

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2018/1

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Füzesi Magda

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MM

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közossége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közossége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com **Közreműködő:** *Fuchs Andrea*

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3T №682/274P

A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

MARCSÁK GERGELY: Fekete-Tisza (vers)	4
BARTHA GUSZTÁV: Novella (kispróza)	6
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Közelít valaki, Kék tó, tiszta tó (versek)	9
CSORDÁS LÁSZLÓ: Mértékek, formák, hagyományok (Zalán Tibor Kései Berzsenyi-esték című verse elé) (jegyzet)	11
ZALÁN TIBOR: Kései Berzsenyi-esték (vers)	12
CSORNYI DÁVID: Fejben-mozi (vers)	14
LENGYEL JÁNOS: Mitracsek úr szakszervezeti tag lesz (novella)	17
KÉSZ RÉKA: Addig örülj, amíg paradicsommal, nem pedig kővel dobálnak, Amit látok, összerosódott vonalak az ablakon túl (kisprózák)	22
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	27
SHREK TÍMEA: A szövetség, A fiú (Freskó, Cirkusz, Megálló), Mennyi az idő? Nagyapa mesél (kisprózák)	38
CSORDÁS LÁSZLÓ: Bezárkózás vagy határátlépés? (A regény és a kár- pátaljai magyar irodalom a rendszerváltás után) (tanulmány)	47
RIDEG ISTVÁN: A magyar nép értékeinek védelmében (Arany János születésének 200. évfordulójára) (tanulmány)	60
HIDI TÜNDE: Sokféle irány, egységes életmű (beszélgetés Imre László irodalomtudóssal)	74
CSERNICKÓ ISTVÁN: Jogokról és lehetőségekről az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye kapcsán (tanulmány)	78
RIEGER TIBOR: Fenyő forma a tájban (Matl Péter méltatása)	100
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	102

MARCSÁK GERGELY

FEKETE-TISZA

*Hajam még őrzi, tartja híven
az éj fejemre hullt színét,
és vért szivattyúz gyöngé szívem.
Ne tartsatok hát gyászmisét,*

*mert élünk. És ahol az úton
a két folyónak násza vár,
a Mármaros engem s a húgom
sziklái börtönébe zár.*

*S ha elhagynak a szenvedések,
a vén hucul tutajra tesz.
Terít egy inget szemfedélnek
fölém, s az Úrhoz átevez.*

*Hasamban hordom szégyenemre
oláh zsványok gyermekét.
Üt-rúg, amint az apja tette,
és gyűlölet feszíti szét.*

*A magzatvízben úszva érzi,
hogy engem verni, ölni kell.
A vére bűnre így vezérli
csöpp karját, mellyel más ölel.*

*S ha elhagynak a szenvedések,
a vén hucul tutajra tesz.
Terít egy inget szemfedélnek
fölém, s az Úrhoz átevez.*

*Ezért, hogy könnyem árja lassan
folyóvá duzzadó kis ér,
mit vészes örvénylő alakban
halál és gyász együtt kísér.*

*Ha sodra falvatokra téved,
s habján a házatok lebeg,
ha benne ér egy élet véget,
bocsássatok meg, emberek.*

*Mert elhagynak a szenvedések,
s a vén hucul tutajra tesz.
Terít egy inget szemfedélnek
fölém, s az Úrhoz átevez.*

*Jó vándor, kérlek, hogyha egyszer
Királyházára visz utad,
a régi várhegyet keresd fel,
mert ott alusszák álmukat,*

*kik engem holtig visszavártak,
megtébolyult apám s anyám.
Sírjukhoz éjjel lépni bátrak,
súgjátok nekik: él a lány.*

*De elhagynak a szenvedések,
s a vén hucul tutajra tesz.
Terít egy inget szemfedélnek
fölém, s hozzájuk átevez.*

BARTHA GUSZTÁV

NOVELLA

A csöndnek halszaga van. Mikor fúj a szél, a csatornának halk a szava, hajlagozik, susog a nád. Partig sodródznak a békanyálas vízen lebegő haltetekem.

Az üresség nem érzés,

állapot,

hajadonfőn, szál ingben kirohanni a házból,

s csak menni, menni...

A vasúti híd fél táv, a nagykörhöz meg kell mászni a falu fölé magasodó hegyet. Ma minek? Edina egy hónapra lerendezett. Nem és nem akarja, szégyelli magát! „Te se szégyelled, Balogh Misi – vallotta be magának Balogh Misi a csatornaparton állva – őt akartad, megkaptad, és ameddig nem tud lázba hozni az eszményi keféltést áhító képzelgésed, jobb, ha hallgatsz!”

Napokig félálom,

feneke nincs szemeteskuka,

minden szarságot bele lehet dobálni,

és rá szabad fogni, hogy erről szólt a november.

Hú de lényeges, hogy per kivel baszok-szopok! Ocsmány vagy! Józsikát iskoláztatni kell, és ha eljön az ideje egyetemre adni, arra gondolj!

Eddig is el volt anyáddal...

Kinek a pénzén?

A döglött halaknak

halpénzüik van,

ha nem tartozunk senkinek,

senkihez sem tartozunk.

Edina, anyád ne tudná, hogy kis híján hatezer a fizetésem.

Fabatkában? Ó, az annyira sok, Misi, hogy a még egyszer, annyi is kevés lenne!

Elsétálni a csatornaparton a vasúti hídig, a töltés mellett jobbra térni, majd átvágni a szederindás, vadrózsabokros gyümölcsösön, ahol kráterek tátongnak a traktorral tövestől kidöntött almafák helyén, az a kis kör. A gyárban a főnököm a naptárhoz szabja az életét, a szomszéd egyre-másra az óráját nézi, az egyik haver internetfüggő, a másik piál...

Millió módja van a felejtésnek,
de valójában egy sincs,
csak a napok lesznek rövidebbek.

Kétezer hrivnyát utalnak anyádnak, ezernél több elmegy benzinre...

A maradékot meg elsétálod, meg... meg marokra fogva rázod a farkad a bokrok közt. Anyám úgy tudja, hogy direkt utánad lopakodtak és meglestek.

Kicsodák?! Az ufók?

Ennyire nincs kivel? Ó be sajnálatos!

A cipőd kopogásáról kiismernek, ballábbal rövidebbet lépsz. Kellett neked lakótelepen felnőni: járni a lépcsőt fel-le, míg a lakásban a lépcsőházi szomszédok sorra pinázták a drágálatos anyósomat.

„Gondolom, mire gondolsz, Balogh Misi – mosolygott Balogh Edina, miközben a szobaablakhoz lépett és egy mozdulattal behúzta a függönyt –, piszkos a fantáziád, Balogh Misi, de hála az égnek, nem vagyunk rászorulva a pénzre.”

Aláírsz a papíroknak, és nem kell fizetned gyerektartást.

Józsikának ne legyen apja?

Végig a csatornaparton, aztán föl a hegyre... Nem, előbb föl a hegyre, aztán a csatornaparton el a hídig, futva.

Meg anyja se!

Járja majd a lépcsőt naphosszat fel-le?

Nem akarunk kisemmizni. Annyiszor látod Józsikát, ahányszor csak akarod. BAZ megye nem a világ vége.

Az oda-vissza kocsikázás félhavi fizetésbe kerül!

Na és!

A műtősnővérnek, egyszobás szolgálati lakás dukál.

Anyád azt mondja, albérletben laksz.

Egyelőre.

„Ne hazudj, legalább magadnak, ne Balogh Misi – villant Balogh Edina mosolya – rettenetesen hiányzom, hogy... hogy nélkülem a pucud lakattan lóg, nem leli a helyét a házban?”

A közömbös tekintet fügefalevél,
vágymaszkírozva.

„Csak a plafonon nem szeretkeztünk, Balogh Misi – mosolygott Balogh Edina –, miközben megigazítva melltartóját, szétvetett lábbal hátrahanyatlott a kanapén. Emlékszel, mekkorát basztunk a válóperünket megelőző éjszaka?”

Fityusz! Írd alá a papírt, végül is csak egy papír!

A halálos ítélet is csak egy papír.

Na! Járulj hozzá, szépen kérlek! Szeretni fogom, ígérem, nem lesz rossz dolga mellettem.

Nem leszel egyedülálló. A szolgálati lakásba már anyósom is bejelentkezhet. Miért ne! A fizetésed, plusz az ő nyugdíja...

Gondoltam én, hogy nem rám vagy kíváncsi, ahogy beléptél a házba. A jövők is, meg nem is, adok is, meg nem is... Tisztára női taktika.

El is mehetek. Egy jó ügyvéd csodákat tud művelni. Milyen apa az, egyáltalán beszámítható-e, aki az erdőbe jár ki a... farkát elrázni?

Te meg faszszopó vagy!

Te meg csecsszopó!

Mély levegőt venni,
aztán hajnalig szeretkezni,
vagy hajnalig szeretkezni,
s aztán mély levegőt venni,
a helyes sorrendet, ki tudja eldönteni?

A kis vasúti hídon tehervonat zakatol át: tizenhat, tizennyolc, tizenkilenc... Miért nem húsz vagon? Kisvártatva a csöndnek újra halszaga lesz.

„Végül is, nem adtam ingyen az aláírásomat” – vigasztalta Balogh Misi Balogh Misit, majd nagyot sóhajtva a töltés mellett jobbra fordult.

2018. Nagybereg

KÖZELÍT VALAKI

*Már nem lomb,
még nem avar.
Még színeket
játszik az erdő.
Apró poronty
még most a halál,
de éj anyja
emlőjén felnő.*

*Szoptam volt én is
azt a csecset,
tudatom
nem volt már tiszta.
Szétmarta szám
a tömény ecet,
s testembe
nem leltem vissza.*

*Lebegni jó,
ölelni jobb volt,
de el már
borom sem érem.
Hologram vagyok
a hold homlokán
egy virtuál'
hőésésben.*

*Sem hideg, sem hang,
Sem fájás, sem fény –
az idő sem
érinthe engem.
De közelít valaki,
megfogja kezem,
s tudom: már
minden rendben.*

KÉK TÓ, TISZTA TÓ

(Pátzay Pál: Törülköző nő)

*Az éjjel valami bronzeső eshetett.
Szerelmem boldogan alája vetkezett,*

*viháncoló szíve százat dobbanhatott,
bársonyló bőrére a bronzvíz ráfagyott.*

*Emelné törülközőjét, de hasztalan:
a merevség átka örökre rajta van.*

*Úgy áll ott fél lábon, akár az őrdaru.
Cselédje lehet csak a louvrei félkaru.*

*S lenne bár kacérabban – testéhez illene,
de szerény szépséget adott rá mestere,*

*s egyforma hűvösen – éjjel vagy délelőtt,
azzal vár érkezőt, búcsúztat elmenőt.*

*Szívét kibontani jó reggel felkelek,
csak takarodjatok, bronzöntő fellegek!*

*Mert itt van május és belepistul a nap,
kiscipó mellére a vándor ráharap,*

*s panaszkodhatja már, hogy kék tó, tiszta tó.
Nászkra áldást most sem ígér a rigó.*

*A bronzízú csókra vevő magam vagyok,
ölelj meg, bronzleány, s vihettek, angyalok.*

Szigliget, 2017. április 30.

ÁT-NÉZŐ

MÉRTÉKEK, FORMÁK, HAGYOMÁNYOK

(ZALÁN TIBOR VERSE ELÉ)

Zalán Tibor itt közölt verséből Berzsenyi Dániel alakja lép elénk, egészen éles kontúrokkal. Különbözik mindjárt a cím megelőlegezi eziránti várakozásunkat. Emellett persze a forma megválasztása is őt idézi, bár némi feszültség azért felfedezhető a szapphói versszak, illetve a széles körben elterjedt vélekedés között: Berzsenyit inkább az alkaioiszi strófa meghonosítójaként szoktuk emlegetni. És valóban: leginkább maradandó verseit többnyire ebben a formában írta. Viszont ha felütjük verseinek gyűjteményes kötetét, láthatjuk – s ez az imént említett feszültséget rögtön látszólagossá teszi –, hogy a megidézett költő bizony a szapphói strófához is előszeretettel nyúlt.

A *Kései Berzsenyi-estékben* az öreg, komor, zárkózott költő, a hajdani „niklai remete” irodalomtörténetileg jól ismert figurája lép színre ismét, aki már nemigen tud örülni az élet apró dolgainak, a gazdaságnak, a szőlőnek és a bornak, akinek már csak nagy nehézségek árán megy az írás, hiszen mellette „hallgat a Múza”. Hiába van körülveve a mindennapokban az ismert és számára kedves motívumokkal, a vén *Horáccal*, a zúgó *Boreasszal*, a *Lollihoz* íródo levéllel – a „jó dactilusok” helyett csak az unalmas körmölés és a beletörődés marad számára az öregedés visszafordíthatatlanságába és a fokozatos elkedvetlenedésbe...

Zalán verséből a magányossághoz is verset író költő szelleme dereng fel az olvasó előtt egy pillanatra, és az „Égi csendesség’ fedező homálya” – ahogyan Berzsenyi maga nevezi érzékletesen a jelenséget a *Magányosság* egyik jellemző sorában –, amely mindmáig körülengí ezt a hagyományt, amit valójában olyan kevésbé ismerünk, amit valójában olyan ritkán emlegetünk fel, ha a magyar versre és verselésre terelődik a szó. Pedig emlegetni kellene. De olvasni is, írni is róla. Vagy legalább többet gondolkodni ezen a hagyományom.

Csordás László

ZALÁN TIBOR

KÉSEI BERZSENYI-ESTÉK

*Régi kedvek merre sodortak évek
s régi évek kedvei merre tűntek
Régi órák versei mind hallgatnak
s hallgatok én is*

*egyre többet nappalon s éjeken át
Por borítja asztalomon felejtett
könyveim mind tán csak a vén Horácon
alszom el olykor*

*Gazdaságom mind kevesebb örömmel
könyvelem és sort sor alá – hibásan –
körmölök jó dactilusok helyett Lám
ez a paraszt-lét*

*Még ha engem a szerelem megértne
bár elért talán de cseléd a lányka
híva legyen bármikiként papíron –
Marcsa szegény csak*

*Őszi estvén éji bogár ha zúg és
friss must lének illata fölszívárog
vén diófám árnyai közt megbontom
friss rokolyáját*

*és midőn kedvem lelohad mint az tűz
s a gyereklélek nagyokat sóhajtván
arrébb táncol bús levelem megírom
Lollim a címzett*

*„Én hogy élek azt ne akard már tudni
hű barát néem sóhajaimra sóhaj*

*vissza hozzám küldeni nem kell Vígasz
hűs tenyeredben*

*képzeletben könnyeimet fürösztnöm
ujjaiddal játszsz a hajamban el még
így maradjunk szárnyas idő fölöttünk
míg tovalebben”*

*Szőleim levét sem iszom már kedvvel
néha rám nyit s megmosolyog barátom
az kivel rég víg borozásokkal telt
estve s a hajnal*

*Ritkul egyre látogatása – látja
asztalunkra már Zsuzsa asszony a’ bort
pincéből fel kényszeredetten hordja
lökve élénk csak*

*És a múzsák hűtlenedettek hozzám
tintatartóm bédugaszolva szárad
messze nézek zúg Boreas s e tájat
mégse veré fel*

*többé És hogy életem álorcája
béborult már nem nyitogat rám más sors
várakozni semmire sincs már itt hol
hallgat a Múza*

CSORNYI DÁVID

FEJBEN–MOZI

reakcióvers

*Tegnap szentté avattam az erkélyt,
egy kevéske pálinkával és madáretetővel,
fóhász és víz nem volt, csak
az ima zománca pergett le lassan,
bujaság borult rá,
kinéztem és mindent láttam,
a teret és az időt,
a kukát megvilágító lámpát,
a vágyamat hordozó szekeret.*

*Ott születtem meg ebben az évben
a szent tornácon,
vagy a múlt éven, már nem emlékszem.*

*Sajgott mindenhol,
aztán az árnyékomra néztem, ő meg ránk,
neki semmi sem fájt; ha meghalok, magammal
viszem, de most még nem akarok.*

*És térdepelt előttiünk
az óra is bazsalyogva,
párbajoztunk, megöltem,
indulni készült,
„maradj még, ne menj,
üres lesz tőle minden”,
de otthagyt és szalmaszálból szőtt
fecskéként száll tovább,
aztán megáll, fészket rak, etet és sóhajt.*

*Frekvenciát lát bennem és hallgat,
pedig egy öreg rádió vagyok,
romlott és ásatag, csak régi*

*dalokat játszik:
máglyát rak és táncol.*

*Kockás abroszon tart, ahol
az erkölcs egy betegség
és én haladok
a fertőzés felé
mint egy játékvonat a teraszon,
nem tudom eldönteni,
állomás voltam,
vagy maga a vonat,
az vagyok vagy az leszek,
csak hibás kacat.*

*Egy pohár bort lötyögtet,
most a kanapén játszik velem,
véletlenek és egybeesések
zavarják meg a vészfékeimet,
a másodosztályon utazik,
nem tudok megállni,
fálnak ütközők, ötméteresnek,
az utánam érkező járatba
már nem hal bele senki.*

*Most lakás vagyok, összkomfortos,
még nem rendezett be,
de az albérlőm lett,
bíborszőnyegen ül,
csikkekben élvezkedik fantáziája,
falusi történetekben.*

*Csodásan érzi magát bennem,
huszonkét éve nem élt ilyen helyen
azt mondta, meg azt is,
hogy két lakása van,
a másik omladozik,
talán felújítja, kifesti*

*a régi ereklyéivel,
csak néha kizárja magát,
de itt is szeret lenni,
ki tudja, egyszer ideköltözik,
vagy a lépcsőházba.*

*Állandóan engem néz,
most monitor lettem,
ami Csernobilt és pornót
sugároz,
együtt és külön,
vöröset, fiatal, színésznőt.
A másik monitor már nem működik.*

*

*Magamba szívom az illatát,
és combján fekvő tekintetem
nyakára téved a reflektorfényben,
most nem lomtárat,
minket világított meg,
Káma fülembe fújta a
káoszt és a hajnalt,
cukornád iját nem
használta ellenem,
csak ékezet volt a betűn.*

*minden személyiségem
egyszerre lett türelmetlen,
mert farkasom lettél,
temetőben szépségszalón,
ha ott vagyok, elhamvadok,
mellőzöm a valóságot,
a fejben–mozi átsuhan bennem,
félek, ismernem kell
néhány jövőt, mert fegyvertelenül
nem tudom megvédeni magam.*

LENGYEL JÁNOS

MITRACSEK ÚR SZAKSZERVEZETI TAG LESZ

Annyira nem volt otthon ezekben a dolgokban, hogy az interneten kellett rákeresnie a szóra, mi is az a szakszervezet. Hogyan és mi célból működik? Na, erre már én is kíváncsi vagyok. A kaputelefonban kellemes női hang tudakolta meg jövetele célját. Mitracsek röviden közölte, majd felhangzott a jól ismert züm-mögő hang, belépett az udvarra. A második emeleten volt az iroda. Három helyi-ségből állt, egy zsidó, azaz izraelita vallású magyar család otthonát alakították át e célra. Az egyik sarokban ízlésesen feldíszített karácsonyfa, közeledtek az ünnepek, vidámon mosolygott a sok salom-cukor. Mondhatni, történelmien stílszerű, hogy pont itt legyen a székhelye egy olyan szervezetnek, amely az irodalom alakjait, de legalábbis egy részüket fogja össze. Ha már a székhelynél tartunk, amikor Mitracsek belépett, éppen Ábellel találkozott szembe, akinek rengeteg okirat volt a hóna alatt. Odabíccentett hősünknek, aztán gyorsan elsietett a dolgára.

– Parancsoljon, fáradjon be! – fogadta a szakszervezet titkárnője, aki-vel az imént beszélt a kaputelefonon. Elnézést, közben mobilon ideszóltak a jogvédők, helyesbíték, a hölgy irodavezető. A közlekedő edényeket fel-ügyelő hatóságtól kapott irodavezetői engedélyt.

– Szóval szeretne belépni a szervezetünkbe. Itt vannak formanyomtat-ványok, belépési űrlap, szándéknyilatkozat, miegymás, kérem, töltsse ki ezeket három példányban, és aláírva adja be nekem! Ha kész, csak kopog-jon – azzal Mitracsek kezébe nyomta a paksamétát és eltűnt a belsőirodá-ban, aminek barna műbőrborítású ajtaja volt.

Mitracsek helyet keresett az előszoba másik részében lévő asztalnál. Ott éppen egy régies öltözetű férfi bajlódott papírjaival. A szája két oldalán lelő-gó bajuszt viselt, meg török kontyot. Legalábbis a magyar köztudatban ez az elnevezés honosodott meg erre a hajviseletre. Pedig nem csak Oszmán kései utódai viseltek ilyen fejéket, hanem lengyelek és kozákok is. Ismerős volt az alak. Mitracsek látta már őt többször is, filmen, plakáton, kvász¹ címkén.

¹ Szláv gabonaital, főként kenyérhéjból erjesztik.

– Üdvözlöm, Tarasz vagyok. Tarasz Bulba² – mutatkozott be az idegen, kezet nyújtva.

– Úgyszintén, Mitracsek. Mitracsek úr, azaz Ödön. A keresztnemem nem Úr, hanem Ödön.

– Nem baj, senki sem lehet tökéletes – vágta barátságosan hátba a kozák. Honnét jöttél, bátyuska?

– Kárpátaljáról.

– Hát az meg hol van?

– Innét keletre. A Kárpátokon innen, a határon túl. Sajnos.

– Ja, már értem, Zakarpattya. Há, mé nem ezt mondod, bátyuska?

– Zákárpattya az eszet tokja, az bízz, Kárpátalja.

– Jól van, no, ezen nem fogunk összeveszni, nem vagyok én Szabad Szájhős.

– Kend különben mit keres itt? – érdeklődött Mitracsek.

– Hát a belépési papírt szeretném kitölteni, de bevallom, nem igazán boldogulok vele.

– Mi a gond, nem látja? Netalán adjam kölcsön a szemüvegemet?

– Látni látom, de nem értem a szöveget. Megvallom, számomra még az ukrán is nehézséget okoz, mivel sem írni, sem olvasni nem tudok. Nem-hogy a bátyuska nehéz nyelve.

– Ezzel nincs egyedül. De akkor meg miért akar belépni pont ebbe a szakszervezetbe? Odahaza nincs ilyen?

– Már hogy lenne? Ha van is, én nem hallottam róla.

– Egyáltalán, hogy került ide?

– Lovon jöttem Zaporozsjéból, aztán Korjatovics Tódor knyáz³ várában eladtam mindenemet, hogy forintot vegyek.

– Hogyan kapta meg a vízumot?

– Hát minek nekem vízum, bátyuska, én állampolgár vagyok.

– Hát az meg hogy lehet? – képedt el Mitracsek úr. Most érkezett, és azonnal megkapta az állampolgárságot? Jómagam született magyar lennék, bárhogy is ellenkezzen ezzel a nevem, mégis csak a 2011-es visszahonosítással kaphattam meg a Magyar Köztársaság hivatalos okmányait.

– Hát nem volt olcsó, bátyuska, nekem elhiheted.

– Hamis papírokkal jött az Európa Unióba?

² Mondabeli kozák hadvezér.

³ Fejedelem.

– Miért, hány millióan tették már ezt? Csak éppen a szegény üldözött kozáknak nem lehet? Megfizettem az árát. Különbösen is, egykor lengyel állampolgár voltam, és ugye a Rzech Pospolita maradéka ma tagja az Uniónak. Vedd úgy, bátyuska, hogy visszatértem Európába! Azt mondtad, te is venger vagy? Sok magyar vitézt ismerek II. Rákóczi György knyáz hadából. Ott van például a kiváló férfiú, Kemény János, aki később maga is knyáz lett. Ha tudni akarod, először arra gondoltam, hogy eldobom a trezubeces⁴ passzportot, aztán kiadom magam szíriainak és meg sem állok a Merkel rezidenciáig. De aztán mégiscsak letettem róla, annyi Allahnak hajlongó pogányt küldtem már a másvilágra, most meg én is annak adjam ki magam, csakhogy bejussak egy olyan birodalomba, aminek egyáltalán nincsenek határai, határait alig védi néhány végvári vitéz, mint egykor, amikor még úr volt Budán a kontyos? Szégyenszemre én is követeljem a nekem járó, de inkább nem kijáró jogokat és segélyeket? Na, nem, bátyuska, akkor már inkább tisztességesebbnek tartottam, hogy megvásároljam a magyar okmányokat.

– De hát ez törvénytörő és nem is igazán erkölcsös dolog.

– Bátyuska, ki dönti el, hogy mi erkölcsös és mi nem az? Ha egy 17 éves magyar fiú közös beleegyezéssel szeretkezik egy 15 éves lánnyal, a törvény lesújt rá, kiskorú megrontásáért. Ellenben Mohamed követőinek tömegei, akik agresszívan benyomulnak Európába, egyenesen követelik, a keresztény hatóságok engedjék meg számukra, hogy gyereklányokat vegyenek feleségül és velük szexuális életet élhessenek. *(Ez aztán az irodalmi baklövés. Majd egy műveletlen szökött jobbágy fog ilyen kifinomultan társalogni. Persze. Hát hol szerezted te az irodalmi diplomádat? – szölt közbe a rosszmájú kritika. Azt beszélük, hogy az égetett szeszek mértéktelen fogyasztása miatt romlott el az a bizonyos szerv.)* Sőt, hogy ezt iktassák törvénybe. Bátyuska, az erkölcstelenséget mindig mások viselkedésében fedezzük fel. Ilyen az ember, én-központú, önérdékű. Az értékítélet alapját mindig saját viselkedési morálunk képezi. Erről az alapról kiindulva nem lehet igazán objektív véleményt alkotni semmiről és senkiről. Különbösen meg, objektív vélemény nem is létezik, ez csupán a szubjektum egyik álruhája. De ezek már nem is az én gondolataim. Már azt sem tudom, hol és mikor olvastam, és legfőként, kitől, mert, hogy nem kozák írta, az egyszer biztos. Meg az is, hogy nem én olvastam, mivel már mondtam neked, hogy se írni, se olvasni nem tudok. Hát, mondani azt legalább igen.

⁴ Az ukrán címer elnevezése.

Mitracsek elcsodálkozott a hallottakon, de hát ő is a lehetőségek országából érkezett. Mivel ennyire jól összebarátkoztak, segítette Tarasznak kitölteni a belépési nyilatkozatot, de még el is magyarázta neki a dolgok jelentését. Meghökken, mennyire jól tájékozott az efféle szakmai dolgokban, holott, mint azt korábban említettem volt, azt sem tudta, hogy mivel foglalkozik egy szakszervezet. A belépési nyilatkozat leadása után kiállítottak számára egy tagsági igazolványt és mellékeltek egy kiadványt, ami- ben a költött irodalmi alakok kötelességei és jogai szerepeltek. A papírok kitöltése közben elpanaszolta Tarasznak, hogy milyen aljasság érte az írója részéről. Amikor a kozák atamán megtudta, hogy Mitracsek haragosa egy Lengyel, menten dühbe gurult, és a kardjáért kiáltozott. Fogadkozott, hogy beszakítja a bestye polák koponyáját, csak Mitracsek úr mutassa meg, ki az, s hol lakik!

Mivel a Tarasszal való beszélgetés sok idejét elvette, a szervezet képviselő- jének már nem tudta részletesen elmagyarázni az ügyét. Csak nagyvonalakban vázolta azt. Megbeszéltek egy időpontot, amikor egy osztályvezető majd fo- gadjá, akinek majd előadhatja sérelmeit. Tulajdonképpen neki kellett volna befizetnie a tagsági díjat, de mivel keletről érkezett szegény rokonról volt szó, ezért a különleges segélyalapról kiutaltak számára egy kisebb összeget.

Mondhatni, eredményes napot zárt. Beszélt az ügyvéddel, belépett a szakszervezetbe, ráadásul időközben megérkezett a számlájára az író által utalt pénz is. Estére pedig szállási problémája is megoldódott. Soha jobb napot, ha belegondolunk, hogy tegnap még egy koporsóban feküdt egy kisváros temetőjében, körülvéve komor arcú emberekkel, akik a temetésé- re gyűltek össze. Elmosolyodott. Ha ezt az író tudná, megpukkadna mér- gében. Ezzel végképp rálépett az önállósodás útjára. Öntudatra ébredt, mint Ádámék az Éden Hotelben, mikor belekóstoltak a főnök féltve őrzött birs- alma párlatába. Most már képes önálló döntéseket hozni, és meg is fogja tenni. Igen, ezt fogja tenni. A támogatói segítségével hamarosan anyagilag is függetleníti magát az írótól, addig pedig igyekszik minél inkább meg- pumpolni annak pénztárcáját. Egy alkotónak kötelessége, hogy gondos- kodjon a teremtményéről, amíg az nem képes gondoskodni önmagáról.

Ugyanakkor ott lappangott lelkében a kétely, a szorongás, amit a gye- rek akkor érez, amikor édesanyja először engedi el a kezét, vagy a fiatal madár, aki szárnyait kitarva a biztonságot adó fészekből a mélybe veti magát, hogy életében először élje át a repülés örömét. Ez természetes emberi reak- ció, még egy kitalált irodalmi alak esetében is.

Mitracsek szerint ő már korábban is hozott saját döntéseket. Ott van például a találkozása Édes Annával. Szerinte teljesen másként történt az egész, mint ahogy azt L. J. néhány évvel ezelőtt leírta. Ebben a történetben is több szerepet szánt önmagának, mint Mitracseknek, holott ő volt az, aki megismerkedett Annával, és végül össze is jöttek. Arról nem volt tudomása, hogy ehhez mit szólna Kosztolányi Dezső, de az írkász alaposan kiakadt. Anna édes bájain túl már csak ezért is megérte.

SZÁRNYPRÓBA

KÉSZ RÉKA

1997-ben születtem Kárpátalján, Salánkon. Jelenleg néprajz-muzeológia és levelezői magyar szakon tanulva próbálom megalapozni a jövőmet. Még nem voltam iskolás, amikor egy nap arra kértem nagymamát, tanítson meg olvasni. Ő, a nyugdíjas tanítónő türelemmel le is ült velem, hogy sorra vegyük az abc-t. Az első betűt még eltűrtem, a másodikat is, a harmadik folyamatos, lassú ismételtetésénél viszont már kitört rajtam az elfoglalt emberek türelmetlensége: „Engem ne úgy tanítsatok, hogy m-a-m-a, hanem olyan gyorsan, ahogy ti olvastok!” Itt kezdődhetett az olvasással való kapcsolatom, s máig egyik legjobb barátomnak tekintem. Aztán megízleltem egyszer a betűvel való alkotás örömét is. Azóta próbálkozom az önkifejezéssel, állandóan javítva magam, soha meg nem elégedve, a hangomat keresve.

ADDIG ÖRÜLJ, AMÍG PARADICSOMMAL, NEM PEDIG KÓVEL DOBÁLNAK

Reggelit melegítettem. A szomszéd szobából odasomfordált Kitti. Tegnap este, mikor visszaértem, mérges voltam, mert megette az összes dugi csokit-sütemet-kekszemet. Mindenemet, ami ki tudna engesztelni. Ha fiókomat nem éri ilyen alattomos rablótámadás... Úúúgy megmondogatom neki, dee úúúúgy, de... – ahogy ma reggel az ajtónak támaszkodva megláttam, magamba szívtam a dühöt, mint a kiskakas begye a kút vizét, és végigmértem. Életemben először, úgy igazából. Úgy, ahogy nő a nőt szokta. Úgy, ahogy nőt csak a nő tudja. Szűrös szemmel, mint aki keresi rajta a ruha alá rejtett, titkosított zsírredőket. Rajta azonban semmi sincs. Vasággyal együtt 30 kiló. Akkor hogy bír ennyit enni? Hová tűnik az étel benne? Talán a hajába megy a kalória, mint Sámsonnak, és csak azért nem látszik, mert havonta visszavágatja. Sohasem gondoltam rá féltékenyen. De most féltettem.

– Gyere, hoztam egy kis kóstolót. Én úgysem bírom egyedül.

Odatelepedett az ablak melletti kisszékre. Az a törzshelye, elit hely. Amilyen kicsi, néha olyan despotikus törzsfőnök tud lenni.

– Tudod, megettem a csokit. Éhes voltam, és éjszaka felkeltem... És úgy megkívántam... De visszaadnám, tényleg visszaadnám, ha lenne csokim, rögtön. Bár – gondolkodott, látszott a homlokán, hogy erőlködik –, magamat ismerve, ha lenne csokim, már nem lenne... Különben mi újság van otthon? – kérdezte, én pedig elkezdtem mesélni a disznóvágásról, arról, hogy kincset kerestem, arról, hogy a szomszédok már megint találtak nekem egy ideális vőlegényjelöltet (még a múltkori háromnál is ideálisabbat. Ez még állítólag a sötétben is lát, bár nem tudom, hogy ez szerintük miért jó nekem). Elmondtam azt is, hogy felkerestem Zitát egy kibékülésre.

Közben ő a falra függesztett tükröt nézve elkezdett csücsöríteni, és hol-lóháját kontyba hajtogatta.

– Azt hiszem, ha pasi lennék, biztosan belém szeretnék – volt a reakció az áradozásomra.

– És ő hogy van? – vettem a témaváltást. Finoman céloztam a múltkori rózsaszín ködön érkező, kívül kopasz, de belsőleg szőke hercegre. Címere a napi huszonhárom cigarettaszál, amivel nemdohányzó konyhám szentségét megtörve szemkontaktus gyanánt mindenkit arcon pöfékelt.

– Nem tudom, három napja nem veszi fel a telefont.

– Pedig aranyosnak tűnt. Vagyis, na, olyasmi.

– Ja. Hogy aranyos? Most mondom, hogy három napja nem veszi fel a telefont!!! Még ő sértődött meg, még ő? Nehogy már. Érted? Én vagyok az, aki megsértődött!!! Hallod? ÉÉÉN!!!

Nagyot sóhajtott, kiadta a világ százévnnyi fájdalmát benne, kikönyökölt az ablakpárkányra, és nézni kezdte az utcán hömpölygőket. Itt mindig mindenki szalad. Minek rohanni, előbb-utóbb úgy is meg kell állni.

Bámulta a szűk szárú farmerben futkosó fiúkat. Azt hiszem, titkon csodálta is őket, mert az ő rövidke lábszárain nem mutatott jól a csónadrág.

– Az ember ránéz a lábukra, és fél, hogy kettétörnek. A szálkás csontjaik meg felszűrődnek a nyaki artériába, és a fejük búbján jönnek ki, mint két kicsi szarv. Szép halál. Istenem, de vékonykák. Biztosan nem etetik őket. Mit szólnál, ha adnánk nekik egy kis befőttet?

– És vele most mi lesz?

– Most? Semmi. Nem tudja ő még, mi a jó neki. Mindegy. Várok vagy két napot, aztán felkeresem... Aztán megmutatom, és tudni fogja. Com-bom közé kapom, és összeroppantom.

Reményteljes kilátások.

– Tudod – magyarázta –, engem mindenki szeret. Még aki nem ismer, az is, csak még nem tud róla – mondta és kacagott.

– De hát miért kacagsz ezen? Mármint, nem hív fel...

– Szerinted sírjak? Na, akkor kell az a lekváros keksz holnapra, vagy nem?

Újabb olimpiai szintű profi tematika-elterelés. Különben csokis sütiről volt szó. Holnapra vendégeket várunk. Nem figyelt a múltkor. Azért örülök, hogy derengett valami, ő megígérte, én pedig ma későn érek haza, nem érkeznék vele...

– Csokis süti.

– Tudom. Azt mondtam.

– Akkor biztos, hogy elvállalod? Meg tudod csinálni?

– Idefigyelj, kisanyám. Lehet, hogy sok mindenhez nem vagyok elég intellektuel, de azért önérzet is van a világon. Ezt rám bízhatod. Én vagyok a megtestesült lekvároskeksz-készítő profizmus. Én vagyok a Krémestúró. Én vagyok a Piskótatekerces, én vagyok a KNÉDLI!

– De az nem is sütemény.

– Meg lehet enni, és a végén úgyis kimegy minden.

– Szóval lekváros...

– Tudod, szerintem a világon az egyik legértelmetlenebb dolog a sütés-főzés. Már a hippik is azt mondták, ha nem is ilyen nyíltan, de céloztak rá, hogy szeretkezz, ne főzz... Én megmondom a szemedbe: minden konyhában töltött óra egy háború. Az ember félnapokig dolgozik valamin, amit megeszik és a végén úgy is csak egy darab barna kupac lesz belőle. Mindenből. Ha habos-mákos-sajtos tortát eszel, abból is, ha puliszkát eszel, abból is, és ha sárgarépat eszel, abból is. Esetleg az állagán változtathatsz, meg a színét élénkítheted. Csak az időből lesz kevesebb és kevesebb, így megy ez, míg vége nem lesz, és téged is megesznek a földben. Téged persze sütés nélkül is élvezettel fogyasztanak majd el. És tudod, mi lesz a testedből, mint mindenkiéből? Hmmm? Na mi?

Mennyit gondolkozhat az ilyen agymenéseken... A csokoládét bezzeg szereti. A rakott krumpliból is nyugodt lelkiismerettel vesz háromszor egymás után. Könnyű így beszélni, ha neki is én főzöm az ebédet.

– Nem biztos, hogy tudni akarom, hogy mi.

– Féregbélvár! Többynire.

– Pfff....

– Na, de nyugodj meg, dolgozzál szépen, munkálkodjál. Minden rendben lesz, szóval... Nyugalom. Szerinted miért hív mindenki Sütinek?

Nyugodni épp nem nyugodtam meg, de reméltem, hogy a konyhában majd a kész süteménnyel együtt rám talál valami lelki békához hasonló.

– A receptet...

– El fogsz késni!

– Biztos, hogy ne írjam le?

– Dehogy is!!! – kerekedett ki a szeme, majd, miután végignézte heves vívódásomat a kabátgombbal, egész más hangon hozzátette:

– Tudod...

Azt hittem, most majd mond valami hasznosat mára.

–...Tudod, mostanában egyre többet gondolkozom a neveden.

– Az enyémen?

– Te vagy Amália, nem?

– Igazából... – kezdtem az első hangnál vízbe fulladt magyarázatot arról, hogy mennyire ki nem állhatom, ha így hívnak, és mennyire nem szólít így senki, mert hamarabb harapok ketté valakit, mint hogy kiejtethi ezt a nevet – Igazából engem...

– Annyira szép név. Amália. Tudod, ha lesz egy kismalacom, így fogom hívni. Na, puszika, el ne késs. Szép napot.

A konyhából még ért egy-két szőfoslány paprikás illata. Hallottam, ahogy az Amáliskánál jár, és ha jól értettem, az Amikán keresztül az Amulkáig is eljutott.

A magyarázatot feladtam. Lepergettem magam előtt Kitti életét. Látam a lerágott karmaimat belemélyedni a szívébe. Ez a helyzet nem ér egy életfogytiglant, gondoltam. Vettem egy nagy levegőt, összeszorítottam az ajkaimat. Bezártam magam után az ajtót, de úgy, hogy a zár csattanjon, a fal vakolata zengve peregjem, mintha az ő fogai lennének, az ablaküvegek pedig táncoljanak. Táncoljanak, elvégre is, ha már kifizettük őket!

Estefelé értem haza, a konyhába vettem az irányt. Ahogy sejtettem, háziasszonyi vagy házileányi tevékenységeknek nyoma sem volt. Persze, mint kiderült, Kitti nem csak a receptet nem ismerte, de a Süti becenevet sem a süteménykészítési tudása miatt kapta. Mondjuk lehetséges, hogy süteménye tényleg finom és ízletes, viszont nem feltétlenül konyhai körülmények között készül. A receptje is valószínűleg úgy kezdődik: „Végy egy férfit...”

Mentségére szóljon, mivel nem is nagyon próbálkozott, az alapanyagok épen maradtak, nem kellett újra bevásárolnom. Ilyenkor az egyetlen későig nyitva tartó bolt is bezárt. Legfeljebb újrahasznosítottam volna, vagy nem tudom. Megalkottam volna az absztrakt tortát. Fejére állított összetevőkből ennek a fejére állt világnak.

AMIT LÁTOK, ÖSSZEMOSÓDOTT VONALAK AZ ABLAKON TÚL

A gyomromban megmozdult valami. A tegnapi hús mintha ki akarna szakadni belőlem máshová. A melegítő pokróc alá, az ülés alá, a föld alá.

Gyermeckorom utazásait végigkísérte a hányinger. Pontosabban ahány inger volt, mind megtalált. Lehunytam a szemem, szempillámmal kizártam a világosságot és a rám boruló környezetet. Bimbózó virágokat rajzoltam a szemgolyómmal, körbe-körbe. Zöldjéből pirosat, fehérjéből sárgát, feketéjéből az egész színpalettát. Egy idő után megszoktam, aztán kerülni kezdtek a kellemetlen ingerek. Utána már csak bölcsőnek használtam az utazást. Minél hosszabb az út, annál hangosabban kattog, s olykor mintha káromkodva rohanna tova a vonat. Nem baj, annál hatásosabb a döcögő ringatás, annál mélyebb az álmom és annál nehezebb visszatérnem az előbbi virágoskert zsvijájából.

Minding is versenyt akartam futni a vonattal. Régebben valami olyasmit éreztem, hogy én bizony lehagynám. Most már tudom, hogy a futás első lépései után fennakadnék valamelyik bokron. Aztán látnám csak, hogy messze jár, de azért visszasípól, s talán még mosolyra is nyílnak rettentő acélajkai. Én pedig lógok sálamnál fogva a csipkebokron. Lógok, mint a félig megragadt sebtapasz feltört sarkamon, vagy mint egy gombostűvel kiszögezett őserdei béka egy zoológiai gyűjteményben. A mérgem már elszállt, pedig a bokor belém eresztette apró karmait. Nem enged el, nem is próbálkozom. Piros bogyóival feldíszít. Befogad, ölel. Lógok, amíg szemeim elől el nem tűnnek a gúnyolódó vagonok. Siklik a vonat, kékes ponttá válik végül, majd nehézkesen lecsúszik a föld torkán. Félúton valahol mégis megakad, s a föld visszaköhhögi fuldokolva, mint mohó gyermek a cigányútra szaladt cseresznyét.

A vonat szotyóssá éretten tűnik fel újra, és színes emberférgekkel van tele. Ha a vonattal végeztek, lassan magukat is megeszik.

Odafagyok a sínek mellé. Leheletem jeges rózsái fehér fátyolba öltöztetnek. A tövises ágak jegyese leszek. Szobor leszek.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

(RÉSZLETEK A REGÉNYBŐL)

* * *

Udvarunk hátsó részében disznóól is van, s ott három hízonak való rőfög már tavasz óta. Egy teherautó platójáról vásároltuk őket március elején, valamelyik környékbeli kolhoz sertéstelepéről hozták és kínálták őket utcáról-utcára. Szüleim együtt választottak ki két jóállású süldőt, a harmadikat pedig szinte ráadásnak, valami nagyon nevetséges összegért, ha jól emlékszem, nyolc rubelért sózták a nyakunkba. Sovány volt, mint az agár, s egyik füléből hiányzott egy darab, de nem volt szegénynek farka sem. Nem is igazán hit-tük, hogy megmarad, de olyan étkesnek bizonyult, hogy napról-napra, szem-mel láthatóan gyarapodott. Eddig a zsákszámmra vásárolt egységes lisztből készült számukra az éték, de egy ideje abból is kevesebb lett, s már csak jobb embereinek juttat belőle Kóródi Zsiga. Azzal tömjük hát be a visító szájakat, amihez hozzájutunk: olcsó és rossz minőségű kenyérrel. Mert hallani már mostanában mindenfélét. Többek közt azt is beszélük, hogy a szarvasmarha után más négy lábúakra is kiterjednek a korlátozó rendeletek, mert a lakos-ságnak nincs szüksége sem annyi tejre, amennyivel a parasztgazdaságok nö-velni képesek a termelést, sem pedig ellenőrizetlen eredetű húsrá. A kommu-nista propagandisták szerint nemsokára úgy jut majd el a tej a fogyasztókhoz, mint a városi lakásokba az ivóvíz: csővezetéken. És jut majd hús is minden családnak, mert a kommunista társadalom egyik fontos alapelve, hogy a ja-vakból mindenki érdeme és szükségletei szerint részesüljön. Ezt azonban, még ha húsz év távlatában hangzanak is az ígéretek, senki sem veszi komo-lyan, mert a tej, mint természetéből tudható, megromlana, mire a csőveze-tékben a fogyasztóhoz érne.

Ezért aztán csak ragaszkodik mindenki az elavultnak mondott termelés-hez, s egyelőre még magunk neveljük a húsnak valót. Bár igaz, hogy a fekete kenyér mindennapi beszerzése egyre körülményesebb. Egy rubelért hat téglá kenyeret adnak mindenkinek, s ez nagyjából – egy kis híg moso-gatólével, főtt apró krumplival szaporítva – fedezi is a három jószág napi szükségletét. A kenyeret azonban az utóbbi időben nem vásárolhatjuk sza-

badon. A kenyeret, mint valami különös kegyet, osztják a lakosságnak, és egyre hosszabb sorokat kell érte kiállni. Aki itt nem iparkodik, nem kel fel időben, az nemegyszer kenyér nélkül kénytelen hazatérni. Ebből okulva az eladók négy kenyérré csökkentik az egy személynek kiadható mennyiséget, de az igény megmarad, úgyhogy az adagcsökkentés miatt még egy családtagnak kell beállni a sorba.

Ezt az iskolát járom most magam is, és naponta tapasztalom, hogy a hosszú várakozás, majd a sokszor oktan nyomakodás miként alakítja ki a maga kegyetlen törvényeit. El kell már indulni legalább két órával az osztás előtt, hogy mire Kálló Pityu megérkezik a nagy, zöld bódés szekérrel, már álljon a sor, vagyis az ocseregy, ahogy azt az oroszul beszélő községi előljáróktól megtanultuk. Mindig akad egy-két férfi, aki segít behordani a lapos ládába rakott kenyeret, amit az eladónak segédkező asszonyok szaporán raknak szét a polcokra. Ha befejezték, és az elárusító aláírta a szállítólevelet, mindig az önkéntes segítőké az első néhány adag, s miután távoztak, a bent maradottak az asztallal eltorlaszolják a bejáratot. Ha ezt a sok embert beengednék, ott olyan zűrzavar támadna, hogy a Jóisten se tudna köztük igazságot tenni. Ezért kell az asztal, ahol a soron következő átadja az előre kiszámolt pénzt, megkapja adagját, és elégedetten távozik.

A kenyérsor elején most könnyed kis vita kerekedik, melyre rajtam kívül nem sokan figyelnek. A Kovács suszter nagyobbik fia, akit apja után szintén Gonosznak hívnak, úgy áll a Huszti Lajcsi orvosnőnek készülő lánya mögött, kaján vigyorral úgy kapaszkodik derekába, mintha csak akarja tőle valamit. A lány hátra fordul, megpróbálja rendre utasítani, de a nagyképzű, nagyhangú legény csak még inkább kitátja a száját:

– Na ne héklizz már Kató, hát nem is csináltam semmit! Nem látod, hogy hátulról nyomnak? Vagy már az is baj, ha hozzád érek?

– Ha te azt értenéd, hogy mit jelent az a német szó, amit mondtál, lehet, hogy nem használnád többször – oktatja Kató a hangoskodót.

De el is csillapodnak mindjárt, mert a hátul állók türelmetlenek. Hogyne lennének azok, amikor látva látják, hogy megjelennek a kivételezettek, akik csak benyújtják a szatyrot, s így is megkapják az adagjukat. A hátul állók ezért egyszer-kétszer jól megnyomják a sort, hogy elől beteljék a hézag, ne tudjon oldalról senki az ajtóhoz kerülni. Az elsőket a nyomás összepréseli, s akinek helyzete nem eléggé magabiztos, nem kapaszkodik, vagy már a lépcsők valamelyik fokán áll, könnyen kiszorulhat helyéről. Akkor aztán nagyon kell ügyeskednie, hogy oda visszakerüljön. Azt már

én is tudom, hogy a hátulról elindított nyomás a sor közepéig érve többszöröződik, ezért dűdöríteni kell hátrafelé és kapaszkodni az elől álló risztungjába. Most azonban egy olyan nőszemély vagy kicsoda áll mögöttem, aki rossz néven veszi, hogy háttammal és fenekemmel neki feszülök, ezért fél kézzel galléron ragad, és olyat penderít rajtam, hogy a lépcsőről vagy két métert röpülve a járdát szegélyező árokban kötök ki. Fejem a szegélykőhöz csapódik, szemeim valóságos szikrákat hánynak, majd jószágos sötétség és csend borul rám. A szomszédos borbélyműhelyben, a székekre fektetve eszmélek, majd valaki hátam alá nyúl és vízzel itat. Minden testrészemben remegek, és nagyon fáj a tarkóm. „Jó kemény fejed van te gyerek, kész csoda, hogy szét nem hasadt” – szól hozzám fejcsóválva egy asszony, majd a pénzemet és a szatyrot kéri el. Pár perc múlva hozza a négy kenyeret, s felajánlja, hogy hazáig kísér. Én nem ismerem, de nyugalommal rábízom magam, s bár kissé még szédelegve, elindulok vele a járdán. Házunk elé érve már magamra hagyna, de anyám, mintha rosszat sejtene, a kapuban lesi jöttömet, ezért néhány szóval tájékoztatja a történetekről.

– Jaj, Istenem! – tördeli kezeit – Hát így engedje el az ember!

Kérdésére, hogy ki volt az, aki kirepített a sorból, az asszony egy nevet mond.

– Sarkadi Margit. Tudja, Márta, az, amék mindig férfiruhába jár.

– Az a minor? – kérdez rá anyám. – Hogy tört vón el a két keze, mikor hozzáért – mondja remegő hangon, s bekísérve az ágyra fektet, ahol dagadt, erősen sajgó tarkómat vizes ruhával borogatja.

Nemsokára félálomba kerülve, újból a kenyérsorban találok magam, de most Fábián Ili, apám egyik távoli rokona végzi az osztást. Amikor rám kerül a sor, pénzt sem kér tőlem, úgy adja át a négy kenyeret, s azzal bocsát el, hogy hamarosan meglátogatja Nagymamát. Hazafelé indulva egyetlen fia, Sítka Gyuri is mellém szegődik, aki nagyanyját, a vén Matildot szokta elkísérni, ha hozzánk jön látogatóba. Gyuri most egy csonka, behajlított ágú, nyeletlen vasvillát hajít felém. Vigyázz! – kiáltja, miután eldobta magától, de én nem érkeztem már elugrani, s a korábban vasmacskaként használt szer szám meztelen lábfejemet találja telibe. Az ütéstől kiserken a vérem, de ő – mint megjegyzi – még időben figyelmeztetett, így nem is hibáztathatom. Igaza lehet, nem is teszem panaszba senkinek, hisz teljesen egyedül vagyok a házban, amikor felébredek. Végig gondolom újra a kenyérsztást, a bizonyosság végett megtapogatom még mindig sajgó tarkómat, s arra kérem az Istent, hogy ha ismét mennem kell, legyen őrzóm és támaszom a sorban...

Jánoska egyre több időt tölt Nagymamánál. Már nemcsak napokat, de heteket, s hamarosan megtudjuk, hogy anyja, aki szakácsnői állást kapott a Nagy-Iday-tanyáján berendezett árvaházban, Újlakon íratja be az óvodába kisebbik fiát. Az öregeknek se idejük, se türelmük ahhoz, hogy óvodába hordják a gyereket, így a feladat többnyire rám hárul. Iskolába menet és onnan jövet én viszem és hozom Jánuskát, akinek már gyerekkesztyűje van. Igaz, kissé viseltes, bizonyára több gyereket is kiszolgált már. Gyakorta előfordul, hogy egyik kereke leesik, s amíg én azt szerelgetem, kis unokaöcsém meglép mellőlem, s az útszéli agyagos sarat veszi kezelésbe. Alig tudom rászedni, hogy visszaüljön, hagy hazatoljam végre, s szóvá tehessem, hogy én nem bírok vele. A gyerek amúgy elég jól kezelhető, vidámságot teremt maga körül, de azért figyelni kell rá. Gyakran tűnik el a szomszéd szobájában, s amikor ismét megjelenik, jóízűen rág, ropogat valamit.

– Mit eszel, te fiú? – kérdi tőle Nagymama.

– Falat – hangzik a tömör válasz, s amikor Nagymama hitetlenkedve utánajár, kiderül, hogy a gyerek igazat beszél, a szobaablak alatt megbomlott vakolat darabkáit ropogatja.

– Mészhiánya van – állapítja meg Elvira. – A szervezete kívánja. Más gyerek meg a tyúkszart szedi fel, azt tömi a szájába, mert abban találja meg, amire szüksége van.

Máskor meg a Nagymama ollója tűnik el. Hiába keresi, nem találja.

– Jánoska, hova tetted az ollót? Te játszottál vele – fordul mindjárt legfiatalabb unokájához.

– A máléba – hangzik a tömör válasz, s Nagymama adja máris az utasítást Nagypának:

– Eridj már, Öregem, nézd meg a málét a kertbe’, azt mondja ez a fiú, oda vitte ki az ollót.

Kiballag az öreg, szétnéz a magasra nőtt kukoricaszárak között, de bosszúsán, dolgavégezetlenül tér vissza. Nagymama ismét csak unokáját faggatja:

– Mutasd már meg, Jánoska, mék máléba tetted az ollót!

A gyerek abbahagyja korábbi elfoglaltságát, szófogadóan elindul a fejtett tengerivel telt szakajtó felé. Belenyúl, apró kis keze szinte elvész benne, s előveszi a szabáshoz nélkülözhetetlen szerszámot.

– Nahát, el se veszett, itt vót a házba – csapja össze tenyerét Nagymama, s megsimítja okos kis unokája fejét.

Jánuskán kívül más unokatestvéreim is vannak, mégpedig túl a Tiszán, Forgolányban. Nagypám első házasságából való Róza lánya oda ment férjhez

Molnár Sándorhoz, a dús szemöldökű, jó beszédű gazdálkodóhoz. Hogy jó beszédű, azt magam állapítom meg. Ha nagy ritkán ellátogat hozzánk, a világ kincseért sem tágítanék a közeléből. Ha egy pohár bor után szivarra gyújt, mindjárt a háborúról kezd mesélni, s én nagyon figyelek ízes fordulatokkal elmondott történeteire. Elmondja, hogy nemegyszer forgott veszélyben az élete, de a Jóisten mindig mellette volt, hisz máskülönben ki mesélné most megtörtént dolgait? Egy alkalommal az orosz tüzéség kitartóan lőtte állásaikat, s ők a földre ásták magukat, amennyire csak tudták. Egyszer csak előtért valahonnan egy német felderítő, s őt erővel kirángatta egyszemélyes fedezékéből, hogy maga bújjon abba a gödörbe. Mi mást tehetett, kúszva, gurulva újabb fedezéket keresett magának, s amikor annak biztonságából visszanezett, pont akkor csapott egy lövedék előző helye közepébe. Más alkalommal pedig a Kárpátok jól megépített fedezékeiből háritották az előrenyomuló orosz gyalogság rohamát. A géppuskások kiválóan belátták az alattuk kanyargó utat, hullott az ellenség, mint a kalász aratáskor. Egyszer csak elcsendesedtek, s az orosz térfélen magasba emelkedett egy sebtében összekalapált kereszt. Értette mindenki, hogyne értette volna, hogy tűzszünetet kérnek, mert bizonyára temetni akarnak. Fél óra elteltével felderítőik egy orosz foglyot hoztak. Volt a honvédek közt ruszin származású, aki értette a nyelvet, arról faggatták a foglyot, hogy miért nyomulnak minden áron a biztos halálba, miért nem fordulnak vissza. Visszafordulni nem lehet, mondta az orosz, mert akkor saját büntetőegységeik kaszabolják le őket. S itt egy rövid, sokatmondó csendet tartott a beszélő, majd hallgatóira nézve az elképedést láthatta az arcokon.

Sándor sógor, ahogy apám emlegeti, még bátorzkodott Rózsika nénémnek nyolc gyermeket nemzeni, míg a másik, a polgárosodás felé kacsintgató hat Fábián-testvértől összesen telttíz utódra.

A Rózsika néném fiai, ha nem is túl gyakran, de időnként meglátogatják az újlaki nagyszülőket. Sándor, a legidősebb egyszer ökörszekérrel állt meg a ház előtt, Elemér öccse azonban, ha mifelénk van dolga, már traktorral közlekedik. A kisebbek: Karcsi, Elek, Laci és Endre általában biciklivel jönnek, mert tömegközlekedés szinte még nem is létezik. Endre a mai nap kivételsségére való tekintettel gépiesített kerékpárral, a tájékozottabbak szerrint dongóval állít be hozzánk. Mi nem is láttunk még hasonlót, ezért az utcabeli gyerekekkel érdeklődve körbeálljuk a magas hangon berregő eszközt. Endre megbeszéli anyámmal, hogy elvisz néhány napra Forgolányba, hadd ismerkedjek az ottani rokonsággal is. Jól van – egyezik bele anyám –, de a szófogadást, a jó viselkedést szokása szerint feltételül szabja.

A dongó saroglyáján nem túl kényelmes az ülés, de a gyorsaság, a homlokomat hűsítő, hajamat borzoló szél kárpótol a csomagtartó csővázának keménységéért. Fél óra telhetett talán, amikor Endre a tivadari elágazásnál lekanyarodott a forgolányi útra. A lejtős udvarra már saját lábamon megyek fel, ahol Rózsika néném és unokatestvéreim fogadnak.

Hamarosan megtudom, milyen egy igazi nagycsaládban élni. Igaz, Sándor, Elemér és Ilus már saját fészket raktak, de öt fiúnak még a szülői ház az otthona. Karcsi a csordával jár, Elek és Laci gépkezelők a kolhozban, az ezmester hajlamú Endre azonban a technikumban tanul, diplomás embernek készül, a tőlem alig fiatalabb János pedig a ház körül, az udvaron serénykedik, ahogy a szükség kívánja. De hamar rádöbbenek, hogy ez a példás családi harmónia sem maradhat mindig felhőtlen.

Egy este Karcsi azzal áll elő, hogy a rábízott jószágok közt egy borjú vérhugyós lett, s az árát az ő béréből fogja levonni a farmvezető. A rossz hírt rokonaim hümmögve, magukba roskadva veszik tudomásul, döntenek azonban mégis kell valakinek. Pár percnyi töprengést követően a családfő vet véget a hallgatásnak. – Amit lehet, azért meg kell menteni – mondja Sándor bácsi, s a többiek rábólintanak. Másnap este a beteg borjúból készült kolbász kerül az asztalra. – A húsa tiszta volt – próbálkozik az éték iránti bizalomgerjesztéssel unokabátyám, s bár vacsoraidő van, valahogy senki sem éhes. Csak forgatom a számban én is, és küszködöm a kesernyés ízű falattal.

* * *

A szomszédság értesül róla, hogy Manajlóék felmondták a szomszéd ház bérlését. Miért is ne, amikor egy sokkal takarosabb kommunális lakást utalt ki számukra a komitet¹. Az én apám, hogy elment közelünkől anyám szép, könnyűvérű barátnéja, szemmel láthatóan nyugodtabb lett. „Úgyis csak rossz példával járt előtte, jobb helyen lesz az Orosz utcában” – súgta egyszer bizalmasan valakinek, de én ezt is meghallottam, s volt mit rágódom nom rajta egy darabig.

A szomszéd ház mégsem maradt lakatlan, megérkeztek hamarosan az új tulajdonosok. A családfőt – Tibi bácsit – apám ismerte már régről, de második felesége, Margit néni egy távolabbi faluból származott. Kislányuk, Bözsike olyan négyéves forma lehetett, és velük jött még a Tibi bácsi első házasságából származó nagyfiú, Jóska is. A barátkozás hamar megtörtént,

¹ komitet – községi végrehajtóbizottság

hisz a vizet továbbra is az ő kútjukról hordtuk, így nem sok értelme lett volna bármilyen távolságtartásnak. A családfő suszterkedett, mint oly sokan Újlakon, s a kötelező gyári munka mellett otthon is kalapált szorgalmasan. Az ő cipője nem voltak olyan szépek, mint – mondjuk – a Peleskei Sanyié, de olcsón és gyorsan dolgozott, panasz rá tudtommal sohasem érkezett. Felesége kissé kedvetlen, mogorva, de szemrevaló, kreol bőrű fiatalasszony, akiről messziről lerítt az unalom. Ha otthon nem talált magának elfoglaltságot, átjött anyámhoz, de sok szavát akkor sem lehetett hallani.

Talán Margit néni miatt, talán nem, de legalább hetente bejárt ekkoriban hozzánk Teréz nagymama öccse, Béla bácsi, akit anyám csak Bátyának szólított. Olyan hetven felé járhatott már, de haja barnaságát, életkedvét nem volt hajlandó átengedni az időnek. Hajolajjal ápolt frizuráját hátrafélsülve viselte, s borotválkozás után erős illatú arccszesszel kente magát. Templomba menet vagy jövet gyakorta betért hozzánk. Megkérdezte ilyenkor, hogy vagyunk, tőlem személyesen pedig minden alkalommal az iránt érdeklődött, hogy ityeg a fityeg. Választ nemigen várt rá, mert szemei már a fiatalasszonyt kószolgatták, aki konyhai vaságyunkon hátradőlve, hátát kispárnáknak támasztva akaratlanul is tálalva volt az örökké éhes férfiszemnek. Tarka flanel pongyolája felhúzódott térdéi fölé, Bátya apró vadász szemei pedig éhesen odatapadtak, ahol a pongyola alsó gombjai elengedtek. – A kutya iskoláját! – mondogatta izgatottan, s közben fejét forgatta idegesen. Csak az zavarhatta, hogy én is ott vagyok, de így sem bírta sokáig. Az asszony mellé ült, s fölé hajolt.

– Na, mit akar maga tüllem, vén kujon? – tiltakozott az asszony, s védekezésül maga elé kapta térdét.

– Mit akarok, na, vajon mit akarok? Tudod te azt, jányom, nagyon jól – válaszolta az öreg szaporán lihegve, s arcát az asszony kebléhez erőszakolta, bal tenyere pedig rátapadt pongyola alól szabadult combjára.

Már kezdtem magam kényelmetlenül érezni. Az forgott a fejemben, hogy talán nem is illik ezt látnom, ki kellene mennem, de megoldódott a helyzet. Margit néni úgy taszította el magától a kéréstlen gavallért, hogy az a padlóra esett. Fejét ingatva, megszegeyenülten húzódott Bátya egy hokedlire, s hasztalan felizgatott szíve miatt még percekgig hangosan zihált.

Koradélután, amikor már apám is otthon volt, Magda néném, anyám fiatalabb nővére állított be hozzánk – teljesen váratlanul. Én egy cseppet sem voltam oda érte, mert tapasztalataim szerint az ő felbukkanásának szinte minden esetben kellemetlen következményei voltak, s még hálálkodjunk a

Teremtőnek, ha látogatását követően nem én húztam a rövidebbet. A télen – például – csak azért jött el egy alkalommal anyámhoz, hogy engem bepanaszoljon, majd jól elrakasson. Ha nyomós oka lett volna rá, megérteném, de nem volt, mert akinek csak elbeszélem, az mind egyre csóválja a fejét. Ő csak annyit látott az iskolával szomszédos kommunális lakásuk udvarából, mert nekik, ugye, a párt jóindulatából az is járt, hogy az iskolaudvaron társaimmal önfeledten fetrengünk a frissen esett hóban. Tornaóránk volt éppen, s jól is éreztük volna magunkat, ha ő nem avatkozik bele. De ő ingerülten, s még hozzá oroszul kérte számon tornatanárunkat, aki amúgy ránk se hederített volna, hogy miért nézi el tanulóinak ezt a komolytalan viselkedést? Petro Lukics sejtette, hogy néném miattam kötött belé, s rám tekintve, mutatóujját homlokához tartva jelezte, hogy az a fiú bolond. Több se kellett az én kedves nagynénémnek! Alig értem haza, ebédelni sem érkeztem, ő már ott volt, hogy bepanaszoljon anyám előtt. Anyám ingatta fejét, s elintézte volna egy ejnyével, de nővére azt követelte, hogy ott helyben, előtte büntessen meg. És anyám engedelmesen nekem esett, mert a pofozkodás nála mindig könnyen kezdődött.

Most ellenben, mint kiderült, férje, Borisz bácsi ügyében jött hozzánk, s könnyekkel kísért hosszas panaszba kezdett. Nagyjából azt foglalta össze, amit amúgy is hallottunk már, hogy anyám sógora, az orosz pénzt szedett össze a munkásoktól azzal az ígérettel, hogy értékes építőanyagot – tetőgerendát, szarufát és deszkát szerez be számukra jutányosan. A pénzt azonban rövid úton elitta, vagy ki tudja, hova tette, s az emberek, akik hiába várták a megígért építőanyagot, feljelentették. Ezt a pénzt kell most törleszteni – sópáncodik Magda néni –, mert ha nem, Borisz komoly bajba kerül. Pontosan emlékszem, hogy ötszáz rubelünk volt ekkor a szberkasszában², s Magda néném, mivel a községi takarékiók vezetőjeként ezt igen pontosan tudta, ezt az ötszáz rubelt jött elkérni. Apám csak hümmögött, s szemével anyámat kérdezte, de tőle látható idegességében csak annyi tellett, mint máskor, ha a tehetetlenség kerekedett fölé: bánom is én. Így aztán nagynéném szüleim határozatlanságát beleegyezésként értékelve, kedvező válasszal távozott. Nekem mindjárt eszembe jutott, hogy nagyjából fél évvel előtte apám egyik unokatestvére is megpróbált kölcsönt kérni tőlünk, hogy kislányának pianínót vehessen. Neki nem volt olyan szerencséje, mint Magda nénémnek, mert akkor az én apám nem volt hajlandó a lassan kuporgatott pénztől megszaba-

² Szberkassza (orosz mozaikszó) – takarékpénztár.

dulni. Itt azonban a körülmények miatt egyszerűen nem lehetett nemet mondani. Kár, hogy anyám törpe növésű sógorán már a mi kis spórolt pénzünk sem segíthetett. A bíróság a legcsekélyebb mértékben sem volt tekintettel a vádlott háborús előéletére, de még párttagságára sem. Nyolc év börtönbüntetést kapott, amelyből ötöt-hatot le is ült, s ráadásul a mi pénzünk is odaveszett volna, ha asztalosmester Árpi bátyám – öt-hat esztendő múltán – egy hálószoobabútor árából szeretett nővére helyett vissza nem fizeti.

Ha már a bíróság meg a börtön is szóba került, lehessen alkalmam megjegyezni, hogy akkoriban eléggé sok dolga akadt a szovjet igazságszolgáltatásnak. Nemcsak a csalók, sikkasztók lettek kipécézve, hanem a becsülettel, szorgalommal dolgozó mesteremberek is, akik a párt akkori megítélése szerint feketemunkát végeztek. Egy alkalommal az iskolából hazatérve Margit nénit anyám társaságában sírva találtam. Azt rögtön láttam rajta, hogy nem testi fájdalom gyötri, az ő gondja annál sokkal súlyosabb. Én nem szólhattam a felnőttek dolgaiba, nem faggathattam baja felől, de a fülelést senki sem tiltotta meg nekem. Az elejtett kérdésekből, félmondatokból néhány perc alatt rájöttem, hogy Tibi bácsit elvitték. Sőt! Házkutatás is volt, s egy zsákra való kész lábbelit és félkész terméket, valamint a házban fellelt anyagot ugyancsak magukkal vitték. Hír felőle azóta sem érkezett, csupa bizonytalanság most minden. Kislányukat nagyszülei vitték el magukhoz, hisz nem nézhették tétlen, hogy a sírás és aggodalom a gyerekekre is átragadjon. Amikor apám is előkerült, együttérzéssel tette kezét szomszédasszonya vállára, s nyugtatni próbálta.

– Ne emészd magad, Margit – mondta csendesen –, meglátod, jóra fordul majd minden, meg aztán mi is itt vagyunk, nem fogtok teljesen magatokra maradni.

– Jóra fordul, de mikor? És mi lesz addig velünk? – kérdezte az asszony, de erre már maga sem várhatott valódi vigasztalást.

Amint Margit néni elköszönt, apám térült-fordult a házban, s negyedóra alatt összehajszolt egy táskára való bakancs-felsőrészt, két világosbarna borjúbőrt, néhány pár bőrtalpat. – Sűrvedés után elviszem – hozta meg a döntést a szajré sorsáról. – Az hiányozna csak, hogy ide is bejöjjenek. Én nem szeretnék még egyszer a kezükbe kerülni.

A Tibi bácsi büntetési ügyét néhány hét alatt lezárták, a járási bíróság meghozta az ítéletet. Öt év letöltendő börtönt kapott, s a környékeliek a híre fellélegeztek. Úgy gondolták, egy időre most elégedett lehet, megnyugodhat a gazdasági rendőrség, rövid időn belül nem kell további razzi-

áktól tartani. Margit néni pedig ettől kezdve már nem sírt, csak sóhajtozott, de a pletyka szerint már azt se sokáig. Az egyik bővérű nyomozótiszt, mint beszéltek, megsajnálta és pártfogásába vette a szalmaözvegyet. Én ugyan soha nem láttam és nem is találkoztam vele, arról azonban tudok, hogy időnként egy bobik³ parkolt a közelben. Nem a Margit néni háza előtt, kicsivel arrébb, a Zöldkereszt kerítése alatt állt meg az a bizonyos Pali, így arra is lehetett gondolni, hogy a tiszt lakások valamelyikében tartózkodik a gazdája. Az én apámat ez a hír is nyugtalanította. Nincs kizárva – latolgatta –, hogy pártfogoltját a szomszédok felől is faggatja majd a nyomozó, s az asszony amilyen ostoba, el is mondja, hogy környezetében ki mivel foglalkozik még mellékesen. De én azt hiszem, attól tartott inkább az apám, hogy a szomszédasszony viselkedése az én anyámat ismét rossz útra csábíthatja, s ennek a félelmének időnként hangot is adott. „Nem bánám, ha egyszer s mindenkorra befejeznéd vele a barátnősködést. Nem vagytok ti összeiratkozva.” Máskor meg ilyeneket mondott: „Hadd jöjjön, ha annyira jöhetne, mert elhiszem, hogy vágyik a társaságra, de ha hazajövök a gyárból, nem akarom itt látni. Megértetted?”

Nem szívesen hallgatom az ilyen természetű beszélgetéseket, attól tartok, hogy eldurvulhatnak, s akkor kereshetem magamnak ismét a búsulásra alkalmas zugot. Apám érzékeli zavaromat, s mivel amúgy is elkezdődött a néhány napos őszi szünet, arra biztat, hogy menjek, váltsam fel a tehén legeltetésében nagyapámat, akit egyre jobban kínozt a köszvény. Persze, szívesen pásztorkodom én, másfajta segítséget egyelőre nem is tudnék nyújtani, ezért jó kedvvel csatlakozom a Tündér nyomába.

A zsidó temető mögötti cserjésben, bár október végén járhatunk, még akad jócskán legelni való, s az idő is megembereli magát, naponta több órára is kisüt a nap. Buda Laci szintén kint van a Babával, int is mindjárt nekem, amint észrevesz, és leterített pufajkáján helyet szorít. A többiek csak úgy, ruhástól, kör alakban heverednek a gyepe, fejjel a kör közepe felé. Feltűnik nekem, hogy rajtam kívül szinte mindenki kamaszodik már, s bár magamon még nem tapasztalom, lassan érzékelem, hogy az a két-három év előny máris komoly változásokat hozott az életükben.

Ez alkalommal pásztorkodó is van köztünk. Zsuzsika, a Marinkáné lánykája. Tizenkét, tizenhárom éves lehet, fiútestvére helyett most őt bízták meg az előhasú tinó legeltetésével. Botot szerkelt keze ügyébe, ahogy du-

³ Könnyű katonai terepjáró

kál, és öltözködésében sem válik ki a fiúk közül. Gumicsizmában, valamelyik nővérétől levetett, sállal a derekára igazított könnyű kabátban, kendőbe bugyolált fejjel hasal a társaságban, csak szeme ragyogása árulja el a gúnyákban rejtőzködő kis bakfist. Sanyinak, a mellette heverő suhancnak jó szeme lehet, hogy észreveszi azt a ragyogást, s hogy melegét is érezhesse, a kedves szempár közelébe húzódik. A lányka egyik ujján aranyát vett, olcsó kis gyűrűt fedez fel, s ez már elegendő ok, hogy lecsapjon a kezére. A gyűrűt akarja megszerezni, vagy valami más juthatott eszébe? Zsuzsikának helyén lehet a szíve, ellenáll, így hát birkózni kezdenek. Sanyi izmos fiú, de annyit ösztönösen is érez, hogy az ilyen ellenfelet csak kíméletesen illik lebírni. Amikor felső testét és két karját a földre szorítja, megemelkedik, hogy szemébe nevetve kérdezhesse: – Na, ki az erősebb? – Jól van, jól van – adja fel a lány –, de most már engedj. Sanyinak azonban esze ágában sincs elengedni. Föléereszkedik inkább, és keze a kabát alá nyúlva bizonyára a Zsuzsika sarjadó kis mellét keresi. A lányka kipirul, testét jobbra-balra dobálja, lábai kétségbeesetten kapálózna. A kabátot szorító sál eközben kioldódik, elenged az egyik harisnyatartó is, és villan – talán a Zsuzsika szeménél is szebben – egy szépen formálódó kis comb fehérsége. Sanyi ezt nem láthatja, az ő tenyere már a szív fölött lüktető halmocskára tapad, azt markolássza elhomályosult tekintettel. Zsuzsika hol kiabál, hol visszafogottan sikongat, Sanyi azonban megfeszített lábai közé fordul, úgy szorítja le, csillapítja hasztalan vergődését. Talán a kimerüléstől, talán más okból, de már mindketten lihegnek, s amikor Sanyi elengedi végre a lányt, én nagyon csodálkozom, hogy a Zsuzsika kipirult arcán sem haragot, sem megvetést nem látok. Ki érti ezt? De mindjárt eszembe jut régi lakónk, az éjszakánként hangoskodó Margit, meg Béla bátyja, aki a szomszédasszonnyal szeretett volna valami hasonlót tenni, ha az erőteljesen le nem dobja magáról. Zavar van bennem, valahogy nem tudom még magamban hova tenni, de félig-meddig már biztos vagyok benne, hogy a szerelemhez, amelyről egy kislánnyal kapcsolatban néha már magam is gondolkodom, ezeknek a nem túl durva, színjátékszerű birkózásoknak valami köze lehet.

SHREK TÍMEA

A SZÖVETSÉG

Ottó lefogta Erikát a hetedik osztályból. Ezzel a hírrel vártak hétfő reggel az iskolában. Nem tudtam sehogyan sem lefoglalni a gyerekeket, csak erről tudtak beszélni.

Erika nem túl okos lány. Mindig a hátsó padban ül, sohasem figyel. Nincsenek tanszerei, írni, olvasni nem tud. Két évig próbáltam verni bele valami tudást, de nem sikerült. A gyakorlófüzetet csak összefirkálta, egyenes vonalat sem tudott húzni. Egy idő után feladtam a próbálkozásokat.

Evelinnek be nem állt a szája.

– Tetszik tudni, Erika már régen asszony. Ottó már tízéves korától kezelgeti.

– Ezt te honnan szeded? – kérdeztem a lánytól.

– Mert a szomszédunk. Ottó mindig egy csomó pénzt ad az Erika anyjának, hogy ne szóljon semmit.

– Nem hiszem, hogy az anyukája nem tesz semmit.

– De. Ottótól félnek is. Gyilkos meg szövetséget kötött az ördöggel.

– Butaság.

– Nem az! – szólt közbe Mónika.

– A múltkor, amikor apuval ittak, elfogyott a pálinka. Ottó meg elküldte a másik énjét, hogy hozzon. Ugyanúgy nézett ki, mint ő, csak piros volt a szeme. Gita nényje is azt hitte, hogy ő az, azért adott neki hitelt. A saját szememmel láttam!

– Nem hiszek nektek.

– Tessék megkérdezni a többieket!

És már ömlött is a sok pletyka az osztályban.

– Csend legyen! – szóltam fennhangon. – Egyvalaki mondja el, mi történt.

Evelin Mónika felé fordult.

– Mondd el te, mert te voltál a tanú is tegnap.

Mónika mesélni kezdett.

– Erikáék nagyon szegények. Amikor Ottó kijött a csurmából, ott vett mellettük házat. Mindenki tudta, hogy milyen ember, és senki sem barátkozott vele. Nagyon félelmetes. Nagy, magas, kopasz feje van, és a torkán van egy hosszú vágás. Azt beszélik, hogy amikor benn volt a börtönben...

– Miért volt börtönben? – szóltam közbe.

– Mert kirabolt egy bankot oroszban és megölt egy embert. Elkapták, azut meg leültették. Vagy tíz évet kapott. De nem jól bántak ott vele, és meg akarta magát ölni. Szerzett valahonnan egy üvegdarabot és elvágta a saját torkát. Apunak azt mondta, hogy amikor a cellában vérzett elfelé, feljött az ördög és egyezséget kötöttek. Amikor jobban lett, hirtelen kiengedték és ideköltözött. Erikáék mellé. Azóta tele van pénzzel és minden jól sikerül neki. Mindig csálja magához a lányokat, minket is, de sosem mentünk vele. Egyszer Erzsikét el is szédítette, csak az anyja, amikor meglátta, nagyon megölte érte.

– Erzsike, igaz ez? – fordultam a harmadik padban ülő kislányhoz.

– Igen... De én nem akartam vele menni, csak beszélt nekem és beszélt és utána már csak arra emlékszem, hogy anyu ver.

– Érdekes.

– Na, hadd mondjam tovább! Ottónak nagyon sok pénze volt, Erikának az anyja meg kölcsönkért tőle, de nem tudta megadni. Akkor az a vénember azt mondta neki, hogy nem kell visszaadni, csak adja neki oda Erikát. Nagy nehezen ebbe belementek. Először Erika csak takarítani járt, meg főzni, meg ilyesmi, de aztán már biztos lefogta.

– Ez mikor volt?

– Vagy két-három éve már.

– És senki nem szólt?

– Tetszik tudni, nálunk a táborban sok minden van. Nem is figyelnek az emberek erre. Meg Ottó minden hónapban adott pénzt nekik, abból éltek.

– És hogy derült ez most ki?

– Hát, Erika szerelmes lett Ödibe. A fiú elment megkéretni a szüleitől, de ott volt Ottó, és összeverekedtek. Erika mindent elmondott Ödinek, az meg kihívta a milíciát. Amikor kijöttek a zsaruk, tessék elképzelni, mi történt!

– Mi?

– Ödit vitték el!

– Azt meg hogy?

– Hiába mondtuk a zsaruknak, hogy ott van Ottó mellettük, azok meg úgy csináltak, mintha nem is látnák. Azt mondták, hogy bolondok vagyunk, és beültek az autóba, és elhajtottak. Ottó hazament, és nagy zene meg viháncolás hallatszott ki a házából, pedig nem volt ott senki, és nincs is villany nála!

– És az Erika anyja mit csinált?

– Most jön a lényeg! Összeszedelőzködött az Ödi bandájával és rámentek Ottóra. Rátörték az ajtót és benn a házában négy lány volt pucéran! A táborban senki sem tudja, hogy kik azok, biztos faluról hozta őket. Ödinek az apja kihúzta

az udvarra Ottót és úgy megölte, hogy azt hittük, hogy meghalt. Mára reggel meg már ott állt a háza előtt és semmi baja sem volt! Pedig úgy összerugdosták, hogy tiszta kéknek kellene lennie, de semmi nincs rajta, teljesen egészséges.

– Nem semmi – hüledeztem. – Nagyon élénk a fantáziátok.

– Azt hiszi, hazudunk?

– Szerintem csak valamit túlreagáltok.

Kopogtattak az ajtón. Erika lépett be rajta, egy magas, kopasz öregúr követte. A gyerekek arcán rémület látszott.

– Tessék?

– Elnézést a zavarásért, szeretném elkérni a kislányt az iskolából.

– Ki maga?

– Horvát Ottó.

(Megjelent: Helikon XXVIII. évfolyam 2017, 16. (726) szám)

A FIÚ FRESKÓ

A buszállomáson ültem. Az ukrán ünnep miatt kimaradt néhány járat, a következőre negyven percet kellett várakozni. Egy fiatal, szőke fiú lépett hozzám. Ruhája kopott volt, arca pattanásos és foltokban festéktől piszkos.

– Busz csak negyven perc múlva lesz – szólt hozzám.

– Tudom, megkérdeztem a pénztárnál – válaszoltam.

– A nő részeg, mondtam neki, hogy ne igyon – a kassza felé néztem, a pénztáros az árusokkal ült és feles poharat tartott a kezében. A fiúnak igaza volt.

– Te is itt dolgozol? – mutattam rá a belső területre, ahol egy félbehagyott tatarozás kellékei álltak.

– Mondhatjuk.

– Ma ünnep van, nincs munka, miért vagy itt!?

– Jobb, mint otthon – lesütötte a szemét, a cipőjét bámulta.

Még egyszer végignéztem rajta, alkarján vágásokat vettem észre. Sok, kicsi, egyenes seb húzódott végig a csuklójától a válláig.

– Ha én dolgoznék itt, lefesteném azt ott – mutatott a hátam mögött lévő falra. Megfordultam, és még egy, a szovjet időből fennmaradt freskót láttam meg. Eddig fel sem tűnt, pedig sokszor várakoztam már ezen a helyen.

– Mit zavar az neked?
 – Enyhén szólva nem szép. Vagy inkább idegesít. Nézd meg, csupa kocka, egyetlen élethű vonal sincs rajta.

Néhány pillanat alatt végigfutottam a képen. Rengeteg ilyen van mifelénk, teljesen hidegen hagy.

– Mi lett a kezeddél? – kérdeztem megfontolatlanul.

A fiú meghökkent, kicsit tétozva válaszolt.

– Szerinted?

– Biztos nem a szederbokor csinálta.

– Hát nem. De ez egy hosszú történet – aztán mélyen hallgatva hátat fordított és kiment az utcára. Láttam, ahogy rágyújt, mélyeket szív a cigarettából és a szemetes mellé dobja. Visszafordult és ismét előttem állt.

– Még mindig sokat kell várnom, szívesen meghallgatlak.

Sokáig hallgatott. Percek teltek el, amíg újra megszólalt.

– Akkor is lefesseném azt a szart.

– Mi a bajod azzal a képpel?

– A volt barátnőm is ilyeneket rajzolt. Te tanár vagy?

– Igen.

– A főiskolán?

– Nem. A hetesben. A cigányiskolában.

– Gondoltam, hogy tanár vagy. Túl jól kérdezel.

Lehajtotta a fejét, megfordult és néhány lépés után elhagyta a termet.

A busz éles kerécsikorgással érkezett meg. Jegyemet a kezemben szorítva felszálltam és elhagytam az állomást.

CIRKUSZ

Hamarabb értünk a cirkuszi sátorhoz, mint a vihar. A jegyeinket már előre megváltottuk, így nem kellett a pénztárnál tolongani.

A nézőtérén deszkákból tákolnak lócákat a szervezők. Előadás közben a táskám lefordult mellőlem és beesett a padok alá. A bejárat előtt néhány inasnak öltözött fiú ücsörgött, odamentem hozzájuk és megkértem őket, szedjék ki a leesett holmimat.

Amikor visszaértem a helyemre, egy kéz nyújtotta felém a táskám. Lehajoltam, hogy megköszönjem neki, és a fiú mosolygott rám a buszállomásról.

MEGÁLLÓ

- Mit csináltál a cirkuszban?
- Dolgoztam.
- Neked még iskolában a helyed.
- Már befejeztem.
- Hová jártál?
- A négyesbe.
- Sikerült az érettségi?
- Nem tudom, nem is érdekel. Képzeld, van barátnőm. Győrben él, a neten ismerkedtünk meg.
- Találkoztatok már?
- Nem, de nemsokára majd megyek hozzá.
- Hogy van a kezed?
- Jól, csak a nyomok maradtak meg.
- A szüleid mit szóltak hozzá?
- A lányhoz?
- Nem. Ahhoz, hogy vagdosod magad.
- Nem vették észre.
- Hogyhogy nem? Ha én láttam, akkor ők is.
- Mindegy – és ismét háttal állt nekem. Elővettem egy cigit és rágyújtottam.
- Adsz egy szálát?
- Gyereknek nem adok.
- Már nem vagyok az.
- De, az vagy.
- Már megint tanárként beszélsz. Nem szép tőled.
- Nem tehetek róla, vannak elveim.
- Ha nem adsz, kérek mástól. Azt akarod, hogy koldulni menjek?
- Most fenyegetőzől?
- Inkább tényeket közlök.
- Egész nap itt lébecolsz?
- Otthon nincs mit csinálni. Unatkozok. Tegnap átjött a keresztanyám. Vele kicsit elvoltunk. Önéletrajzot kellett neki írni. Letöltöttem egyet a netről és kijavítottam. Nem volt nagy szám, de legalább csináltam valamit. Már alig várom, hogy legyen útlevelem. El akarok menni innen a franchba.
- Még nem tudom a neved, pedig már találkoztunk.

- Fontos az?
- Nekem igen, valahogy kell, hogy szólítsalak.
- Hívj, ahogy akarsz. Nekem mindegy.
- Nem akarsz bemutatkozni?
- Szerintem nem fontos a név. Nem mond el rólam semmit. Én sem vagyok kíváncsi a tiédre, ezért nem is kérdeztem meg.
- Fura szerzet vagy.
- Mondták már. Te meg kíváncsi, és szerintem egy kicsit habókos is.
- Miből gondolod?
- Állandóan kérdezel, és tanárként hátizsákkal szaladgálsz. Nem lenne jobb a magassarkú és a kosztüm?
- Nem igazán szeretem és így kényelmesebb is.
- Az én tanáraink mind' úgy jártak. Mindig kiöltözve, mintha nem is tudom, bálba indultak volna. Nem szerettem őket. Túl beképzelték.
- A ruha sem teszi az embert.
- De. Sokkal többet elárul, mint gondolnád.
- Végignéztam a fiún, ruhája kopott volt, a cipője felvált.
- Mit tudtál meg rólam?
- Hogy?
- Láttam, ahogyan végigmértél. Mit tudsz mondani rólam?
- Nem szeretnék következtetéseket levonni.
- Én szeretném. Mondd, mit tudsz mondani rólam a ruhám alapján?
- Nem tudom.
- Mondd csak, nem sértődök meg.
- Azt hiszem, nem álltok jól anyagilag...
- Tovább?
- A szüleid nem figyelnek rád.
- Ezt honnan szeded?
- Azt mondtad, nem látták a sebeidet. Ebből gondolom.
- Igaz. Na, tovább?
- Szerintem az internátusba jársz, azért vagy mindig itt, mert közel van. És szeretsz írni, tintás a kezed. Azt hiszem, mosógépetek sincs.
- Az éppenséggel van, csak nem működik.
- Mennyire volt igazam?
- Fogjuk rá... Mondtam, hogy a ruha beszél és nem a nevek. Megjött a buszod, nem szállsz fel?
- De.

Nem köszöntem el tőle, azt hittem, még aznap úgyis látom. A városközpontban megálltam a kirakat előtt, ahová a végzősök tablóját helyezik ki. A fiú arcát sehol sem láttam. Azt hiszem, hazudott és nem a négyesben végzett.

MENNYI AZ IDŐ?

Korán indultam el munkába. Hűvös volt odakinn, kabátot kellett felvennem. Amikor az iskola közeléhez értem, egy apró kisfiút pillantottam meg, aki veszettül rázta a bejárati ajtó kilincset. Hiába, zárva volt. Felhívtam az őrt, aki néhány perc múlva hatalmas kulcsesomót lógatva jött is a szomszédból.

– Már megint itt vagy? – veszekedett a gyerekre. – Ilyenkor még nem kell jönni. Mi van, nem ismered az órát?

– Nem – válaszolta halkan a kisfiú.

– És anyád? Ő sem? Hogy lehet ilyen korán elindulni?

– Nem tudom, hogy ismeri-e, tegnap este kidobtak a házból, a kutyaólbán aludtam, ma még nem láttam anyámat.

NAGYAPA MESÉL

Nagyapa sosem járt templomba. Én mindig otthon maradtam vele, mert nyughatatlan gyerek voltam. Egy napon azt kértem tőle, meséljen nekem valamit.

– Nem tudok én mesét, jányom.

– Nagyapa, mondjon már valamit a régi időkről, hogy volt, mint volt?

– Úgy volt, ahogy volt, jányom. Mint most. Akkor is nehéz volt, most is az.

– Nagyapa, maga miért nem jár templomba a nagymamával?

– Mert a papok mind piszkos latrok. Én megimádkozom itthon.

– Miért tetszik ilyen mondani?

– Azért – szólt dühösen –, mert piszkos latrok!

– Nem szabad ilyen mondani!

– Hallod, gyermekem, én nem az Istent bántom! Én csak a véleményemet mondom.

– Hát mi a véleménye, nagypapa?

– Azt a kutya istenit neki! Megmondtam! Nem megyek én sehová!

– Miért?

– Azért, mert annak idején, mikor fiatal fiú voltam, a Beregszászi járásban laktam, nem messze a várostól. Kiutaltak egy városi papot hozzánk.

– Na, és akkor sem járt templomba?

– Dehogynem! Akkor jártam csak igazán! Az én anyám oly’ szigorú asszony volt! Özvegy maradt a háború után hat gyerekekkel. Három fiúval meg három lánnyal. Minden vasárnap ott kellett ülni a misén.

– És mi változott?

– Csalódtam én a papokban.

– Mi történt?

– Hát, jányom, akkor, amikor jött az a pap, mindenki a templomban ült. Minden áldott vasárnap, de egyszer csak a lánytestvéreim nem akartak menni. Anyánk meg veszekedett rájuk, hogy mondják meg, miért nem mennek. Margit nővérem meg igazán olyan nagyszájú volt és csak kibökte, hogy azért nem mennek, mert a pap piszkálja a markukat.

– Hát hogy?

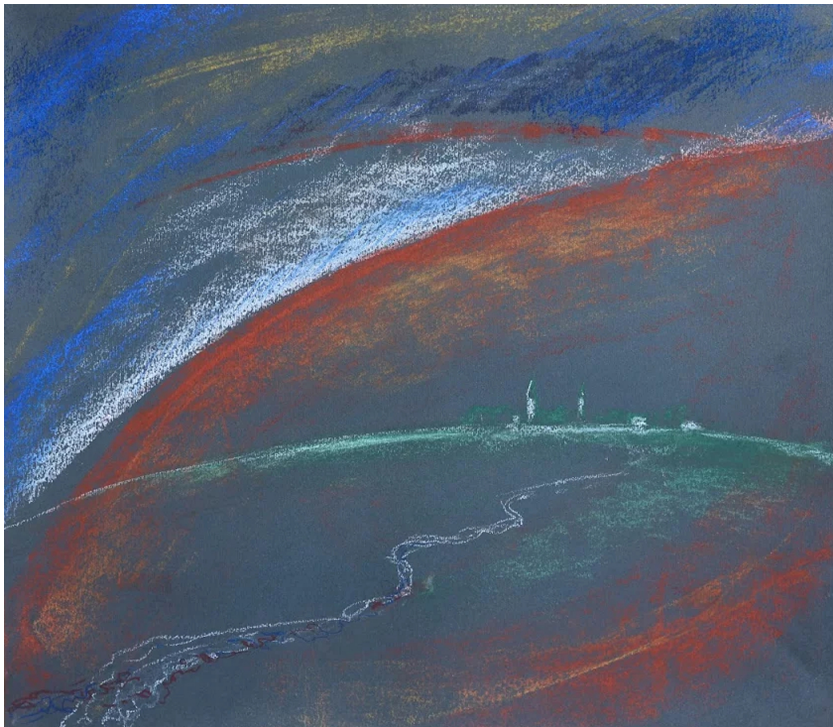
– Na hogy, hát hogy? Hogy mondjam el neked, na? Még kisjány vagy! Na, oszt egyszer jött a húsvét, mi meg négy barátommal megvártuk a papot a beregszászi úton. Leszállítottuk a bricskájáról, és apró darabokra törtük rajta a sétapalcáját. Úgy elagyabugyáltuk, ahogy csak illik. A húsvéti misét már nem jött megtartani, de még a falu közelébe se jött. Féltünk is mi nagyon utána, hogy belehalt a nagy verésbe, amit kapott tőlünk. Néztük is másnap, nem volt az úton se a bricska, se a pap. Hát csak hazament.

Pár nap múlva összeszedelőzködtünk a fiúkkal és elmentünk a szomszéd faluba a táncra. Hajnalba’, dülöngéltünk hazafelé a temető mellett. Egyszer azt mondja az egyik barátom:

– Nézzél csak oda! Ott van a pap a temetőbe! – ott himbálózott a palástjával, a feje jobbra, a feje balra. Istenem, csak egy út volt hazafele, merre menjünk? Hova menjünk? Ott állt a pap előttünk, nem mertünk mi mozdulni! Igen ám, de az egyik fiú barátomnál volt egy pisztoly. Elővette és egy egész tár golyót engedett a pap fejébe. Ijedtünkben hasra vágtuk magunkat, közben lőtt a barátom, agyba-főbe, hát a pap csak nem mozdult, se közelebb, se messzebb, csak hajbókolt. Mondtam is neki, a fejére célozzon, csak a fejére! Akkor a feje lehullott, de a palástja még állt. Gondoltuk, ha már feje nincsen, szökjünk onnét, már úgyse jön utánunk. Hazamentünk mi, nagyon

féltünk, de lefeküdtünk aludni. Reggel dolgozni kellett menni. Mondom is a fiúknak, nézzünk csak széjjel, hogy ott van-e a palástja a papnak. Amikor odaértünk a temetőbe, akkor látjuk, hogy egy nagy nyitott napraforgó feje széjjel van löve, a széles levelei meg integetnek.

Na, ez történt jányom, akkor megijedtem én magamtól is. Megvertük a papot, lövöldöztünk, így ezért nem megyek én a templom közelébe sem!

CSORDÁS LÁSZLÓ:

BEZÁRKÓZÁS VAGY HATÁRÁTLÉPÉS?

(A REGÉNY ÉS A KÁRPÁTALJAI MAGYAR IRODALOM A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN)¹

Sokan tették már fel a kérdést: van-e egyáltalán kárpátaljai magyar irodalom? Egyre inkább beigazolódik azonban, hogy az ilyen típusú kérdésfelvetés önmagában terméketlen, hiszen megnyugtató, objektív válasz aligha található e lételméleti problémára. Úgy tűnik, a vita még napjainkban is jobbra az „egységes”, „egyetlen egész”² versus „darabokra szaggatott”³ magyar irodalom metaforikus létképzeteinek igazolása körül éled újjá hol az egyik, hol a másik álláspont képviselőinek kezdeményezésével. De talán több eredménnyel járhat, ha ezúttal a kérdés mögé kerülve fogalmazódik meg a dilemma: fenn tartható-e olyan, bizonyos kanonizált irodalmi műalkotásokat és olvasatokat magába foglaló irodalomtörténeti elbeszélés, amely a 21. században létrehozza, és ezzel egyben újraírja a kárpátaljai magyar irodalom fogalmát?

A rendszerváltás elsősorban gazdasági, történelmi, politika- és társadalomtörténeti fogalom, és mint ilyen, egyáltalán nem magától értetődő használata irodalmi fordulópontként. Nem biztos ugyanis, hogy Magyarország vagy tágabban a posztoszocialista országok rendszerváltásának logikája megfeleltethető időben és térben a magyar irodalom változásainak. Egyetlen példát emelek ki a kínálkozók közül: a kortárs irodalomértést jelentősen befolyásoló prózaforumát jóval a rendszerváltás előtt megindult, és a történelmi korszakhatárt átívelve jelen volt a későbbiekben is, hatása pedig Magyarország államhatárain jóval túl terjedt, gondoljunk csak Grendel Lajos prózapoétikájára és esszéisztikájára. Ehhez képest Kárpátalján egészen más a helyzet. Azok az értelmezők, akik a rendszerváltást a kárpátaljai magyar irodalomban korszakhatárként, fordulópontként határozzák meg, általában az intézményi keretek addig nem tapasztalt kibővülésével érvelnek: „Az első kárpátaljai irodalmi folyóirat, a *Hatodik Síp* műhelye, immár a politizálást is vállaló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tevékenysége, az új könyvkiadók körüli mozgás, s a legkülönbözőbb egyéb helyeken, kultu-

rális térben folyó munka természetes kulturális többközpontúságot alakított ki”.⁴ Anélkül, hogy tagadnám ennek a jelentőségét, ennél is lényegesebbnek látom, hogy ezzel a folyamattal párhuzamosan megszűntek a párt által felügyelt merev cenzurális – és az ennek hatására kialakuló öncenzurális – határok, így új beszéd módok sora jöhetett létre, ami elképzelhetetlen volt az előző rendszerben. A hivatalos kultúrpolitikai dogmáknak feltétel nélkül alárendelt *beszéd* és az ezzel vitába szálló, de a rendszer által felállított kereteket meghaladni képtelen nyelv-, hagyomány- és identitásvédő képviselői *ellenbeszéd* diszkurzusának kettősségét árnyaltabb beszéd módok váltották fel. Ezzel együtt újraíródott a kárpátaljai magyar irodalmi hagyomány szerkezete: azok a művek bizonyultak maradandónak a rendszerváltás előtti időszakból, amelyek a megváltozott körülmények között is érvényesnek tűntek. Ilyen alapon a második világháborútól a rendszerváltásig terjedő időszakban mindössze egyetlen regény állta ki az idő próbáját: Kovács Vilmos 1965-ben megjelent, majd a közönyvtárakból rendre kivont, csupán 1989-ben – immár posztumusz –, majd 2007-ben is újra kiadott *Holnap is élünkje*.⁵ Nem csoda tehát, ha a kárpátaljai magyar irodalmat az irodalomtörténet-írás és kritika meglehetősen sokáig egyszerűen költészet-központúként könyvelte el: „A hetvenes években terjedt el a »költészetközpontú« jelző, lévén akkorra egész sor fiatal költő bontott szárnyat, akik a kötelező szocreál körülményei közepette a metaforák világában jobban magukra találhattak, mint a szovjet valóságot forradalmi fejlődésében ábrázolni hivatott prózában.”⁶ Ezzel szemben az, aki végigtekint a kilencvenes évektől napjainkig terjedő időszak kárpátaljai magyar irodalmán, majd közelről szemügyre veszi e kánon alakulását és szerkezetét, láthatja, hogy a próza, ezen belül is a nagyobb epikai konstrukció nem csupán előtérbe került, majd kibontakozott (ezt művek sora bizonyíthatja), de olyan kérdéseket vetett fel, amelyek az értelmezői gyakorlat addig kialakult, könnyen sematizálódó érté szempontjait provokálták, illetve meg is kérdőjelezték. Tulajdonképpen impulzusokat adtak új értelmezői nyelv(ek) és megközelítés mód(ok) kialakítására, illetve a merevvé vált érték kategóriák határainak felülvizsgálatára, határsértésekre ösztönözve ezzel a könnyen bezárkózó regionális, nemzetiségi önismeretet és identitástudatot. Bár optimális esetben a történelmi rendszerváltás a poétikai alakulástörténeten és az irodalom irodalmiságán kívül álló fogalom, hatása akkora volt a kárpátaljai regionális kánonra, hogy *többszörösen az irodalomba írta magát*, így kijelölése korszakfordulóként ma is szükségesnek látszik.

Már a rendszerváltás első éveiben elkezdődött a történelmi sorshelyzet felismeréséből adódó összegzés kísérlete, a múlt feltárása és feldolgozása, illetve a kárpátaljai magyar identitás újrafogalmazása. Az első alkotó, aki ebben az időszakban nagyepikai konstrukcióban gondolkodott, Balla László volt. 1990-ben publikálta *A végtelenben találkozni* című regényfolyamának első kötetét. Balla azt az embertípust állítja középpontba ekkori prózavilágában, aki a történelem sodrába kerülve egy ideig ellenáll ugyan a számára erkölcsileg elfogadhatatlannak tűnő, erőszakos változásoknak, később viszont maga is része, sőt alakítója lesz a diktatórikus természetű (szovjet)rendszer térségi változatának. Önigazoló és önfelmentő narratívát működtet azt bizonyítandó, hogy adott körülmények között az ember nemigen tehetett másképp. Az életrajzi ihletésű, magát kortörténeti regényként meghatározó első kötet elé maga a szerző ír rövid magyarázó jegyzetet, amely az esztétikai vizsgálódásokról az etikaira kívánja terelni a befogadó elvárásait. Balla a tükrözésesztétika olyan leegyszerűsítő változatának marad továbbra is a híve, amely a világot probléma nélkül leképezhetőnek, illetve elbeszélhetőnek véli: a nyelv áttetsző, a forma másodlagos, pusztán a moralizáló kérdéseknek van értékük. A szöveg által felvetett etikai olvasat lehetőségét viszont a szerző maga bizonytalanítja el, amikor utalásaival elmosza a határt korábbi műveinek nyíltan szocialista realista, proletkultus szemlélete és a meginduló regényfolyam értékrendje között.⁷ Azzal, hogy Balla végül is a rendszerváltás után sem nézett szembe egyenesen egykori szerepével és saját nyilvánvalóan hibás döntéseivel, súlyos örökséget hagyott hátra, aminek dilemmája később, a kétezres évek elején fia, Balla D. Károly két regényében, a *Szembesülésben* és a *Tejmoziban* válik – immár a posztmodern szövegalkító eljárásokat is szem előtt tartva – esztétikailag-poétikailag érvényessé.

Nagy Zoltán Mihály szintén e térség múltjához fordul témaért, és a 20. század egyik kollektív traumájának, a malenkij robot tapasztalatának közvetítéséhez talál nyelvet, illetve formát kisregényében, *A sátán fattyában*, amelynek első kiadása 1991-ben látott napvilágot. A mű középpontjában a személyes sorshelyzet és a történelmi változások kapcsolódási pontjai, etikai dilemmái, döntéshelyezetei vannak. *A sátán fattya* főhősnője Tóth Eszter, az orosz katonák által megerőszakolt még hajadon szilasi lány, akinek sajátos nézőpontjából szerzünk tudomást az új, diktatórikus természetű rendszer embertelen belső logikájáról, az egyén szabadságának korlátozásáról és egy szűk közösség, egy imaginárius kárpátaljai falu képmutató viszo-

nyulásáról a mindenkori áldozathoz. Eszter pontosan tudja, hogy terhével együtt sem családja, sem a falu nem fogja könnyen elfogadni őt: ezért akar öngyilkos lenni, ezért folyamodik tanácsalanságában terhesség-megszakításhoz, és mikor az is meghiúsul, ezért akarja megölni hirtelen felindulásból gyermekét, „a sátán fattyát”, „a muszka fattyút” egy elborult pillanatában. A főhősnő elméjének megbomlásához ez az értékbeli szembenállás vezet: a közösség, amelyben élnie kell, meggyanúsítja őt, a falu a szájára veszi, katonakurvának nevezik, szerelme elhagyja, és ebben a megbélyegezettségben tudata megsérül, idegrendszere összeomlik. Az áldozatra, hiába ártatlan, a közösség szemében a gyanú árnyéka vetül, amíg csak él. A kisregényben Nagy Zoltán Mihály a külső, mindentudó elbeszélő helyett végig szereplői narrációtípust alkalmaz. A hullámzó lelki folyamatokat formailag is követi a vesszővel tagolt, a gondolatok és érzelmek ritmusának szabad és kicsapongó változását közvetítő vers és próza között billegő én-elbeszélés, egyfajta belső monológ, vagy ahogyan Penckófer János nevezi szemléletesen: „hosszúmondatos balladamondás”⁸, amely Bertha Zoltán szerint „felajzott sokszínűségében is egylelkületű paraszt-asszonyi levélhez vagy népi tudósításhoz” hasonlatos.⁹ Bár Nagy Zoltán Mihály több regényt is írt, poétikai megalkotottságban, esztétikai összetettségben egyik sem tud *A sátán fattya* színvonalához emelkedni a forma és a tartalom feloldhatatlannak tűnő feszültsége miatt. A végletesen leegyszerűsített beszámoló-jelleg (*Tölgyek alkonya*, *A teremts legnehezebb napja*), a helyzetek és konfliktusok eltúlzott célzatossága, didaktikussága (*Páros befutó*), a publicisztikai sekélyesség (*Messze még az alkonyat-trilógia*), valamint a kortévesztés és a szerelmi viszonyok lektúrszerű bemutatása (*Ünnep Szodomában*) még akkor is a szerző későbbi próbálkozásainak, úgy is mondhatnám: a nagy mű meghaladására tett kísérleteinek sikertelenségét jelzik, ha ezekben fontos témákat érint. Ilyen a pusztításnak és pusztulásnak, a beilleszkedés zavarainak, a határon folyó illegális kereskedelemnek a bemutatása, valamint az öregedés folyamatának lejegyzése. A későbbi regények némelyikének részeredményei tagadhatatlanok, ugyanakkor a regionális kánonban ezeknek aligha van tartós helyük *A sátán fattya* mellett.

Az 1990-es évek második felében megjelenik és a 2000-es évek elejére egyre inkább kibontakozni látszik az a tendencia Kárpátalján, amely az elbeszélés nehézségeire, a regényírás lehetetlenségére, a szövegszerűség és világszerűség egymásba játszására, az egyenesvonalú történetvezetés megszakítására és felbontására, a nagyelbeszélésbe vetett bizalom megingására,

illetve a töredékességre helyezi a hangsúlyt. Ennek első nagyobb epikai konstrukcióként elgondolt változata Balla D. Károly nevéhez fűződik. Ugyanakkor az *Élted volt regénye* még könnyen felfejthető, a krimi műfaji kódjait idéző írói technikája, túl hamar megtörténő igazsága, a talált szöveg fikciójának nem eléggé megoldott beépítése a történetmondásba és regényszerkezetbe, a „titokfeltárás” esztétikai érdektelensége, a szöveg – igaz, reflektált – egyenetlensége miatt inkább tekinthető érdekes, de alapvetően sikerületlen kísérletnek, mint maradandó műalkotásnak.

Kisregényében, a *Hamutherben* Penckófer János viszont már sodró nyelvi erővel képes felépíteni egy olyan szövegvilágot, amely ezer szállal kötődik a kárpátaljai identitás lebontásának és újraépítésének folyamatához. Penckófernél nem a nagy történelmi traumák feldolgozása, hanem a jelenkor magát feleslegesnek érző emberének útkeresése, hányódása és feloldhatatlan szorongása válik meghatározóvá. Hamuth Ernő, az általános iskolai tanító otthagynva családját útra kel, hogy meglátogassa Budapesten élő nővérét. Az utazás során olyan eseménynek lesz önkéntelenül is részese (az orosz-ukrán maffia tagjai, felismerve benne a „földit”, kifosztják a vonaton), amely tovább fokozza amúgy sem elhanyagolható mértékű zárkózottságát, zavarát és kényszerképzetait. A hol pszichológusnak, hol pszichiáternek és természetgyógyásznak nevezett, rejtélyes és zavaros múlttal rendelkező Soma tanácsára felkeresi Magyarországra áttelepült ismerőseit, barátait, de utazása nyomában nem a felépülés, hanem a kegyetlen pusztítás jár: az általa felkeresett személyekkel a televízió híradójában találkozik újra, áldozatként. A kisregény világában mindenki gyanússá válik előbb vagy utóbb. A *Hamuther* középpontjában az önazonosság megmaradásának kérdése áll a határátlépő szemszögéből elbeszélve. Az áttelepülés – hiába ezt várja el előzetesen mindenki – valójában nem oldja meg a kilátástalanság elől menekülő, kisebbségi gyökerekkel rendelkező emberek problémáit: új környezetükben idegenek maradnak. A helyiek is sztereotípiákban gondolkodnak, amikor leegyszerűsítve ruszriknak nevezik őket, de valahogy az áttelepültek sem képesek teljesen integrálódni. Hamuth Emma, a nővér így meséli el az egyik beszélgetést egykori osztálytársaival: „ők bizony nem szégyellik, de ők nem tudták, mind a mai napig nem tudták megszokni ezt az országot, már soha nem mennének vissza, nem tudnának másutt élni, ez igaz, de ezt megszokni, *igazi magyarországinak lenni, hát az baromi nehéz*, és ettől, attól, hogy ezt így kimondták, könnyebb lett a levegővétel, és ez a vallomás, ha lehet, akkor még jobban összekovácsolta

őket.”¹⁰ A regény egyik újdonsága – amint arra Márkus Béla is felhívta a figyelmet –, hogy egy kisebbségi szemszögéből láttatja Magyarország „társadalmát, anyagi, szellemi, erkölcsi állapotát”.¹¹ A másik, hogy olyan összetett narratív struktúrát működtet végig a szövegben, amely egyszerre reflektál saját elbeszélés voltára, illetve egy külső valóságra, megkonstruálva és rögtön idézőjelbe téve a mindvégig háttérben maradó szerző-narrátor személyét és pozícióját. A nézőpontváltó, rögzítetlen elbeszélői pozíció alkalmas arra, hogy olyan jelentésrétegeket tegyen láthatóvá, illetve olyan tapasztalatokat közvetítsen, amelyek egyébként, egy egyszerűbb szerkezetű narrációban rejtve maradnának.

A körkörösség már a *Hamuther*ben is meghatározza az elbeszélés szerkezetét: a történet úgy ér véget, hogy újrajátszódik, immár új szemszögből és ezáltal másként elbeszélve, hiszen Soma a számítógép előtt ülve kezdi bepötyögni egy doc-fájlba az olvasó által megismert történetet, Hamuth Ernő helyébe képzelve magát. Azonban Berniczky Éva *Méhe nélkül a bába* című regényében a körkörösség, a folyamatos visszatérés nem csupán a szerkezetet határozza meg erőteljesen, de a történetmondás módját is. Az elbeszélésnek ez a módozata nemcsak állandóan felfüggeszti a vonalszerű előrehaladást, a célelvűségnek alárendelt eseménysor képzetét, de a folyamatos visszatérésben a szereplőktől független objektív idő megismerésének lehetősége is megkérdőjeleződik. A belső idő az elbeszélő tudat áttetszővé válása által egyszerre foglalja magába a múltat és a jelent éppúgy, mint bizonyos utalásokból kikövetkeztethetően a jövőt is. Az elbeszélést nem annyira az ok-okozati kapcsolódási pontok logikailag felfejthető volta, mint inkább az egykori és friss tapasztalatok metszéspontján előtörő szabad asszociációk határozzák meg. A történet a sűrűszövésszerű nyelv által így válik erőteljesen metaforizálttá, a szövegben megjelenő alakok és események pedig az asszociatív női nézőpontban groteszkké. „Indulásaim inkább tűntek megérkezésnek”¹² – mondja már a regény első lapján az elbeszélő, akit a történelemtanár és mániákus könyvgyűjtő, Szvitelszki hív meg otthonába, egy isten háta mögötti kis faluba, Jónára, hogy a talált kézirat-koeteget – később kiderül –, Alla naplóját ültesse át egy megnevezetlensége okán titokzatos keveréknyelvről. Az elbeszélő azonban úgy érzi, feladata több mint a fordítások elkészítése. Előbb fel kell térképeznie a mindenhol jelenlévő hiányt, illetve (a szöveg többször visszatérő metaforájával élve) az összeilleszthetetlen színes cserepeket kell egymás mellé helyeznie, hogy kísérletet tegyen a széttört világ darabkáinak összeillesztésére, egésszé ala-

kítására. Hamar kiderül, hogy a regényben megjelenő két falu, Jóna és Csornoholova szinte mozdulatlan világában véglegesen egymásba fonódnak a sorsok, mégsem kerekíthető le egyszerű történetté az így feltáruuló tapasztalat. Mert megmaradnak a hiányos, de időrendi sorrendbe állított – és a regénybe beékelődő – naplólapok a fordítás után is azoknak, amik, és az értelmezés végeérhetetlen, mert szükségszerűen részleges folyamata akkor sem zárulhat le, ha a szövegben előrehaladva mind jobban megismerjük és elsajátítjuk e sokkultúrájú és kevert közeg idegenségét. Berniczky metaforikus nyelve, szimbolikája, utalásai, mint ahogyan Vincze Ferenc megjegyzi: „körülölelik a regény olvasóját, s többé nem engedik el. [...] A szöveg lassan, áldozatos munkával fedi csak fel titkait, s az újraolvasás nem lehetőség, szinte követelmény.”¹³

Míg az imént kiemelt három regény (*A sátán fattya*, a *Hamuther* és a *Méhe nélkül a bába*) a fikcionalitásnak olyan fokán áll, amely fel sem veti vagy elhárítja az életrajzi olvasat lehetőségét, addig ezzel párhuzamosan olyan tendenciákra is felfigyelhetünk, amelyek esetében a külső referenciára való ráutaltság szétfeszítheti a regényfikció kereteit: az interpretációhoz szükséges – hol jobban, hol kevésbé – a szerző életének, ezen átszűrve pedig a kárpátjai magyar kultúra hagyományának bizonyos mélységű ismerete. Ilyennek tekinthető Balla D. Károlytól a *Szembesülés* és a *Tejmozi*, Vári Fábián László kevert műfajú visszaemlékezésregénye, a *Tábori posta*, illetve bizonyos szempontból Brenzovics Marianna *Kilátás* című regénye. Azt is meg kell jegyezni azonban, hogy a személyesség színrevitelének gesztusában mutatnak ugyan hasonlóságot, de ezek a műalkotások alapvetően eltérő poétikai jelleget viselnek magukon.

Balla D. Károly két regényének középpontjában a súlyos apai örökséghez fűződő viszony áll: az egyikben úgy, hogy ez a viszony számára megírhatatlan, a másikban pedig úgy, hogy példázatosságban mégis feloldható a morális dilemma. A *Szembesülés* görög nevekkel illetett alakjaiban könnyen ráismerhetünk az Egisztosz és Agamemnon, a „két egymást kizáró magatartásforma”¹⁴, a hatalomhoz való lojalitás és a szembefordulás párharca között választani kész Oresztész mintájául szolgáló valós személyekre: Balla Lászlóra, Kovács Vilmosra és magára a szerzőre, Balla D. Károlyra. A Kovács Vilmos és Balla László közötti ellentét azonban mégis háttérbe szorul a könyvben (nagyon töredékesen, hiányosan van megírva), inkább csak ürügyül szolgál ahhoz, hogy egy egészen más, a regény keletkezéstörténete váljon a mű voltaképpen tárgyává, megkérdőjelezve ezzel az egyet-

len lehetséges vagy kizárólagos etikai olvasat kialakítását, és alkotó játékra invitálva az olvasót, jelezve: e kulturális közeg hagyományának olvasáshatósága bonyolultabb, mint a leegyszerűsített életrajzi megközelítés. Sokféleképpen interpretálták már ezt a különös könyvet, én három megközelítésmódot gondolok – akár egyszerre is – érvényesnek. Ha konvencionális elvárásokkal közelítünk a szöveghez (ti. a benne körvonalazott regénynek mindenképp *meg kell íródnia*), akkor elfogadhatjuk a szerzői intenció által sugallt értelmezést: ez nem más, mint egy hiányregény. A meg nem írt regény hiányát különféle paratextusok töltik ki: jegyzetek, kommentárok, írói naplók stb. Ezekből kellene rekonstruálnia egy játékos kedvű olvasónak a voltaképpeni regényt. Ha viszont a szerzői intenció helyett a szöveg által felkínált játékot vesszük alapul (ti. ennek a regénynek *nem valamilyennek kellene lennie*, hanem *ez az, ami*), akkor láthatjuk, hogy az életrajzi értelemben vett szerző (Balla D. Károly) a *Szembesülés*ben nem meg-, hanem szétírja magát. A *narrátorra*, aki beszél, aki a történeten belül és kívül marad egyszerre; az *íróra*, aki anyagával bajlódik, jegyzetel, kommentál, definiál, naplót vezet, beidéz, illetve orránál fogva kívánja vezetni az olvasót; végül pedig a *szerkesztőre*, aki az elkészült, rendkívül heterogén kéziratból pontosan ezeket a szövegrészeket, fragmentumokat, válogatja ki és helyezi el ilyen sorrendben a borítók között. Ebben az olvasatban a *Szembesülés* egy ironikusan körülírt fejlődés- és kulcsregénynek fogható fel. Ha viszont a befogadó a szövegbe írt ezernyi kulturális kódra figyel, elfogadja a szövegvilág játékszabályait és bizonyos szempontból kódfejtőként tekint magára, akkor a szöveghalmaz egy nem lineárisan, inkább előre-hátra lapozva olvasható, személyes nézőpontból megírt kárpátaljai kisciklopédiának tűnik. A *Szembesülés* horizontjában így a tét nem egyfajta készen kapott igazság közvetítése, hanem a bevonódás a kárpátaljai magyar kulturális kontextus dilemmáiba.

Újabb regényében Balla D. Károly visszatér a hagyományosabb regényformához és történetmondáshoz. A szemléletváltást jól mutatja, hogy a *Tejmozi* narrátora – jóllehet többször is a regényírás lehetetlenségére hivatkozik – már ezt mondja egy helyütt: „hárítás helyett emlékezésre adtam a fejemet”.¹⁵ Ha a szöveg megköltött világának keretein belül értelmezzük az állítást, amit a narrátor tesz, az emlékezésre, pontosabban annak szándékolt, illetve megkonstruált voltára kerül a hangsúly. „Nagyon rafinált mű ez”¹⁶, mondja róla Károlyi Csaba, és valóban: rafinált, mivel többretegű fikcióval van dolgunk. A szövegbe van kódolva először is az explicit szer-

ző, aki közbevetésekkel jelzi jelenlétét úgy, hogy több helyen *hősöm*nek nevezi a visszaemlékező történetmondót. Ott a történetmondó, akinek pozíciója és motivációja sokáig rejtve marad, és aki ahhoz, hogy hozzáférhesen múltjához, jelenbéli énjét megsokszorozza, majd szétszórja térben és időben. Ezáltal elevenednek meg és kerülnek új megvilágításba a múlt bizonyos epizódjai, amelyek egy család (töredékes) történetévé állnak össze. De mégsem tekinthető a szöveg csupán családregénynek, hiszen mindvégig az elbeszélő fejlődésének és azonosságának kérdései állnak a középpontban, igaz, egy családi viszonyrendszeren belül értelmezve. A „majomszeretetével” maga köré fojtogató légkört teremtő anya, valamint a makacs, jó mesterembernek, de nem különösebben tehetséges művésznek tűnő apa figurája között őrlődik mindvégig az elbeszélő. És itt található egy újabb csavar a fikcióban: ahhoz, hogy feldolgozza a család szétesésének traumáját és feloldja saját elfojtottságát, a narrátor regényt kezd el írni. Nem tudjuk meg pontosan, de a szétszóró utalásokból azért sejthető, hogy az a szöveg, amit épp olvasunk, nem más, mint maga az elkészült regény. Ha viszont a szerzőt nem grammatikai alanyként képzeljük el, hanem hús-vér emberként, akinek a neve nem véletlenül szerepel a borítón, a kiemelt állítás akár az író más műveinek kontextusában is értelmezhető: a fikciónak tűnő emlékezés lesz a valódi, hárítás nélküli szembesülés az apai örökséggel és a regionális hagyománnyal. Mert a szövegbe kódolva ugyan, de egy az író esszéit, naplójegyzeteit, blogbejegyzéseit és előző regényét jól ismerő olvasó számára eléggé könnyen felismerhetően ott az életrajzi én is, akinek ambivalens érzései vannak szülőföldjét illetően, de aki mégsem tudja maga mögött hagyni ezt – a regény többször ismételt kifejezésével élve – az átkozott provinciát. Az olvasó felismeri: a fikció szövetén szándékosan üt át a valóságreferencia.

Vári Fábián László *Tábori posta* című kötetének olvasásakor pedig éppen ezzel ellentétes olvasói tapasztalatra tehetünk szert. Az emlékezés tárgyi hitelessége életrajzi tényekkel jól alátámasztható, okadatolható. Vári Fábiánt valóban kirúgták az Ungvári Állami Egyetemről, behívták katonának, és a Német Demokratikus Köztársaságban, az Elba völgyében, egy Gardelegen nevű faluban töltötte szolgálatát, majd a leszerelés előtt áthelyezték Kazahsztánba. A hazatéréssel pedig lezárult ez a történet. Ha csupán ennyi lenne a kötetben, akkor könnyen nevezhetnénk bakatörténetnek, emlékezésnek, bizonyos megszorítással szociográfiának. A *Tábori posta* szövegalakítása viszont egyértelműen a regényszerűség jellemzőit viseli magán: a katonaság-

ról, a katonaelet mindennapjairól szóló, jól lekerekített epizódokat egy célelvűen felépített történet foglalja keretbe, amely a behívástól a hazatérésig követi az életrajzi én, az elbeszélő útját. Az emlékezés maga két síkon érhető tetten. Ott a biográfiai értelemben vett idősebb szerző, az elismert költő, Vári Fábián László, aki közel negyven év távlatából tekint vissza, írja meg a katonai évek alatt szerzett tapasztalatait. Ez a szál a *Tábori postáiban* jelöletlen marad, csupán egy paratextus, a könyv hátsó borítóján található, különben a szerző által írt ajánlószöveg hívja fel rá a figyelmet. És ott a szövegben is megjelenő életrajzi én, Fábián László, aki egyes szám első személyben, jelenidőben mesél szolgálatáról, töprengésekkel, álmokkal és visszaemlékezésekkel megszakítva a teleologikusan előrehaladó, epizodikus szerkezetű elbeszélést. A szociografikus, pontos leírások mellett a saját helyzet és identitás értelmezése válik ezáltal hangsúlyossá. Fábián egy zárt szabályrendszer szerint működő művi világba, a katonaságba kerül, nagy távolságra van az otthontól, többszörösen idegen nyelvi közegben tölti mindennapjait. Papp Endre ezt a helyzetet így jellemzi: „A magyar regruta elsődleges benyomása, hogy társai különösnek, furcsának, idegennek látják. Környezete tulajdonképpen otthonról hozott személyes azonosságát vonja kétségbe.”¹⁷ Ezáltal válik a saját is többszörösen idegenné a külföldi katonaság ideje alatt, és ez ad olyan távlatot az elbeszélő számára, amelynek segítségével megvizsgálhatók és személyes tapasztalatain, töprengésein átszűrve újraalkothatók az akkor még pályakezdő költő szerepének, felelősségvállalásának, kissé áttételesebben pedig a kárpátaljai magyar kultúra és mindennapi élet etikai horizontjának a sajátos paradoxonjai.

Brenzovics Marianna *Kilátás* című regénye szintén felveti – már-már provokatívan – a referenciális olvasat lehetőségét. A szerző és a szövegben megszólaló én-elbeszélő ugyanis biográfiailag viszonylag sok közös vonást mutat: a fülszöveg által ismertetett életrajzi adatok több ponton megegyeznek az elbeszélő regénybeli léthelyzetével. Ezt a szöveg által játékba hozott lehetőséget így értelmezi Penckófer János: „a könyv fülén levő bemutatás, hogy például a szerző Kárpátalján él, és magyar irodalmat tanít, olyan valóságanyag, melynek hitelességét a szöveg is határozottan megerősíti. Így jöhet létre a *Kilátás* azon olvasata, amely kárpátaljainak is nevezhető.”¹⁸ A *Kilátásban* megjelenő terek, a szovjet-orosz-ukrán-magyar kulturális vonatkozások és a kevert nyelviség egy jól behatárolt közösséghez, a kárpátaljai magyarsághoz kötődnek. Viszont a regény folyamatosan kizökkenti az értelmezőt ebből a kényelmesnek tűnő stratégiából, mert határsértéseket követ el. A

kötet finom tagolódása már önmagában is tudatos konstrukciót sejtet, de a mű szemlélete is a létrehozásra, a megírtságra, a megköltöttségre helyezi át a hangsúlyt. „Lélegzem és nézek, magamra sem emlékszem. Gyerekkorom törlés, meg néhány fénykép”¹⁹ – mondja egy helyen az elbeszélő, utalva az emlékekhez való hozzáférés nehézségeire és az emlékirás kettős természetű voltára: az egykori élmények, benyomások, események a mediális közvetítettség miatt lesznek egyszerre kitörölhetetlenné és a maguk összetettségében hozzáférhetetlenné. A fénykép egy kimerevített pillanatot örökít meg, de nem beszél el a múltat. Az emléktöredékekből, az elő-, illetve elé kerülő tárgyi elemekből, a pillanatnyi benyomásokból, a szabad asszociációkból és a hallgatás helyébe lépő nyelvből – amely részben formálható, részben maga is formálja az elbeszélőt – kell történeté alakítania a látás közvetítettségével szerzett tapasztalatokat. Az ezzel a szemlélettel felépülő elbeszélésmód eredményezi a szöveg nyitottságát, a széttartó történetelemekből felépülő szövegvilágot, amelyet egy jól felismerhető motívumháló tart össze. A *Kilátás* erőteljesen lírizált szöveg, és a kisebb-nagyobb, egymástól tipográfiailag is elkülönülő bekezdésnyi egységekből, amelyeket még versszerű betétek is megszakítanak, olyan összetett műfajiság rajzolódik ki, amelyet a regény mellett még talán prózában írt hosszúköteménynek nevezhetnénk.

Az itt röviden bemutatottaknál frissebb regények esetében egyelőre kockázatosnak tűnik a regionális kánon említése, hiszen nincs még meg az a minimális időbeli távolság sem, amely az elmélyült értelmezések, értékelések megszületéséhez feltétlenül szükséges. A legfontosabb kérdés azonban már most is körvonalazható: mik azok a szempontok, amelyek eligazíthatnak e kanonizációs folyamatot illetően?

A rendszerváltás előtt még egyszerű volt (éppen ezért túlzottan magától értetődő, mechanikus) a besorolás kérdése: az a szerző, aki Kárpátalján él és alkot, a kárpátaljai magyar irodalom része. Ma már nem ennyire egyértelmű a helyzet. A történelmi, társadalmi, politikai változások, a határátlépés könnyebbé válása, a kettős állampolgárság – igaz, Ukrajnában eléggé felemás, mert hivatalosan el nem ismert – lehetősége, az átköltözések/áttelepülések megindulása azt bizonyítja, hogy a szerző származása önmagában nem alkalmas egy ilyen regionális kánon alapjául. Ahogyan a publikálás helye sem. Ha csak az itt elemzett köteteket vesszük számításba, láthatjuk, hogy a legfontosabb regények az utóbbi tizenhat évben *rendszerint nem Kárpátalján* jelentek meg. Sőt az egyre zsugorodó ungvári, beregszászi és nagyszőlősi magyar könyvesboltban ezek *nem is kaphatók*.²⁰

Ami mégis kiindulási pont lehet, az a régió kulturális örökségéhez való viszony feltérképezése a szövegekben. Ehhez az szükséges, hogy a szerzőről és az intézményrendszeréről a hangsúly a szövegre és az értelmezésre kerüljön át. Így tárható fel, hogy a regény és a kárpátaljai magyar irodalom viszonyában nem csupán tematikai, de poétikai kapcsolódási pontok, alakulástörténetek is felfedezhetők. Ilyen alapon már egy alapvetően új irodalomtörténeti elbeszélés megképzése is lehetségessé válik, amely a folyamatosan újraíródó regionális kánonra koncentrál. De mindenekelőtt a szöveghez, a sajátos poétikai változatokhoz, a nyelvi közvetítettséghez, összességében a regények felépítéséhez kell közel kerülni ahhoz, hogy a kárpátaljai jelzőről végre le lehessen hámozni azokat a képzettársításokat, amelyek – tapasztalataim szerint – máig hátráltatják a kánon szükségszerű újraírását, és az irodalmi-kulturális hagyomány párbeszédképességét más mai kánonokkal és értékrendszerekkel.

Ha tehát végigtekintünk a rendszerváltás utáni évtizedeken, azt láthatjuk, hogy a regény saját műfajára és olvasási lehetőségeire rákérdező poétikai változatok jöttek létre e regionális kánonban, amelyek aligha értelmezhetők a világszerű és a szövegszerű elbeszélésmódok szembeállításával. Ezek a szövegek, legyenek a fikcionalitás magas fokán is, nem utasítják el teljes mértékben saját referencialitásukat, még akkor sem, ha az életrajzi olvasat néhány esetben elhárítódik vagy fel sem vetődik, és ha a posztmodern szkepszis és játékoság elbizonytalanítja, áttételesebbé teszi a kulturális kódok olvasását, illetve megfejtését.

JEGYZETEK:

¹ Első megjelenés: Csordás László: Bezárkózás vagy határátlépés? (A regény és a kárpátaljai magyar irodalom a rendszerváltás után). In: Falusi Márton (szerk.): A kortárs irodalom értelmezés perspektívái. Fundamenta profunda 4. Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, Budapest 2017. 75-84. o.

² Vö. Grendel Lajos véleményével: „A rendszerváltás óta semmi akadályja nincs annak, hogy egész magyar irodalomban gondolkozzunk, hogy a magyar irodalmat politikai határokon átvelő egyetlen nagy entitásnak tekintsük, amelyben állampolgárságától vagy lakhelyétől függetlenül mindenkinek egyformán jut hely, aki szépirodalmat magyar nyelven ír.” Grendel Lajos: A modern magyar irodalom története, Magyar líra és epika a 20. században. Kalligram, Pozsony 2010. 15. o.

³ Elek Tibor használja a fogalmat esszéjében: „Ha a magyar irodalomban körbetekintek, egység helyett sokkal inkább látok azonban darabokra szaggatottságot, megosztottságot, szétesettséget mindenféle (területi, esztétikai, erkölcsi, politikai, intézményi stb.) tekintetben, még ma is, vagy ma talán még inkább.” Elek Tibor: Darabokra szaggatott magyar

irodalom (?). In: Elek Tibor: Árnyékban és fényben, Darabokra szaggatott magyar irodalom. Kalligram, Pozsony 2007. 9. o.

⁴ Penckófer János: Értékfelmutatás, egység és elkülönülés a magyar kultúrában. In: Fedinec Csilla–Vehes Mikola (főszerk.): Kárpátalja 1919-2009 – történelem, politika, kultúra. Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest–Ungvár 2010. 524. o.

⁵ Kovács Vilmos regényének befogadástörténetét és szövegváltozatainak problémáját egy hosszabb tanulmányomban már elemeztem: Csordás László: A megközelítés nehézségei: Kovács Vilmos Holnap is élünk című regényének létmódja (szövegváltozatok és befogadástörténeti dilemmák). In: Csordás László: A szétszóródás árnyékában. Intermix, Ungvár–Budapest 2014. 7-43. o.

⁶ Balla D. Károly: Címkezett irodalom. In: Balla D. Károly: Magyarul beszélő magyarok. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest 2008. 145. o.

⁷ Balla ezt írja a jegyzetben: „Akik olvasták előző könyveimet, azok számára talán ismerősök lesznek ennek az írásomnak a hősei. S talán fölfigyelnek arra is, hogy sorsuk itt-ott eltér attól, ahogy régebbi munkáimban bemutattam őket. Ennek oka, hogy *ott több fantáziával közelítettem meg az életútjukat, itt pedig pontosabban ragaszkodtam a valósághoz.*” Balla László: A szerzőtől. In: Balla László: Azt bünteti, kit szeret. Háttér, Budapest 1990. 7. o. (Kiemelés tőlem: Cs. L.)

⁸ Vö. Penckófer János: Cívódó tündérek prédája, Műfaj és mondat kérdése Nagy Zoltán Mihály lírai történetmondásában. Magyar Napló 2000/3. sz. 89. o.

⁹ Bertha Zoltán: Sors és lélek a megalázottságban. Magyar Napló 2000/3. sz. 87. o.

¹⁰ Penckófer János: Hamuther. Magyar Napló, Budapest 2002. 61. o. [Kiemelés tőlem: Cs. L.]

¹¹ Márkus Béla: Három díjnyertes kisregény. Tiszatáj 2001/7. sz. 109. o.

¹² Berniczky Éva: Méhe nélkül a bába. Magvető, Budapest 2007. 5. o.

¹³ Vincze Ferenc: Vajúdó sorok. Irodalmi Jelen 2007. október (VII. évf., 72. szám). 19. o.

¹⁴ Balla D. Károly: Szembesülés, 121 fragmentum egy regényhiány környezetéből. Pro Pannonia, Pécs 2005. 113. o.

¹⁵ Balla D. Károly: Tejmozi. Magvető, Budapest 2011. 191. o.

¹⁶ Károlyi Csaba: Kizökönt az idő. Élet és Irodalom 2011. október 21. 18. o.

¹⁷ Papp Endre: Vári Fábián László. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest 2016. 195. o.

¹⁸ Penckófer János: Egy bolygó – földi közelképekben. Hítel 2011/7. sz. 120. o.

¹⁹ Brenzovics Marianna: Kilátás. Kalligram, Pozsony 2010. 10. o.

²⁰ Érdemes megjegyezni, hogy rendszerint a kortárs magyar irodalom friss kötetei sem kaphatók ezekben a könyvesboltokban. Beszédes, hogy egyetlen komolyabb magyarországi vagy más határon túli könyvkiadó sem tartja fontosnak saját termékei folyamatos jelenlétét Kárpátalján. Könnyen belátható: ez azzal a következménnyel jár, hogy egy kárpátaljai olvasó – legyen egyszerű érdeklődő vagy éppen bölcsész szakirányú – már eleve nagyon korlátozottan tud csak hozzáférni az egyetemesnek tételezett magyar kultúra, illetve irodalom javaihoz. Olyan hátrányból indul tehát, amit később is nehéz leküzdenie. Amikor a magyar irodalom feltételezett egységét vizsgáljuk, ezt az állapotot is figyelembe kellene venni.

RIDEG ISTVÁN

A MAGYAR NÉP ÉRTÉKEINEK VÉDELMEBEN

(ARANY JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJÁRA)

George Orwell (1903-1950) 1984 (1949) című könyvében leír egy rendkívül hatásos axiómát. „Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is, aki uralja a jelent, az uralja a múltat is.” Ez a tabula rasa kijelentés egy – a megmaradásunkat szolgáló, a magyar nép értékeit védő – önvédelmi mozdulat jelmondata is lehet akár, a kialakult irodalmi kánon hatásai, vadhajtasai ellenében.

Az irodalmi kánon mai alakulására ugyanis nagy hatással volt a Szegedy-Maszák Mihály által szerkesztett és előszóval ellátott *A magyar irodalom történetei* (2007) három vaskos kötete. Hatással volt a Pethőné Nagy Csilla írta középiskolai tankönyvekre is, amelyek elsősorban nem az érzelemre, hanem az értelemre hatóak, nagyon intelligens nyelvezetűek (talán minden tanuló nem is tud velük megbirkózni). Az *Irodalom 10.II.* (2011), *Irodalom 12.II.* (2013) tanulandó szövegei erősen szelektáltak, és gyakran „ütköztetettek” a ma preferált írók, költők véleményformáló hozzászólásaival. Például Kölcsey és Petőfi kapcsán posztmodern relativista, személyiségkiüresítő Esterházy-szöveget idéz (*Pápai vizeken ne kalózkodj!* (1977), *Petőfi, a légtornász* (1988)). Az egyik az intellemtípus műfaj ironikus kifordítása, gúnyos változata; de a másik is az élcelődő, a tiszteletet és a tiszteletlenséget vegyítő deheroizálás eszköze, amely mindent megkérdőjelez. A magyar posztmodern méltán világhírű képviselője ma már etalon. És a médiában már divattá vált az etalon Esterházy Péterre hivatkozva minősíteni költőket, írókat: például Szepesi Attilát, Tar Sándort stb.

Szegedy-Maszák azt sugallja az előszóban, hogy „mától kezdve” nincs irodalomtörténet, nincs korszakolás, nincs nemzeti irodalom ideáljában való gondolkodás, nincs közösségi irodalom. Ezáltal tehát „a helyi hagyományok különösen veszélyeztetett helyzetbe kerültek a jelenkorban”. Vagyis: a globalista világ, a posztmodern kora nem kedvez a nemzeti értékeknek. Holott a szépirodalomnak – mint egykori középiskolai magyar-történelem szakos tanár mondom – igenis nevelnie kell: erkölcsre, öntudatra, nemzeti

tudatra, a szépség felismerésére, az illő nyelvhasználatra, stílusra, a hagyomány tisztelőre. Másfelől a társadalmi, politikai élettől sem szakítható el, és meg kell találni, miben tanulságos ma egy-egy irodalmi alkotás. Igenis, tisztában kell lenni például az irodalom erkölcsfelmutató-közvetítő szerepével, a nyelv, az anyanyelv erős hatásával, a népköltészet kohéziót erősítő voltával, a nemzetté válás reformkori, minden társadalmi réteget megmozdító voltával, annak szükségességével, egyáltalán a magyarság történelmével, benne az irodalom, a nyelv lelket magasba emelő vállalkásával. Különbözőn könnyen nihilista vonásokat kezd mutatni az „ütköztető interpretálás.”

Hova vezethet ez a kíméletlen szelektálás a napi sajtóbeli cikkek torzulásaiban?

Eloolvastam Horváth Viktor okoskodó, manipuláló, címkéző cikkét. *Ki a vitéz?* a címe.¹ A magyar népi(es) irodalom egyik legjelentősebb alkotásáról van benne szó, a naiv hőstörténetről, amelyben a nép elnyomott fia, Kukoricza Jancsi győzedelmeskedik. Horváth Viktornak van róla véleménye, de tudása nincs. Figyelembe se veszi Petőfi híres programját, amelyet az Aranyhoz írt első levelében olyan korszerűen, határozottan, velősen megfogalmaz. *„Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyünk uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.”* Azt sem tudja, hogy a mesét a mese törvényei szerint kellene olvasnia. És egyáltalán azt, hogy miért írnak a költők mesét! Ráadásul hazudik. Olyasmit állít, ami úgy nincs benne Petőfi korszakalkotó, gyönyörű elbeszélő költeményében, csak az ő rosszindulatú, megbélyegző, becsmérlő, mocskos fantáziájában. *„A női szereplő a szöveg elején tűnik csak fel arra a rövid villanásra, amíg bedöntik őt egy bokorba, aztán már csak a hős férfi kalandjairól értesülünk.”* Horváth Viktor írása egyszerre szemtelen és tisztességtelen. Folyton ironizál, csúfot űz, nyeglén gúnyolódik: *„Jancsi nem veszi magához a zsványok pénzét, miután elevenen elégette őket (tényleg, mi lett a pénzzel?)”* Üzenhetjük: minden sorát el kellene olvasnia a műnek, akkor megtudná. Tisztességtelen az is, ahogy - modern példával élve, anakronizmussal – párhuzamot von, ócsárolni kezdi a népi hős János vitézt: *„sok erő, kevés ész. Ez Rambo világa.”* Tehát időből, korból, művészi feladattól ki- és elszakítva önkényesen ítélkezik fölötte. Semmi alázat, a megértés szándékának még csak a halvány nyoma se! Kárhoztatja, hogy *„még mindig általános iskolai tananyag”,* mint *„a többi büntudatra, szorongásra, önámításra és önpusztításra nevelő búbánatos alkotás.”* Közte, természetesen, a *Légy jó mindhalálig* (1920) is. Ezek *„nem gyerekek kezébe valók.”*

Hát én 74 éves vagyok, nekem, gyerekeknek otthon a parasztember nagyapám petróleumlámpánál hangosan olvasta, az általános iskolában tanultam, később, középiskolai tanárként tanítottam a *János vitézt* (1844): lelkesített és lelkesítettem vele.

„És egy kisfiú hogyan azonosuljon? Jancsi végig gyilkol.” „*János vitéz inkább kimenekül az életből, minthogy az öldöklésen túl bármit is tegyen jobbá tételére.*” Miért kellett ezt a gyönyörű mesét így kiforgatni a maga belső világából? A jól meggondolt, jól megfontolt, jól felépített, de mondacsinált, okoskodó, kötözködő kérdésekkel? Végül magabiztosan (hamisan) kioktatni bennünket, olvasókat, tanárokat, diákokat, úgy, mint aki feltalálta a spanyolviaszkot? „*Az irodalom nem arra való, hogy erkölcsre neveljünk vele. Erkölcsi nevelést a jó példa ad. Az irodalomban a morál a szövegek minőségének a felismerése és élvezete.*”

A *János vitéz* egyszerűségben, humorban, okosságban, a nyelv ismeretében jó és szép szövegű csoda. Hogyne szuggerálna erkölcsi tartást, követhető példaképeket, energiákat, minden korban. Vannak, akiknek származásuknál fogva nyilvánvalóan. Másoknak meg fel kellene hozzá nőni. Hogy legyen végre konszenzus.

Más példákat is hozok. Nagyapám 1966 karácsonyán, lázas betegen, Kölcsey *Himnuszát* (1823) idézve halt meg. „*Isten, áldd meg a magyart! Én már éltem boldogan is, én már meghalhatok.*” Az író-olvasó találkozóinkon dalokat, ódákat, elégiákat mondó egykori önképzőköreim sokat tudnának beszélni az általuk megtapasztalt jó érzésről: az irodalom erkölcsre, tartásra való neveléséről. Sütő András is megvallja egy helyütt, hogy ő Arany *Toldiján* nőtt fel. Valósággal imádkozta.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még „szép volt az igaz”. „*A János vitéz a szegények, az elnyomottak győzelmes felülkerekedését hirdeti a szenvedéseken, megpróbáltatásokon, de szól írójának derűs optimizmusáról is. A költő a világot, annak berendezését alapvetően jónak látja: a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket, az erényesek pedig a maguk megérdemelt jutalmát: az igazság diadalt arat.*”² (A Pethőné Nagy Csilla-féle könyv a *János vitéz* csak éppen megemlíti, mivel általános iskolás tananyag.)

Illyés Gyula még idézi híres Petőfi-monográfiájában (1936-ban írta) a nagy nyelvész Kosztolányit is. „*>Ha Toldi Miklós a magyar Heraklesz – vélte egy későbbi magyar költő, Kosztolányi – akkor János Vitéz, a leleményes, a horgaseszű, a magyar Odysseus, Nausikaája pedig Iluska.<János vitéz az üdvözült parasztság.*”³

Horváth Viktor a cikke végén azzal az ötlettel áll elő, hogy „*A János vitézt egyetemen adnám először a diákok kezébe.*” Ó, igen. Vagyis a magyar emberek sokaságának soha. Hiszen hányan mennek egyetemre, sőt: bölcsészeti karra? Elenyészően. Ez a javaslat tehát azt jelentené, hogy a *János vitézt* ki kellene vonni a tananyagból. Többen kérjük: ne tegyék! Elismerjük, egy mű megértéséhez, befogadásához olykor szándék, energia kell, mert a mű szépsége nem mindig adja könnyen magát. De ne becsüljük le a mai tanárok és a mai diákok elmélyülni tudó befogadó képességét se!

Horváth János, Illyés Gyula, Pándi Pál, Martinkó András és a többiek után ilyen szavakat hallatni: felér egy szentségtöréssel.

Úgy tűnik, a globalista nemzetköziség pénztőkéjének, érdekének útjában állnak ma már a nemzeti államok múltbeli népi hősei is akár, mert a belőlük táplálkozó nemzeti karakter ellenálló lehet?! Ezért kapnak hátszelet és zöld utat, megjelenési teret a sajtóban a népi, nemzeti hagyományok, karakterek eltángálói? Tény, ma már alig van, aki felvonná a kesztyűt az irodalom sajátos kisajátítóival szemben. Meghalt Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula, Czine Mihály, Csoóri Sándor, akik még vitatkoztak. Komplexen, összefüggésükben, körültekintően, helyhez, korhoz kötöten, dialektikusan vizsgálták és látták a dolgokat.

Nényei Pállal készít riportot Wekerle Szabolcs a *Magyar Nemzetben*: *És ír egy izompacsirta hőst...*⁴ Nényei magyartanár és drámaíró. Katolikus iskolákban tanított már Szentendrén a ferenceseknél, Pannonhalmán a benecéseknél, jelenleg Budapesten tanít a piaristáknál. Több, igen szellemesen utaló című könyve jelent meg: *Ne bánts d a' Zrínyit!* (2015), *Az irodalom visszavág 1. Léda tojásaitól az Aranyszamárig* (2016), *Az irodalom visszavág 2. A Paradicsomkerttől a Pokol kapujáig* (2016). Nényei széles látókörű, nagyon intelligens ember. Annál inkább csodálkozom rajta.

Magabiztos és fölényes, de leegyszerűsítő észrevételei vannak.

„*A politikai nemzetépítés korszakai a művészeket ritkán engedik tisztán művészi gondolatokkal foglalkozni.*” Később se mindig, és nem is csupán művészi gondolatokkal foglalkoznak a látnok nagy magyar költők. Gondoljunk csak Ady, József Attila olyan verseire, amelyek egyben politikai tettek is. Például *A magyar Ugaron* (1905), *Harc a Nagyúrral* (1905), *Hunn, új legenda* (1913), *Az eltévedt lovas* (1914), *Intés az őrzőkhöz* (1915), *Krónikás ének 1918-ból* (1918); *Külvárosi éj* (1932), *Téli éjszaka* (1933), *A város peremén* (1933), *Levegőt!* (1935), *A Dunánál* (1936), *Hazám* (1937).

„*Arany 1846-ban megírta a Toldit. Egy izompacsirta, farkastaposó, malomkő-hajingáló hőst. Egy figurát az 1300-as évekből, aki a XIX. század*

közepén már teljesen anakronisztikus, hiszen Széchenyi és Kossuth idejében, a reformkorban már rég lehet tudni, hogy a nemzet jövője nem az izom, hanem az ész. Két évvel később Arany megírta a Toldi estjét, lényegében megírta a Toldit újra, és ebben a műben a hősiünk már konkrétan nevetségessé válik az izmaival, egy letűnt kor maradványa, és amikor találkozik az olaszos műveltségű diákokkal, persze sajnáljuk, de közben átérezzük, hogy amit ő képvisel, annak leáldozott. Erre a magyar közönség mit csinál? Továbbra is Toldiért rajongunk a hatalmas izmaival, és nem jövünk rá, Kosztolányira miért volt akkora hatással Arany annak idején. Nem a muszkliai miatt.”

Mondvacsínált kioktatás, leértékelés ez, egyfajta lenullázás. Mintha a létezésünket vonná kétségbe. Miért? Mert a *Toldi* éppen hogy a nemzeti önértékünket, öntudatunkat, lelki gazdagságunkat mutatja fel. Micsoda dolog az, hogy a lecsonkolt anyaországban Arany János születésének (1817. március 2.) 200. évfordulóján már meg kell védeni a *Toldit*, a *Toldi estjét*?!

(Hm. „*Ez Rambo világa*”, „*farkastaposó, malomkő-hajingáló hős*”? Tehát, ami a szívemen: a számon? De hát: ne legyenek hőseink?! Ne legyenek példaképeink?! A jelszó: akik mégis vannak, címkézzük őket? Alacsonyítsuk le? Mondván: ők sem voltak különbek. Tegyük őket nevetségessé? Fosszuk meg őket az értékeiktől? Rántunk le őket közénk, és a magunk képére gyúrjuk át őket? Nosza hát, csak rajta, nyeglélkedjünk a mindentudó pózában! Tessék csak, dagonyázzunk jóízűen a pocsétában, ha olyan emberi magaslatra már nem tudtunk eljutni, mint akiket megbélyegzünk!)

Összetettebb, bonyolultabb ez a kérdéskör is. Kár csak szelektíven, gunyorosan nézni. A költői célok figyelembe vétele nélkül. Mert Arany (a romantika korában) a *Toldival* (1846) a „népi realizmus” erejét, a népi értékeket mutatta fel. Egyébként ezért talán még a nemesség és a jobbágyság közötti érdekegyesítési törekvéseket képviselő reformkori politikusok, kis-, közép- és főnemesek is szívesen olvasták.

A Mohácsy Károly írta tankönyvben még minden rendben van. „*Toldi Miklós nemcsak eszményi népi hős, a nemzeti jellem példája (rendkívüli testi erő, becsületesség, érzelmi melegség, öntudat és erkölcsi tisztaság a főbb vonásai), hanem a nemzeti egység megtestesítője is: nemes is, jobbágy is, olyan földbirtokos arisztokrata, aki a királyi udvarban lebzselő bátyja elnyomása következtében parasztként él és dolgozik.*”

A *Toldit* már egy 21. századi érzéketlen lelkületű utód csak így, egy nyegle, fanyar kézlegyintéssel elintézheti: „*izompacsirta*”, „*figura*”, „*anakronisztikus*”. Csak ennyi? Semmi több? Így címkézni egy „nem mindenna-

pi értékű” művet, amely egy csapásra meghozta Aranynak, a költőnek az országos hírnevet és Petőfi barátságát. Ez is felér egy szentségtöréssel. Így elfordítani egy remekműtől a tanítványokat! Én Petőfinek hiszek a mű értékét illetően. Petőfi szinte eufóriás szeretetrohamának az Arany János-hoz (1847) írott versében. „*TOLDI írójához elküldöm lelkemet/ Meleg kéz-fogásra, forró ölelésre!.../ Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,/ S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége*”. „*S ez az igazi költő, ki a nép ajkára/ Hullatja keblének mennyei mannáját*.” És Arany öröms, korszerű szavainak hiszek: „*Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom*”. „*S mi vagyok én, kérded. Egy népi sarjadék,/ Ki törzsömnek élek, érette, általa./ Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,/ Otthon leli magát ajakimon dala*”(Válasz Petőfinek, 1847).

A Mohácsy-féle tankönyvben világosan le van írva: „*nem csak arról van szó, hogy a királyi palota kényelmében elpuhult, a nemzeti hagyományokat megvető, csak a szórakozásnak élő lovagok (apródok) között nem akad senki, aki eredményesen szembeszállna az idegennel az ország becsületéért, hanem még az olyan kitűnő, becsületes – Toldi kívánalmának megfelelő – bajnokok is tehetetlenek.*”

„Máshonnan nézve”: nagyon is korszerű volt a *Toldi*. Arany első rendű célja: felmutatni a népe értékeit és Nagyszalonta gyönyörű magyar nyelvét. A *Toldi estéjében* (1848) pedig, ne felejtjük el, nem a makulátlan „olaszos műveltségű diákokkal” találkozunk, mint Nényei Pál igyekszik sejtetni, hanem olyan apródokkal, akik között gúnyolódó dal hangzik el a pórul járt Toldi szerelmi kalandjáról, majd szembe is kicsúfolják. Erre keveredik az olasz bajnokot legyőző, a nemzet becsületét újfent megmentő vitéz gyilkosságba. „*Egyet kanyarodik Toldi menteujja: /Rendre dől az apród, mint a zöld fű nyáron./ Sok fiú megsérül, szörnyet is hal három.*” (Milyen szép ez a romantikus túlzás!)

Nényei kiüresít: elsikkasztja Toldi mindkét igazságát. Igaz, a *Toldi estéjében* Toldi igazsága csak féligazság: de Lajos igazsága is csak féligazság. És a két féligazság együtt az igazság. Erre feltétlenül rá kellene mutatnunk, hogy lássák a tanítványaink a mű összetettségét. Toldi igazsága a független hazában a hagyományok tisztelete: „*>(…) Szeresd a magyart, de ne faragd le < – szóla./ >Erejét formáját, durva kérgét róla:/ Mert mi haszna símább, ha jól megfaragják?/ Nehezebb eltörni a faragatlan fát.<*” Lajos igazsága pedig a polgári haladást példázza. „*>(…)Más öltöbéli nép, más ivadék nő fel,/ Aki ésszel hódít, nem testi erővel. (...) <*

Arany e műveinek társadalmi mondanivalói is vannak tehát. A *Toldi* az egyedüli igazságot, a felemelkedés, a győzelem, a szabadság kivívásának jogosságát példázza. A *Toldi estéje* pedig azt, hogy a győzelem kivívása után a polgári átalakulás a hagyományok megőrzésével történjen, és ez Toldi és Lajos együttes igazsága.

Arany János nagy lélekbúvár. „*Eposzformájú elégiája*” (Németh G. Béla kifejezése) virtuóz módon kezeli a magyar nyelv lehetőségeit, mutatja fel népi nyelvünk gazdagságát. Olvassuk csak: a példaadás, a hazafias érzés motívuma milyen vérforraló, csakúgy sistereg Toldiban a harag! Nem csoda, hogy az olasz már a pusztá látásától megijed. Kell idéznem is, hogy értsük valamennyien, mire gondolok. A *Toldi estéjében* Toldi nem átabotában, nem lépten-nyomon nevetséges. Ellenkezőleg, a következő részben, az igaza tudatában jogosan háborgó Toldi szövege háthorizontogatóan félelmetes, már-már misztikus, mitikus. Az egész *Toldi estéjében* sehol másutt, de itt, íme, két versszakban micsoda hihetetlenül tömény magyar identitású nyelvi energia koncentrálódik! Talán ettől az energiabombától kellene féltetni a mai magyar ifjúságot, hogy valahogy rá ne akadjon (ragadjon), még véletlenül se?! „*Hát én itt magamban körös-körül járjak,/ Mint a nyomtató ló, vagy a kerge állat?/ Talán azt hiszitek, hogy útam-veszetten,/ Szándékomon kívül csak idetévedtem./ És azért kerengek, hogy a rést, amelyen/ Szabadúlni tudnék, valahol megleljem? Háborgós nyila! hát nem akad egy kölyök,/ Aki szembeszálljon, mikor víni jövök? // Hogy nem ért a szóru...? vagy hol az a talján?/ Most jőjön erejét fitogtatni, hadd lám!/ Vagy talán odébb állt az országcímerrel,/ Szégyellve, hogy ahhoz jut oly könnyű szerrel?/ Ó, hogy ez a várhegy meg nem nyitja száját/ S e bábmész juhoknak el nem nyeli nyáját;/ Nem elég, hogy szabad címert hagyja rátok – Védeni azt a sírból járjon fel apátok?*”

Ez az „*anakronisztikus izompacsirta-figura*” Arany reformkori költői programjában egyáltalán nem volt korszerűtlen. Sőt. Nagyon is korszerű volt. Csak innen, a 21. századból nézve gondolhatjuk anakronisztikusnak, ha nem ismerjük a reformkor költői és politikai küzdelmeit, az érdekegyesítés célkitűzéseit. A reformkori „hazát és haladást” Petőfi és Arany igenis korszerű művekkel szolgálták. A „felemelni a népet” eszmét – kinek, kinek ereje szerint – többek között Vörösmarty is sokszor szorgalmazta. Ódájában – *Gondolatok a könyvtárban* (1844) – például így követeli: „*Mi dolgunk a világon? küzdeni/ Erőnk szerint a legnemesbékért./ Előttünk egy nemzetnek sorsa áll./ Ha azt kivíttuk a mély süllyedésből/ S a szellemharcok tiszta sugaránál/ Olyan magasra tettük, mint lehet (...)*”

Pethőné Nagy Csilla könyvét (*Irodalom 10. II.*) olvasva, a hiányérzet mellett (az összetett igazságra nem hívja fel a figyelmet), igazat adhatunk a megállapításainak.

„A Toldi *teljesszemplélete*val a homéroszi hőseposz rokona. Valójában kivétel Arany epikájában. Olyan ősi aranykorideál kivétítése, amelyben az ének-mondó és történet, ember és gondviseléstudat egységesnek tapasztalható. A hős önmegvalósításához a környezet megfelelő lehetőségeket kínál. Mivel az eszményt jeleníti meg, feltűnően sok meseszerű elemmel találkozunk benne.

A Toldi estéje *létérzékelésének* alapja az egyensúlyhiány, ember és világ, vágyak és lehetőségek harmonikus erejének megbomlása. Világszemlélete rezignált, elégikus, hangnemétől a humor és az ironia sem idegen”.

„A Toldi estéje eltávolodik a Toldi népiességétől. Ezt jelzi például a hangnem összetettsége, az árnyalt jellemformálás, a népi mesemondó szerepének mellőzése és a nyelvhasználat. Az eltávolodás tudatos költői program eredménye. Arany a népies stílust a nemzetinek nevezett költészet kezdeti szakaszának értelmezte: >Szeretem a nemzeti költészetet; a népiesség köntösében még most; később majd pusztán.<”

„A Toldi estéje – a Toldi népiességétől eltávolodva – a nemzeti költészet megvalósításának irányába mozdul el. Nyelvhasználata merít ugyan a népköltészetből, de nyelvi kifejezőmódja a műköltészet magasabb esztétikai igényeit tartja szem előtt.”⁵

Nézegetem Pethőné Nagy Csilla okos és ügyes *Irodalom 12. II.* című tankönyvét is. Nagyon magas színvonalú, szép kiállítású, kitűnően szerkesztett, felépített. Következtesen feszes fogalmazású, tömény nyelvezetű elemzésekkel, összevetésekkel, telve roppant találékony kérdésekkel, elmélyülésre késztető, gondolkodtató feladatokkal, meglepően színes, pazar szemléltető anyagokkal. Egyszóval: korszerű, bár az anyaga erősen szelektált.

Keresem a népi írókat.⁶ Remek dolog, hogy Tamási Áron (1897-1966), Illyés Gyula (1902-1983) és Németh László (1901-1975) egy-egy műve alapos megközelítéssel is szerepel. Tamási az „*újnépies-zsáneres prózaformával*”: *Kányák a templomban* (1931). Illyés Gyula a „*kiemelkedés és tanúságtétel*” irodalmi szociográfiájával: *Puszták népe* (1936). Németh László a „*naturalista-realista dráma megújításával*”, a „*lélektani alapozású eszmedrámával*”: *Villámfénynél* (1936). Remek a szociográfia és az irodalmi szociográfia műfajának a meghatározása is. A népi írók irodalmi szociográfiái köréből példákat is hoz a könyv, mondván „*Fontos alkotásai: Szabó Zoltán: A tardi helyzet, Féja Géza: Viharsarok, Veres Péter: Az Alföld parasztsága, Illyés Gyula: Puszták*

népe.” Ez a sor nyilván inkább esztétikai rangsort képez, hiszen közülük a legszebb kétségtelenül a *Puszták népe*, a legutoljára említett mű, amelyet aztán a nagyságához méltóan tárgyal a tankönyv. Mégis, így elsikkad a népi íróknak az 1930-as évek második felében kifejtett grandiózus szociográfiásorozata teljesítménye. Íme: Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936), Veres Péter: *Az Alföld parasztsága* (1936), Szabó Zoltán: *A tardi helyzet* (1937), Féja Géza: *Viharsarok* (1937), Erdei Ferenc: *Futóhomok*, 1937, Kovács Imre: *Néma forradalom*, 1937, Darvas József: *A legnagyobb magyar falu*, 1937, Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*, 1938, Darvas József: *Egy parasztcsalád története*, 1939. A népi írók táborából Veres Péter csak a szociográfiája említésével szerepel. A juhászból lett népi költő Sinka István (1897-1969), akinek a „népi szürrealizmusa” – mint Görömbei András megállapítja – „a költészet 1945 utáni fejlődésére óriási hatást gyakorolt”; csak a neve említésével.⁷ A népi írók névsora tudomást sem vesz Erdei Ferencről, Kovács Imréről, Darvas Józsefről, és horribile dictu: Szabó Pálról!

Arról a Szabó Pálról (1893-1970), aki lírai realizmussal újíttotta meg a parasztábrázolást, és megírta a „szép szegénységet”, a *Talpalatnyi földet* (*Lakodalom*, 1942, *Keresztelő, Bölcső*, 1943), amelynek cselekménye 1930-ban történik, a gazdasági világválság idején. Amelyből Bán Frigyes 1948-ban olyan filmet rendezett, amely 1949-ben a Marianske-Lazne-i filmfesztiválon nagydíjat kapott. A világhírű filmet a korabeli kritika hódolattal fogadta, és csak 25 ország vásárolta meg! Mindenkit megdöbbentett a magyar szegényparaszt szinte elképzelhetetlen nincstelensége és ugyanakkor Juhos Marika és Góz Jóska emberi, érzelmi gazdagsága.

Mintha mára már teljesen feledésbe ment volna a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomora! És ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki ereje.

Azt a nyomort talán nem is a néprajzosok mutatták be a legérzékletesebben. Hanem a költő József Attila, az író Móricz Zsigmond, sőt: a népi írók. Sinka István lázadó versei (*Vád*, 1939, *Hontalanok útján*, 1943) és elbeszélése (*Kadocsa, merre vagy?* 1943), s Szabó Pál regénytrilógiája, akár.

És manapság is a lelki tartásunkat (netán a megmaradásunkat) szolgálná ezeknek az íróknak a nyomor bemutatásán túli, az emberek köré szótt, szép hite is. A mai felnövő gyerekek jó részt már csak ezekből az olvasmányokból ismerhetik meg az őseik letűnt, de tanulságos világát.

A hagyományt félteni, védeni kell, nem szabad elárulni, letagadni vagy elhallgatni. Veres Péter (1897-1970) – az idén volt születésének (1897.

január 6.) 120. („csendes”) évfordulója – megírta az alföldi magyar szegényparasztság családregejét, *A Balogh család történetét* (*Szolgaság*, 1950, *Szegények szerelme*, 1952, *János és Julcsa*, 1957). Hitelesen. „Ki mint él, úgy ítél.” Veres Péter élte: hát írta is. Fő művében az írói élettapasztalat szerencsésen és sikeresen párosult az okossággal, a megörökítés vágyával, ambíciójával. A hatalmas tudás mellett erő van ebben az univerzumban! És Veres Péter egész világot fürkésző nyílt tekintete, szigorú embersége, éleslátása, átütő erejű szava előtt minden világos. Ő még valóban „mindent tudó” író. És ne felejtjük el: hiteles!

Tapasztaljuk, a sok relatív uralma már unottá vált a túlhajtásuk során. A globalizáció, a posztmodern által devalvált tiszta értékek pedig már sokszor és nagyon hiányoznak az emberek mindennapjaiból. Ebben a sokféle érdekből átpolitizált, manipulált világban, hétköznapijainkban már zöld oázisként hiányzik a fölmutatható hitelesség tiszta igazsága.

Veres Péter trilógiájában Jani, Julcsa és a többi szereplője nehéz életének megjelenítése azért volt fontos az írónak, mert a sorsuk csak a testi erejüket, egészségüket veszélyeztette, de az emberségüket inkább megacélozta figuráinak. Egyik valós, „sült realista” (Veres Péter kifejezése) részlet a műben (*Szolgaság*) a kemencebeli vízforralás. Nem kiizzadt, nem csinált irodalom ez, hanem tősgyökeresen hiteles, világos, szabatos, választékos, pontos leírás. Nagyon tömör, sűrített a szöveg, amelyben mindenre van magyarázat, minden mindennel összefügg, ok-okozati viszonyban áll. A vízforralás elvétéskor szükségszerűen robban ki az addig visszafojtott feszültség. Aki ismeri ezt az univerzumot, csak az tud ilyen empirikus, életes látteleletet megírni, és igazán ámulattal elolvasni. De felfedezhetné magának az ifjabb generáció is. Ha az irodalom mentorai jól sáfárkodnának. Érdekes írói megoldás: a szöveg beszédhelyzetében úgy tűnik, mintha a nagyanya szabad függő beszédét (átélt beszédét, belső monológját) olvasnánk akkor is, amikor a kemencebeli sistergés (a jelzés) után a kilöttyent víz végiggondolt következményei sorakoznak fel (a kifejtés). Veres Péter saját szövegébe beépíti a szereplője belső reagálását.

Czine Mihály (1929-1999) a *Nép és irodalom* (1981) című hatalmas kétkötetes ízes magyarságú esszégyűjteményében még méltóan emlékezik Veres Péter családregejére.

„A hagyományos esztétikai kategóriák szerint írásainak alig van cselekménye, alakjai szinte mozdulatlanok, sorsuk szürkén átlagos, a szociográfia ránő az ábrázolásra; a gondolat, a jellem és a cselekvés gyakran keresi az

összhangot. *De a szokásos és novellabeli értékek helyett kárpótol az élet és a mű tökéletes azonossága.*” „A néprajztudománynak is egyik legfontosabb forrása.” „A Veres Péter-i alakok erénye: a megmaradásra való képesség.”⁸

Okulásul Szabó Ferenctől is idézek egy aktuális példát, aki Szabó Pál Magyarország 1956-ban című riportjához írt szerkesztői utószót.⁹ Azt fejtegeti, Szabó Pál „Alkotásaiból más módon meg sem közelíthető hitelességgel és árnyalatokkal, az ő sajátos sodrású meseszövéssel, a tájnyelv ízeivel tárul föl az olvasó előtt az Alföld e részének népi világa, az egymást váltó generációk története, szemlélete, erkölcsi és szokásrendje. (...) Szabó Pál (számos csalódását félretéve) élete végéig mélységesen hitt az irodalom társadalmi, nemzeti küldetésében, példaadó, útmutató erejében, jó néhányszor megfogalmazta ezzel harmóniában saját tennivalóit. Az utóbbi évtizedekben a magyar literatúrában inkább más – kifejezetten az ábrázolás technikájának megújításával próbálkozó – törekvések, irányzatok kerülnek fölénybe, a Móricz óta követett látásmód, a XX. század nagy részében virágzó műfajok láthatóan visszaszorulnak. (...) A kialakult helyzet az akár alig ötven-hatvan éves, már >régebbi< költészet, próza, dráma zömének lebecsülését, a feledésbe kergetését, másfelől némelyek érdemtelen vagy véletlen >újrafelfedezését< szintén magával hozza. Ez a veszély – a XIX. századig visszamenően – Szabó Pált, elődeit és kortársait egyaránt fenyegeti, de nem szabad belenyugodnunk, hiszen nemzeti művelődésiünk csenevészé válását hozná magával.”

A globalizmus és a neki megfelelő, akarva, akaratlan az ő érdekeit szolgáló irodalmi irányzat, a mindent folyton relativizáló posztmodern uralma idején a mai olvasók (bizonyos szubkultúrát leszámítva, a ma még olvasók!) jó része már kiéhezett az emberiségben ősidők óta (az idealizálás mellett párhuzamosan) meglévő ősi valóságigényre, a hitelesség aprólékos értékeire, szépségeire, erejére. Némiképp túlzással, hogy világos legyen: a globalizmus és a posztmodern által devalvált ember az érzései, a személyisége kiüresítése révén (mint öntudatától megfosztott egyed) már nem képez közösséget, csupán csak terelhető tömeget. Mivel a népi írók a néprajzosoknál hitelesebben mutatták be a Horthy-rendszerben élő szegények mérhetetlen nyomorát, ugyanakkor ennek az életrevaló népnek a lelki erejét is, ezért kár elfeled(tet)ni őket!

A népi írók irodalmi szociográfiái, a mára már méltatlanul elfeledett, ám a népiek táborába tartozó zsidó költő Sárközi György által megszervezett Magyarország felfedezése sorozat mintái – az emberi igazmondás örök realista igénye nevében – hívták életre az 1970-ben újraindult sorozatot, amely félszázánál is több művel rukkolt elő az elmúlt negyven évben. Mo-

csár Gábor *Égő arany* (1970) művével indul. Csak néhányat említsünk még közülük: Moldova György: *Tisztelet Komlónak!* (1971), Kunszabó Ferenc: *Sárköz* (1972), Végh Antal: *Erdőháton-Nyíren* (1972), Bertha Bulcsú: *Balatoni évtizedek* (1973), Csák Gyula: *A szikföld sóhaja* (1977), Závada Pál: *Kulákprés* (1991), Iványi Gábor: *Hajléktalanok* (1998), de a cigány kisebbséggel foglalkozik például Diósi Ágnes: *Cigányút* (1988) és Rác Romano Sándor: *Cigánysor* (2008).

A népi írók irodalmi szociográfiáival némi rokonságot mutat a mi vidékünkön is több mű. Tartásban mindenképpen: felelősségérzetben és szociális érzékenységekben. Habár nem mutatnak fel olyan elmélyült, oknyomozó történelmi-társadalmi áttekintéseket, mint a népi írók. Legelőször is ilyen távoli rokon Körmendi Lajos (1946-2005), a Nagykunság legnagyobb írója, költője, irodalmi-lelki szervezője *Boldog emberek* (1985) című portré-sorozata. Hús-vér „kisemberei” közöttünk éltek, hatottak ránk. A Körmen-di vezette karcagi Barbaricum Könyvműhelyben jelent meg az akkor Vésztőn élő Rott József irodalmi szociográfiája, a *Sárréti sors* (2001).

A pedagógus dinasztia nyugdíjasa, Kárpáti Jenő (1928-2011) gyors egymásutánjában két művel is kirukkolt, a *Keserves* (2006) életrajzi regénnyel és *A messze látó pásztorral* (2009), amely a karcagi néptanítókról szól. E két könyvével a tájhaza társadalmának érzékletes megjelenítője lett. A mezőgazdász Nagy Jenő önéletrajzi regénye, a *Széljárta mezők* (2009) a Tisza-vidéki alföldi ember empirikus látásmódját örökíti meg. Beszélő neveket talál ki: Karcag helyett Szikvárt mond, Tilalmas helyett Keservest. De igen értékes emlékiratot írt a nyugdíjas iskolaigazgató Erős András (1924-2009), aki megszökött az amerikai hadifogságból: ez a *Szerencsés élet* (2006). Továbbá a Dont, majd a szovjet légereket megjáró 101 éves Szilárd Ferenc (1911-2012), aki ugyancsak nyugdíjas pedagógus volt. Az ő műve az *Életem* (2011). Mindegyik a lelki épülésünkre szolgál. Ezekben az életrajzokban, emlékiratokban különösen értékes a „mélyfúrás”, az „ablaknyitás” a múltra. Mindegyikben különösen értékes a valóságközeli személyes élmény ihletettsége. Ebben mutatják ezek a művek a legnagyobb rokonságot a népi írók tetteivel.

Ezek az „ahogy lehet” helytállás kordokumentumai. (Hiszen sokszor majdnem szétszakadunk az ideális kíváncsi és a valóság realitása között.)

Mindezeket az író embereket említsük és idézzük! És akkor: „*A múlt nem múlik el, – Körmendi Lajos szavaival élve – csak jelenné szilárdul. Isten / örök / jelenévé*” (*Egy arc rétegei*, 2001). Bennünk. Az „érdemes múlt” jelen lesz az életünkben.

A népiek irodalmi szociográfiáival távoli rokonságot mutató ma élő karcagi írókkal is dicsekedhetünk, akik szintén nagy helyismerettel rendelkeznek. Akiket még a Szabó Pált és Veres Pétert annyira jellemző vágy, „a példaadás megörökítésének vágya” is áthat, és miközben rögzítik a látéleletet, helyenként vádirattá növelik a figyelmeztetést. A „*hagyatékőr*” Bihari György emlékirata, az *Apáink hagyatéka* (2015) esszészerűen mutatja fel az író tapasztalatait és a családja életét. A „*korfeszítő tapasztalatátadás*” igénye többször a tárca műfaját választja Kun Lajos *Ördögszekér* (2017) című művében.

A tények leírása mellett – akár a népi íróknál – a személyes élmények, a saját történetek társadalmi összefüggésrendszerbe kerülnek. Bihari György hitelesen ír a karcagi Május 1. Tsz pusztulásáról. Kun Lajos az 1992-ben átalakult szövetkezete elnökeként: a lehetőségeiről.

Kun Lajos keretes megszerkesztésű könyvének arany metszetében van négy olyan gondolatébresztő és nyelvileg „ütős” tárcanovellája, karcolata, amelyik bármely vidéki folyóiratban megállhatná a helyét, vagy közölhetné a megyei Jászkunság évkönyv következő száma. Ezek az *Egy kivételes befektető*, a *Kisparaszt*, a *Kabai Mihály bácsi* és a *Próbálkozás*.

Magunknak ezeket az értékeket is mentenünk kell! Mert erőt, emberséget, kedvet, reménységet, elszánást adó is lehet ám a múlt, az ősök ismerete: ha a küzdő, helytálló ember valósága szólal meg bennük! Bihari György azt írja: „Egyszerűen egy lokálpatrióta érzelmű, a Nagy-kunság porát-sarát szerető és tisztelő földhözragadt parasztember gyerekének éreztem és érzem magam.”¹⁰ Kun Lajos meg azt: „A parasztembernek, függetlenül a kortól, rendszerektől, mindig sokat kellett dolgoznia.” „Lényeges dolog, hogy érteni és szeretni kell ezt a hivatást!” „Szeretnék minél több tapasztalatot átadni gyermekeimnek, unokáimnak, de azt is tudom, hogy nekik is végig kell menni azon az úton, ahol nagyszüleik, szüleik saját botlásaikkal együtt haladtak.”¹¹

Ez egy másik világ. A még nemzetfenntartó népé. Ez nem posztmodern. Itt még él a szorgalom, becsület, helytállás, emberség, az Arany János-i jelszó: „Embernek lenni mindég, minden körülményben” (*Domokos napra*, 1851. augusztus 4.), a Szabó Pál-i jelszóval megtoldva: „*Ahogy lehet*” (1962).

IRODALOM:

Bihari György: *Apáink hagyatéka*. 317. Karcag. Barbaricum Könyvműhely, 2015.

Czine Mihály: *A szuverén ember. Emlékezés Veres Péterre*. In: *Nép és irodalom*. I. köt. 335-336., 336., 336. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981.

- Görömbei András: *Sinka István*. Budapest, Akadémiai Kiadó. Fülszövegben. 1977.
 Horváth Viktor: *Ki a vitéz?* Magyar Nemzet. 2016. november 5. 28.
 Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. 144. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1967.
 Kun Lajos: *Ördögcsékér*. 201., 201., 204. Szolnok. Magánkiadás. 2017
 Mohácsy Károly: *Irodalom a középiskolások 10. évfolyama számára*. 212., 235. 237. Budapest. Krónika Nova Kiadó. 2001.
 Pethőné Nagy Csilla: *Irodalom 10. II.* 150., 167., 158. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 2011
 Pethőné Nagy Csilla: *Irodalom 12. II.* 151-156., 195-201., 213-220., 195. Budapest. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó. 2013.
 Szabó Ferenc: *Utószó*. In: Szabó Pál: *Magyarország 1956-ban*. 47-48. Békéscsaba. Békés Megyei Könyvtár, Körös Irodalmi Társaság. 2004.
 Wekerle Szabolcs: *És ír egy izompacsirta hőst...* Magyar Nemzet. 2016. november 12. 19-20. 2016.

Megjelent: Agria. XI. évf. 2. szám. 2017. nyár. 102-113.

JEGYZETEK:

¹ Horváth Viktor 2016

² Mohácsy Károly 2001. 212.

³ Illyés Gyula 1967. 144.

⁴ Wekerle Szabolcs 2016.

⁵ Pethőné Nagy Csilla 2011: 150., 157., 158.

⁶ Pethőné Nagy Csilla 2013: 151-156, 195-201, 213-220, 195.

⁷ Görömbei András 1977

⁸ Czine Mihály 1981: 335-336., 336., 336

⁹ Szabó Ferenc 2004: 47-48.

¹⁰ Bihari György 2015: 317.

¹¹ Kun Lajos 2017: 201., 201., 204.

SOKFÉLE IRÁNY, EGYSÉGES ÉLETMŰ

IMRE LÁSZLÓ IRODALOMTUDÓSSAL HIDI TÜNDE BESZÉLGET

Imre László irodalomprofesszort, akadémikust, a Debreceni Egyetem tanárát, korábbi rektorát nemigen kell bemutatni Kárpátalján azoknak, akik szeretik, művelik az irodalmat: magyartanárok, bölcseészek jól ismerik Arany János balladáiról szóló korszakos művét, irodalomtörténeti és műfajelméleti írásait. Az elmúlt évtizedekben többször tartott előadást az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar szakosainak, s családi kötelékei révén is közel érzi magához vidékünket.

Az idén 74. életévébe lépő irodalomtudóssal töretlen ívű, gazdag pályája sokszínűségéről, fontosabb állomásairól és az irodalom hasznáról beszélgettünk.

– *Kitűnő tanulóként miért pont a tanári pálya és az irodalom mellett döntött? Voltak hagyományai ennek a hivatásnak a családjában?*

– Abban, hogy ezt a pályát választottam, viszonylag kevés családi indítás játszott szerepet. Protestáns értelmiségi apai ágon, melynek jeles irodalomtörténész, orvosprofesszor stb. tagjai is voltak, rokonom az a Dávid Gyula, aki éppen most 90 éves, kolozsvári kritikus, irodalomtörténész, kiadói vezető stb. (1957 után hét évet töltött börtönben.) Anyai ágon a Soós egy kisnemesi família, és van egy késmárki ág is, szepességi szász, ún. cipszer, polgár ősökkel. De a szüleim a debreceni, pallagi mezőgazdasági akadémiát végeztek, fivérem kutató orvos, húgom vegyész, egész életében kémiát tanított egy agrárfőiskolán. A közvetlen oka irodalmárrá nevelődésemnek azonban inkább az volt, hogy az 1950-es években elég nagy szegénység volt, nem volt még TV, külföldi utak stb. Rengeteget olvastam, beleszerettem Stendhalba, Tolsztojba, persze, Verne és Jókai után. S ebből aztán tanulmányi versenyek lettek, s az a vágy, hogy egész életemben irodalommal foglalkozhassam.

– *Rendkívül gazdag és sokszínű életmű született ebből a diákkori vágyból...*

– Első nyomtatásban (a Hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnázium évkönyvében 1963-ban) megjelent írásom egy negyedikes gimnazistaként írt terjedelmes Váci Mihály pályakép egyik fejezete. Azóta 12 önálló kötetem és több

mint 500 publikációm jelent meg. Ez soknak látszik, de hozzá kell tenni: barátaim, egyetemista társaim, később professzor kollégáim, Görömbei András és Bitskey István hasonló „terjedelmű” életművel rendelkeznek. (Őket is a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották.) Legfeljebb az én publikációim esetében a tematika sokszínűbb. Nekem már egyetemi hallgató koromban olyan publikációim születtek, amelyek számomra mostanáig érvényes irányokat jelölnek: XIX. és XX. századi magyar irodalom, XIX. századi orosz irodalom (bár Brjusov, Blok inkább XX. századiak), kisebbségi magyar irodalom. Ez utóbbin belül (már csak erdélyi rokonságom okán is) a romániai magyar irodalom dominál, valami keveset írtam szlovákiai magyar irodalomról is, sajnos a kárpátaljai (valamikor azt mondtuk: a Szovjetunió belüli) magyar irodalmat kevésbé ismerem. Vári Fábián László versei, Kovács Vilmos regénye jut eszembe. Holott a feleségem Ungváron született, édesanyja pedig ukrán volt.

– *Önt a szakma elsősorban a 19. századi magyar és orosz irodalom, illetve a műfajtörténet, műfajelmélet szakértőjeként tartja számon, de emellett számos kortárs íróval is foglalkozott az évek során. Nemrégiben jelent meg Jókai Annáról szóló monográfiája.*

– Valóban, hogy jön ide Jókai Anna? Nos, ennek is messzire visszanyúló története van. Kezdő tanársegéd, tehát huszoneves koromban elég sokat írtam a debreceni *Alföld* című folyóiratban (melynek a 70-es évek végén és a 80-as években rovatvezetője voltam, most meg felelős kiadója vagyok) az akkori élő, kortársi irodalomról. Így adták kezembe az akkori szerkesztők (Fülöp László, Juhász Béla) Jókai Anna könyveit, aztán sorban 8-9 könyvről is írtam, személyes ismeretségbe is kerülünk, szerette is az írásaimat. Aztán egyre ritkábban írtam róla, aminek voltak külső okai is (dékáni, rektori szerepvállalások, négyéves vendégprofesszorság Helsinkiben), de volt szervezesebb oka is: a 70-es években fellépett egy új, nagytehetségű prózaíró nemzedék, az ún. posztmodernnek, akik közül különösen Esterházy Péter írásait szerettem meg, s órára kezdtem többet írni. 2015-ben azonban Jókai Anna arra kért, hogy egy olyan könyvsorozatban, mely még élő „nagyág”-oknak szentelt monográfiát, vállaljam az órára szóló kötet megírását. Ezt nem lehetett visszautasítani. Meg is jelent a könyv 2016-ban, ő még olvasta is, tetszett is neki, de nem sokkal később, sajnos, meghalt.

– *Merőben más irányvonalat képvisel Esterházy Péter írásművészete, melynek értékeire Ön a legelsőként figyelt fel.*

– Esterházy Péterrel az „hozott össze”, hogy 1979-ben írtam az akkor frissen megjelent *Termelési regény*ről. Ma már „klasszikus” mű, akkor azonban a kritikusok többsége nem fogadta el. Nekem segített a megértésében az, hogy kandidátusi témám, a magyar verses regény (a byroni-puskinsi műfaj), Arany *Bolond Istókja*, Arany Lászlótól *A délibábok hőse* ugyanezen humor, parodikus szándék, irodalmi utalásrendszer jegyében született.

– *Mesteréről, Barta Jánosról szóló monográfiájának egyik fejezetében azt írja, hogy a tudós saját kora és önmaga kérdéseire gyakran nagy tudományos témáin dolgozva talál válaszokat. Így volt ez Bartánál, s az Ön esetében is helytálló lehet az állítás, hiszen még ugyanebben a szövegrészben megjegyzi, hogy Kemény Zsigmond mítoszتان, felvilágosult, a 19. századi liberalizmus alapjain nyugvó szemlélete mennyire aktuális manapság.*

– Keményről írtam néhány tanulmányt még a 70-es években, jó darabig jegyzeteltem, mert kandidátusi értekezést őrá szerettem volna írni. De megtudtam, hogy Szegedy-Maszák Mihály, pesti nemzedéktársam már előrébb van a témában, s letettem róla. Engem Keményben az a nemzetpedagógiai, nemzetkritikai mélység ragadott meg, amely a nemzetnek „hízelgő”, a magyarságot eszményítő, ábrándkergető Kossuth-képlettel állítható szembe. Keményt azonban nem nagyon vették komolyan, az ő igazsága inkább csak azóta egyértelmű, mióta a forradalmi, a baloldali világmegváltás csődjé egyértelművé vált, tehát 1970 után.

Engem nem is annyira a napi politika érdekel, mint inkább az „emberiség sorsa”. És nem is gondolja, kedves Tünde, milyen jól esett, amikor egyik legutóbbi levélváltásunk alkalmával (mert azért az e-mail üzenetek járnak – ha nem is nagyon sűrűn – Dobrony és Debrecen között) arra emlékeztetett: egy beszélgetésünk során a világhelyzet lehetséges fejleményének neveztem, hogy a földgömb déli fele, ahol milliók halnak éhen, egyszer csak megindul északnak, ahol pazarlás, túltermelés van. És elveszik, ami elvehető... Nos, ez valóban bekövetkezett napjainkban: százezrek indulnak a gazdag Európába, hogy helyet és jobb életet találjanak a maguk számára.

– *Több mint félszázados pályája során egyszer sem bizonytalanodott el az irodalomtudomány művelését, a kutatás hasznát illetően? Mennyire fontos, hogy munkája eredményei szélesebb körben is ismertté váljanak, beszívrognak például a közoktatásba?*

– Bizony, nem könnyű válaszolni arra a kérdésre, hogy egyáltalán mi a haszna az ilyesfajta munkának, mint az enyém, mi a közvetlen „felvevő

piaca” az irodalomkritikai, irodalomtörténeti munkáknak. Nagyobb részét csak a „szakma” olvassa. Ha például én most két nagyobb Tompa-tanulmány megírása előtt állok (felkérések következtében, egy központi, pesti Tompa konferenciáról van szó, illetve egy debreceni kollégát köszöntő kötetről), akkor ezeket elolvashatja a korszak néhány kutatója, főiskolai és egyetemi oktató társak, akik esetleg tanítják Pompát, szakdolgozatot írók stb. Viszont az én *Arany János balladái* című kismonográfiámat valóban sok ezer általános és középiskolai tanár olvasta, láttam agyonolvasott példányokat, hisz ezeket a balladákat tanítják, s jól jön a felkészüléshez.

(Az az egyetlen könyvem, amiből újabb kiadásra került sor, éppen ezért.) De haszna lehet az irodalomtörténeti műveknek, igaz, ritkább esetben, az élő szépirodalom felől nézve is. Amikor személyesen is megismerkedtem Térey Jánossal (a mai legjelentősebb középkorú költők egyikével), aki *Paulus* címmel nagy sikerű, *Anyegin*-típusú verses regényt írt, akkor elmondta, hogy az én verses regény monográfiámat elolvasta és sokban hasznosította. De persze más példák is igazolják, hogy egy Arany Jánosra, egy Adyra is hatottak irodalomtörténeti dolgozatok, szemléletük, műfajmegformálásuk mikéntjére.

– *Akadémiai tagsága sok elfoglaltsággal jár, azon kívül elnöke vagy elnökségi tagja számos kulturális egyesületnek. Jut elég ideje a kutatásra? Mik a legközelebbi tervei, milyen témák megírására készül?*

– Hogy mire készülök? Mik a terveim? Nem tudom... Illetve sok minden jár az eszemben, mint immár ötven éve, s azok egy része megvalósul, másik része nem. Az 1850-es évek legjobb folyóiratát Pákh Albert és Gyulai Pál szerkesztette (*Szépirodalmi lapok* címmel), de jó volna sok szempontból, akár monografikus igénnyel megnézni... De lehetne egy pályaképet írni Téreyről is. Ám bízok a véletlenben is. Vagy 10 éve a pécsi Thienemann Füzetek szerkesztősége arra kért fel, hogy írjak egy könyvet bármiről, csak az a feltétel, hogy valami kevés köze legyen Thienemannhoz, a pécsi egyetem egykori, valóban kitűnő tudósához. Nos, Thienemann a 20-as években a magyar szellemtörténet egyik vezéralakja volt. Meg is írtam a magyar szellemtörténet történetét, alighanem az egyik legjobban sikerült monográfiámat. Az is lehet, persze, hogy nagyobb feladatokra már nem futja az erőmből, így, túl a hetvenen...

CSERNICKÓ ISTVÁN

JOGOKRÓL ÉS LEHETŐSÉGEKRŐL AZ ÚJ UKRÁN OKTATÁSI TÖRVÉNY 7. CIKKELYE KAPCSÁN

AZ ÚJ UKRÁN OKTATÁSI TÖRVÉNY ÉS A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK

Amióta 2017. szeptember 5-én Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlamentje) megszavazta az „Ukrajna törvénye az oktatásról” című jogszabályt¹, éles vita bontakozott ki annak 7. cikkelyéről, amely az oktatás nyelvét szabályozza.² A törvény gyakorlatilag az elemi iskolai (általános iskola alsó tagozat, azaz 1–4. osztály) szintjére szorítja vissza az ukrainai nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatását; az 5. osztálytól kezdve csupán annyi engedményt tesz a jogalkotó, hogy „egy vagy néhány tantárgy két vagy több nyelven is oktatható – államnyelven, angol nyelven, az Európai Unió más hivatalos nyelvein”.³

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezetei, oktatási és nyelvi jogi szakértői a jogszabály kapcsán kibontakozott vitában kezdettől fogva egyértelműen amellet foglaltak állást, hogy a törvény 7. cikkelye ellentétes Ukrajna Alkotmányának számos rendelkezésével, több hazai törvénnyel, továbbá nem egyeztethető össze az ország nemzetközi kötelezettségvállalásaival. A kijevei kormány képviselői, valamint ukrán nemzeti érzelmű szakértők azonban azt állították, hogy a jogszabály 7. cikkelye megfelel minden nemzetközi és hazai normának, és az ukrainai kisebbségek érdekeit szolgálja. Ezt hangsúlyozta például egy egykori ukrán igazságügyi miniszter, a Velencei Bizottság ukrainai delegáltja is, aki nagy meggyőződéssel állította, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvén folyó oktatást az Európai Unió egyetlen tagállama sem engedélyezi, így Kijevnek egyáltalán nem kell tartania attól, hogy a nemzetközi intézmények negatívan viszonyulnak majd az új törvényhez.⁴

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmi szervezetei, valamint a közösség oktatási és nyelvi jogi szakértői több ukrainai fórumon összefoglalták, hogy miben látják az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatos prob-

lémákat, és – Magyarország diplomáciai támogatásával – a nemzetközi szinten is megjelenítették a kérdést. 2017. december 8-án az Európai Unió és Ukrajna közötti Társulási Tanács közötti ülés után a nyilatkozat szövegébe a jogszabályt elítélő, a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása mellett kiálló alábbi megjegyzés is bekerült:

„A Társulási Tanács az oktatásról szóló törvény tekintetében egyetértett abban, hogy biztosítani kell a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek már gyakorolt jogainak tiszteletben tartását, ahogy azt az ENSZ és az Európa Tanács egyezményei és a kapcsolódó jegyzőkönyvek tartalmazzák, a kisebbségekhez tartozó személyek megkülönböztetés-mentességét a sokféleség tiszteletben tartása mellett, és teljes mértékben figyelembe véve az Európa Tanács szervezeteinek tapasztalatait.”⁵

A VELENCEI BIZOTTSÁG VÉLEMÉNYE AZ OKTATÁSI TÖRVÉNY

7. CIKKELYÉRŐL ÉS ANNAK ELLENTÉTES ÉRTELMEZÉSEI

A nemzetközi nyomás következtében Kijev végül (példátlan módon csak a törvény hatályba lépése *után* egy nappal, szeptember 29-én) elküldte a törvény szövegét az Európa Tanács Velencei Bizottságához normakontrollra, amely 2017. december 11-én hozta nyilvánosságra a törvényről készített állásfoglalását.⁶

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma azonnal közzétette saját álláspontját a Velencei Bizottság állásfoglalásával kapcsolatban angol⁷ és ukrán⁸ nyelven. A minisztériumi reakció azt emeli ki, hogy az államnyelv támogatása, illetve ismeretének elvárása jogos igény az állam részéről, és Kijev nem készül a törvény módosítására.⁹ A Legfelsőbb Tanács elnöke szintén kijelentette, hogy a kijevi parlament semmiféle módosítást nem tervez az oktatási törvény kapcsán, és a 7. cikkely „az elfogadott formájában marad hatályban”.¹⁰ Az ukrainai politikusok és jogi, oktatási és nyelvész szakértők többsége Ukrajna győzelmeként kommentálta a nemzetközi testület álláspontját. A fent említett volt igazságügyi miniszter például kijelentette, hogy a Velencei Bizottság nem talált érdemi kifogásokat az oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatban.¹¹

Az Ukrajna Kulturális Minisztériumán belül működő, az ukrán nyelvnek a társadalmi élet minden szférájában való használatáért tevékenykedő koordinációs tanács alelnöke a 2017-es év legfontosabb ukrainai nyelvpolitikai eseményeit összefoglaló írásában¹² kiemelte, hogy az oktatási tör-

vény kapcsán kifejtett állásfoglalásával a Velencei Bizottság „precedens nélküli módon beavatkozott Ukrajna belügyeibe”; de hozzátette azt is: a nemzetközi testület által kiadott dokumentum csupán ajánlás.

A kárpátaljai magyar szervezetek az ukrán reakciókkal ellentétben közös nyilatkozatukban azt emelték ki, hogy „üdvözlük, hogy a Velencei Bizottság állásfoglalásában jelentős részben visszatükröződnek azok az aggályok és kritikai észrevételek, melyeket az elmúlt év folyamán, és különösen a törvény ez év szeptember 5-i elfogadása után a dokumentum 7. cikkelye előírásait illetően fogalmaztunk meg és juttattunk el mind szóban, mind írásban a kérdésben illetékes szinte minden ukrán nemzeti, valamint nemzetközi intézményhez, így a Velencei Bizottsághoz is”.¹³

VALÓBAN VISSZATÜKRÖZŐDNEK-E AZ ÉRVEINK?

Láthatjuk, hogy az ukrán hatalom és a kárpátaljai magyar közösség másként értelmezi a Velencei Bizottság állásfoglalását. Mivel azonban a kárpátaljai magyar szakértők még jóval a Velencei Bizottság által készített vélemény *előtt* nyilvánosságra hozták angol¹⁴ és magyar¹⁵ nyelven is azokat a legfőbb pontokat, amelyekkel szerintük a törvény 7. cikkelye sérti a kárpátaljai magyar közösség érdekeit, mód nyílik arra, hogy összevessük, hogyan látják a nemzetközi testület tagjai és a kárpátaljai magyar szakértők az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyét.

Az alábbiakban egyszerű összevetéssel megvizsgáljuk, hogy a kárpátaljai magyar közösségnek az oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatos aggályai közül melyeket találta szintén problematikusnak a Velencei Bizottság. Egy-egy mondatban összefoglaljuk a kárpátaljai magyar szakértők által az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelye kapcsán felvetett problémákat. A 11 kiemelt probléma alatt szó szerinti egyenes idézeteket olvashatnak a Velencei Bizottság hivatalos állásfoglalásából (magyar fordításban), amely(ek)ben a nemzetközi szakértői testület képviselői ugyanezt a kérdést vetik fel. Az idézett részek előtti szám azt jelzi, hogy a Velencei Bizottság 25 oldalas állásfoglalásának melyik számozott bekezdéséből idézünk. Az itt összevetett dokumentumok nyilvánosak, a fent megadott honlapokon bárki számára hozzáférhetők, így az összehasonlításunk könnyen ellenőrizhető. A táblázatokból kiderül, hogy a Velencei Bizottság állásfoglalása tükrében megalapozottak-e a kárpátaljai magyar érdekvédelmi szervezeteknek és szakértőknek az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatos aggodalmai.

(1) A törvény indoklása (miszerint azért kell átalakítani a 7. cikkely szerint az oktatást, mert a független tesztelésen nagyon rossz eredményt érték el a nemzeti kisebbségek képviselői) nem megalapozott.

98. Mint már említettük, a hatóságok bizonyították, hogy a magyar és a román nyelven történő középiskolai közoktatásban részt vevő hallgatók körében magas a kudarcok aránya. Nem világos azonban, hogy az ilyen magas kudarcok az ilyen oktatásban részt vevő összes hallgatóra vonatkoznak-e, vagy vannak-e olyan körülmények, amelyek bizonyos esetekben ezeket az arányokat megmagyarázzák. Továbbá semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatott az ukrán közegben, ukrán nyelven történő középfokú oktatásban részesülő gyermekek hibaarányairól azokban a körzetekben, ahol a kisebbségi nyelven történő oktatásban részesülő gyermekeknek magas hibaarányai vannak. Ez a legnyilvánvalóbb összehasonlítható tényező. Továbbá az orosz nyelven történő középiskolai oktatásban résztvevők kudarcainak aránya nem magasabb, mint az ukrán tannyelvű iskolákban. (...)

(2) A 7. cikkely szűkíti az anyanyelvi oktatáshoz fűződő jogokat.

47. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a Törvény nem garantálja, hogy az ilyen nyelveket beszélőknek joguk van a saját (anya)nyelvükön történő oktatásra, mivel a 7. cikkely (4) bekezdése csupán azt írja elő, hogy az ilyen oktatás lehetséges (...).

64. (...) az új kerettörvény a kisebbségi nyelveken történő oktatás lehetőségeinek csökkentését vonja maga után (...).

87. (...) Nyilvánvaló azonban, hogy a megvalósítás végrehajtásának keretei és paraméterei szűkebbek, mint az egykori törvény hatáskörében, és jelentősen csökkentik az oktatásnak azt a mennyiségét a kisebbségi nyelveken, amelyet a kisebbségi beszélők jelenleg még élveznek. (...)

120. (...) lehetővé teszi, hogy radikálisan megváltoztassák az előző nyelvi rendszert, legalábbis a középfokú oktatásban, az ukrán nyelvet kötelezően az oktatás nyelveként történő felhasználására összpontosuló rendszer felé irányul. Ez jelentősen csökkentheti a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek a saját nyelvükön történő tanuláshoz fűződő lehetőségeit, ami a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek meglévő jogainak aránytalan beavatkozását jelentené. Ezenkívül az új szabályok végrehajtásának rövid határideje súlyos aggályokat vet fel az oktatás minőségével kapcsolatban.

122. A középfokú oktatás tekintetében a 7. cikkely (...) egyértelműen az államnyelv szerepének növelésére és a kisebbségi nyelvek szerepének csökkentésére irányul (...).

(3) A 7. cikkely hosszú ideje létező, nagy hagyományokkal bíró szerzett jogokat veszélyeztet.

100. Érdemes megemlíteni, hogy vannak Ukrajnában olyan évszázados kisebbségi iskolák, amelyek a minőségi oktatás hosszú és híres tradícióival rendelkeznek, amelyek a kisebbségek kulturális örökségének részét képezik, és jelentős mértékben hozzájárultak a történelem során annak jellegzetes (beleértve a nyelvi) identitása megőrzéséhez és fejlesztéséhez. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvi jogairól szóló tematikus kommentárban a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága kihangsúlyozta a helyi kisebbség nyelvéen oktató iskolahálózatok megőrzésének fontosságát, amit véleménye szerint „garantálni kell”. Ezzel összefüggésben a Tanácsadó Bizottság kihangsúlyozta a kisebbségi nyelvoktatás folytonosságának fontosságát is, hangsúlyozva, hogy „az ösztönzők hiánya vagy az elégtelen lehetőségek az iskola előtti, középiskolai vagy magasabb szinten, komolyan csökkenthetik a kisebbségi nyelvtanulás vonzerejét az alapfokú oktatásban” (...).

(4) A 7. cikkely diszkriminál: négy (egymástól jelentősen különböző jogokkal rendelkező csoportba) sorolja Ukrajna állampolgárait.

48. Ugyanezen 7. cikk (4) bekezdése értelmében az egyéb kisebbségek – különösen a belorusz, a zsidó és nagyon jelentős mértékben az orosz nyelvek beszélői (...) – hátrányos helyzetben vannak mind az őshonos népek és a más nemzeti kisebbségekhez tartozó nyelvekhez (amelyek hivatalos nyelvei az EU hivatalos nyelvei) képest.

108. Ennek megfelelően különböző kategóriákat hoznak létre az Ukrajnában használt nyelvek között, amelyek különböző szintű védelmet élveznek: a) ukrán nyelv kategóriáját – mely az oktatás nyelve annak valamennyi szintjén; b) az őslakos népek nyelvének kategóriáját; c) azon nemzeti kisebbségek nyelvi kategóriáját, melyek az EU hivatalos nyelvei közé tartoznak; d) a nem uniós nyelvek (orosz, fehérorosz stb.) kategóriáját.

109. Az ukrán kisebbségek ilyen eltérő kezelése a hátrányos megkülönböztetés tilalmának kérdését veti fel, figyelembe véve például a Keretegyezmény 4. cikkelyét (1. bekezdés), mely megállapítja és kijelenti, hogy a Felek „vállalják, hogy biztosítják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára a törvény előtti egyenlőséghez és a törvények által biztosítandó egyenlő védelméhez való jogot. E tekintetben tilos minden, a nemzeti kisebbséghez való tartozáson alapuló megkülönböztetés.”

(5) A törvény 7. cikkelye pontatlanságokat és kétértelműségeket tartalmaz, ezért jogbizonytalanságot teremt.

43. (...) a két nyelven folyó oktatás aránya nincs meghatározva (...). 56. A 7.1.3. cikkely szerint az önkormányzati intézményekben az iskola előtti és általános iskolai oktatáshoz való jog a nemzeti kisebbség nyelvén „külön osztályokban”, „a hivatalos nyelvvel együtt” garantált. Nem világos, hogy ez a rendelkezés pontosan mit jelent, mivel a „hivatalos nyelvvel együtt” fogalmát sokféleképpen lehet végrehajtani. Az iskola előtti és az alapfokú oktatás főleg a kisebbségi nyelveken fog-e működni? Milyen mértékben lesz kétnyelvű? A leckék milyen százaléka lesz megadva államnyelven, és milyen százalékban a kisebbségi nyelveken? 57. Ugyanezek a kérdések merülnek fel a 7.1.5. cikkely tekintetében (...). 58. Ugyanígy a 7.1.6. cikkely értelmében mind az őshonos népek, mind a nemzeti kisebbségek számára biztosítják a jogot, hogy nyelvüket az általános közép fokú oktatási intézményekben vagy a nemzeti kulturális egyesületekben tanulják. A Velencei Bizottság számára nem világos, hogy pontosan mit jelent ez a rendelkezés. Garantálni fogják-e ezt a jogot valamennyi általános és középiskolai évfolyamon? Hány óra nyelvtanítás lesz hetente? Ez a jog magában foglalja-e azt a kötelezettséget, hogy az önkormányzati iskolák támogassák a kisebbségi nyelv oktatását, vagy az a nemzeti kulturális egyesületek feladata lesz? Emlékeztetni kell arra, hogy a Keretegyezmény 14.1. cikkelye értelmében Ukrajna kötelezettséget vállalt arra, hogy „elismeri, hogy minden a nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van saját kisebbségi (anya)nyelvének megtanulására”. 59. Továbbá a 7.4 cikkely szerint egy vagy több tantárgyat két vagy több nyelven is oktatni lehet: az államnyelven, angolul, más hivatalos európai uniós nyelveken. Még nem tisztázott, hogy pontosan mit jelent ez a rendelkezés: ki dönt majd ezekről a kiegészítő tantárgyakról? Figyelembe fogják-e venni a diákok igényeit? Milyen feltételek mellett és milyen körülmények között teljesítik azokat? Hány tantárgyat lehet így tanítani? Hány további nyelvet? 67. (...) Az egyes normák közötti koherencia hiánya, a 7. cikkely szövegének bizonytalanságával együtt, felveti a jogbizonytalanság kérdését, amely valószínűleg súlyos értelmezési és alkalmazási problémákat okozhat, ezért egyértelmű és következetes szabályokkal kellene megoldani ezt a kérdést. 87. Az Oktatási Törvény 7. cikkének pontos hatásait azonban ebben a szakaszban még nem állapították meg a megnevezett jogi bizonytalanságok miatt (...). 120. (...) A cikkely, ahogyan azt elfogadták, teljesen különbözik attól a tervezettől, amelyről a kisebbségekkel konzultáltak. Az erre vonatkozó nemzetközi és alkotmányos rendelkezések betartása alapvető fontosságú a

nemzeti kisebbségek már meglévő és jól megalapozott jogait érintő átfogó reformok bevezetése során. A világosság és a jogi pontosság elengedhetetlen az ide vonatkozó nemzetközi elvek végrehajtásakor. Ugyanakkor a 7. cikkely által az Ukrajna nemzeti kisebbségei számára biztosított nyelvi jogok pontos védelmi szintje továbbra sem világos. A 7. cikkely lényeges kétértelműségeket tartalmaz, és úgy tűnik, a Kerettörvény nem nyújt szükséges útmutatást az ország nemzetközi és alkotmányos kötelezettségeinek alkalmazása során. Bizonyos garanciákat tartalmaz a kisebbségi nyelven történő oktatásra, elsősorban az alapfokú oktatásra korlátozva, bár az ilyen garanciák pontos mértéke nem olyan egyértelmű, mint amilyen lehetne. (...)

(6) A 7. cikkely rendelkezései nem egyeztethetők össze Ukrajna nemzetközi kötelezettségeivel.

51. A Nyelvi Charta 7. cikkelyének (4) bekezdése előírja, hogy a regionális vagy kisebbségi nyelvekre vonatkozó politikájuk meghatározásakor az államoknak figyelembe kell venniük az ilyen nyelveket használó csoportok által kifejezett igényeket és kívánságokat.

61. (...) a Nyelvi Charta szerint minden ilyen esetben a kötelezettségeket az egyes nyelvek „helyzete szerint” alkalmazzák és „azon a területen belül, ahol az ilyen nyelveket használják” (a 7. cikkely 1b. szerint ez olyan terület, ahol a nyelv elegendő számú ember számára a kifejezés eszköze ahhoz, hogy ez indokolja az intézkedés elfogadását). Szintén megköveteli a Charta, hogy a tagállamok a nyelvhasználattal kapcsolatos politikájuk kidolgozása során „vegyék figyelembe az ilyen nyelveket használó csoportok által kifejezett igényeket és kívánságokat” (a Nyelvi Charta 7.4. cikkelye).

63. (...) A 7. cikkelynek nagyon programszerű tartalma van, nehéz megítélni, hogy az (1) bekezdésben foglalt elv, miszerint az államnyelv az oktatás nyelve, megfelel-e a nemzetközi normáknak, megfelelő garanciákat nyújtva Ukrajna kisebbségei nyelvi identitásának megőrzésére és fejlesztésére.

76. (...) A Charta Szakértői Bizottsága (...) megjegyezte, hogy „az államnyelvet nem szabad előmozdítani az állam területén jelen lévő regionális vagy kisebbségi nyelvek kárára.”

83. Annak érdekében, hogy az oktatásról szóló új törvény 7. cikkelyét a nemzetközi normákkal való összhangban értékeljék, nemcsak az elérni kívánt célt, hanem a nemzeti kisebbségek jogaira gyakorolt hatását is figyelembe kell venni. A törvénynek tisztességes egyensúlyt kell teremtenie az államnyelv támogatása és a nemzeti kisebbségek nyelvi jogainak védelme között, amelyet nem szabad indokolatlanul csökkenteni.

100. (...) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek nyelvi jogairól szóló tematikus kommentárban a Keretegyezmény Tanácsadó Bizottsága kihangsúlyozta a helyi kisebbség nyelvén oktató iskolahálózatok megőrzésének fontosságát (...).

101. Ugyanakkor az a tény, hogy a kisebbségi iskolák veszélyben vannak, aggodalomra ad okot az Ukrajna által ratifikált Keretegyezményből (5. cikkely) és a Nyelvi Chartából (preambulum), valamint Ukrajna Alkotmányából (11. cikkely) fakadó, a kisebbségek nemzeti identitása és kulturái védelmében vállalt kötelezettségeinek fényében. Általánosan ismert, hogy a kisebbségi iskolák értékes szerepet játszanak mint kulturális központok és a kisebbségek kulturális örökségének aktív előmozdítói.

102. (...) Emlékeztetni kell arra, hogy a Keretegyezmény 6. cikkelye értelmében Ukrajna – mint az egyezményben részt vevő valamennyi fél – elkötelezte magát a tolerancia, a kultúrák közötti párbeszéd és az együttműködés terén a területükön élő valamennyi személy között, különösen az oktatás, a kultúra és a média területén.

105. Végül meg kell jegyezni, hogy a 7. cikkely értelmében a kötelező államnyelven történő oktatás elvét illetően a magánoktatásra nem vonatkoznak kivételek. Ez az intézkedés (...) sérti a Keretegyezmény 13. cikkelyét is.

(7) A 7. cikkely alkotmányellenes.

64. Az említett bizonytalanság az ukrán alkotmány 92. cikkelye fényében is problémásnak tűnik, hisz előírja, hogy mind az őslakos népek és a nemzeti kisebbségek jogait, mind a nyelvek használatát kizárólag az ukrán törvények határozzák meg. Ráadásul, mivel az új kerettörvény a kisebbségi nyelveken történő oktatás lehetőségeinek csökkentését vonja maga után, az Alkotmány 22. cikkének (3) bekezdésére tekintettel további alkotmányossági kérdés merülhet fel (...). Ukrajna Alkotmánybíróságának hatáskörébe tartozik, hogy állást foglaljon ezekben a kérdésekben.

88. (...) a Velencei Bizottság felhívja a figyelmet az Ukrán Alkotmány 22.3. cikkelyére (...), mely kifejezetten tiltja a „meglévő jogok” csökkentését az új törvények elfogadása vagy a hatályos törvények módosítása során.

92. (...) a 7. cikkely által bevezetett új keret az Alkotmány 22. cikkének (3) bekezdésében foglalt rendelkezést sérti, mivel csökkenti az Alkotmány 53. cikkét végrehajtó jogszabályok által biztosított védelmi szintet (azaz a 2012. évi Nyelvtörvény 20. cikkelyét), és a jelenlegi védelem szintjét Ukrajnában.

114. Bár a Velencei Bizottság nincs abban a helyzetben, hogy értékelje az ukrainai nyelvoktatási politikában szerepet játszó összes ténybeli elemet, véleménye szerint (...) nagyon valószínű, hogy az orosz nyelv (és az Európai Unió nem hivatalos nyelvei) iránti kevésbé kedvező bánásmód a 7. cikkely (4) bekezdésében a diszkrimináció-mentesség elvének fényében nem indokolt, hacsak nem nyújtanak meggyőzőbb igazolást, és felmerülnek alkotmányossági kérdések, Ukrajna Alkotmánya 10. cikkelyével és 24. cikkelyével (az esélyegyenlőségi záradék), valamint az ukrán jogszabályok egyéb vonatkozó rendelkezéseivel való összhanggal kapcsolatban (a 2012. évi Nyelvtörvény 20. cikkelye).

(8) A 7. cikkely ellentmond számos hatályos ukrainai nemzeti jogszabálynak is.

52. A 2012. évi Nyelvtörvény 20. cikkelyének (2) és (3) bekezdései szerint az oktatás nyelvének meghatározásakor meghatározó tényezőt jelentenek az állampolgárok igényei.

67. Az egyértelműség hiánya miatt további aggodalomra ad okot a Kerttörvény részét képező 7. cikkely álláspontja a jogi normák hazai hierarchiája terén a nyelvoktatást szabályozó nemzeti politikában, annak a meglévő rendelkezésekkel való kapcsolatát illetően más ukrán törvényekkel, különösen a 2012-es Nyelvtörvényben megfogalmazott, a kisebbségi nyelvoktatáshoz fűződő nagylelkű jogokat illetően. Mint már említettük, a 2012-es törvény 4.1. cikkelye értelmében ez a jogszabály „alapul szolgál azon jogalkotás során, amely szabályozza a nyelvek használatát a közélet bizonyos területein”.

105. Végül meg kell jegyezni, hogy a 7. cikkely értelmében a kötelező államnyelven történő oktatás elvét illetően a magánoktatásra nem vonatkoznak kivételek. Ez az intézkedés (...) ellentmondásban van a 2012-es Nyelvi Törvény 20.6. cikkelyével (amely szerint az oktatási nyelv meghatározásáról az iskola alapítója/tulajdonosai döntenek). (...)

(9) A 7. cikkely nem nyújt megoldást az ukrán nyelv oktatásának legfőbb problémájára: arra, hogy az államnyelv oktatásához Kijev máig nem teremtette meg a szükséges feltételeket.

79. Ezen intézkedések megfelelőségét azon problémák fényében kell értékelni, amelyekkel az ukrán hatóságok már a múltban szembesültek, és jelenleg a képzett pedagógusok és a megfelelő tankönyvek és az ukrán nyelv oktatása pedagógiai módszertanának hiánya miatt továbbra is szembesülnek. Az ukrán hatóságok elismerik ennek a helyzetnek a fennállását,

ami valószínűleg még inkább problémát jelent az új Oktatási Törvény 7. cikkelyének hatálybalépésével.

82. A Velencei Bizottságnak komoly kétségei vannak azzal kapcsolatban, hogy az ukrán hatóságok képesek-e a végrehajtási jogszabályokat elfogadni és rövid idő alatt megoldani az ukrán nyelvű, képzett tanárok hiányának fontos problémáját, amely még inkább akut lesz az új keretek között. (...)

97. E szempontból megkérdőjelezhető, hogy az államnyelvben való teljes jártasság elérésének a középfokú oktatás befejezéséig legitim célját csak az új Oktatási Törvény 7. cikkelyében leírt új modell bevezetésével lehet elérni. Az ukrán hatóságok állításai ellenére sem teljesen világos, hogy a kisebbség nyelvén történő oktatás jelentős csökkentése az egyetlen vagy akár a legjobb lehetséges alternatíva.

98. (...) Végül nem világos, milyen más lehetőségeket fontoltak meg a kisebbségi nyelvtanítás terén tapasztalható ukrán nyelvi képességekkel kapcsolatos probléma megoldására, mint például az ukrán nyelv oktatása minőségének javítása a kisebbségi iskolákban. Valójában a legtöbb tárgyalópartner véleménye, akikkel a Velencei Bizottság találkozott a kisebbségi képviselők közül, hogy az államnyelv oktatásán és az államnyelven történő oktatáson javítani lehetne (minőségileg és jobban megválasztott módszertan, alkalmasabb tankönyvek és pedagógiai anyagok, valamint jobb tanárképzés révén), a kisebbségi nyelveken oktató iskolákon belül (...). Ekképp lehetne elérni az államnyelv tudása megerősítésének célját, a kisebbségekhez tartozó személyek jobb integrációjának szellemében, anélkül, hogy ez aláásná jogaikat és identitásukat.

99. Amennyiben az ukrán hatóságok úgy vélik, hogy az ukrán nyelv oktatásának pusztja megerősítése nem lesz elegendő, és több egyéb tantárgy ukrán nyelven történő oktatása szintén szükséges, ez még mindig nem indokolja teljes mértékben az egyéb tantárgyak kisebbségi nyelveken történő oktatási lehetőségének eltörlését a középfokú szinttől kezdve. Tekintettel az ukrán kisebbségi iskolák működésére és létezésére vonatkozó új szabályok hatására hosszú távon, valamint az érintett személyek/közösségek nyelvi identitásának megőrzésére, kiegyensúlyozottabb megközelítésre van szükség.

(10) Továbbra is biztosítani kell az anyanyelvi oktatás jogát, mint eddig.

95. A Miniszterek Bizottsága Ukrajna kezdeti ellenőrzésével kapcsolatban azt is javasolta, hogy Ukrajna „dolgozza ki a kisebbségi nyelvet beszélők képviselőivel szorosan együttműködve és konzultálva a regionális vagy kisebbségi nyelvek strukturált oktatási politikáját, és biztosítsa a kisebbségi

nyelvet beszélők jogát arra, hogy a saját nyelvükön részesüljenek oktatásban, miközben megőrzik a már elért eredményeket és a meglévő legjobb gyakorlatot e téren (a miniszteri bizottság CM / RecChL (2010) 6 ajánlása, 2010. július 7.).

97. E szempontból megkérdőjelezhető, hogy az államnyelvben való teljes jártasság elérésének a középfokú oktatás befejezéséig legitim célját csak az új Oktatási Törvény 7. cikkelyében leírt új modell bevezetésével lehet elérni. Az ukrán hatóságok állításai ellenére sem teljesen világos, hogy a kisebbség nyelvén történő oktatás jelentős csökkentése az egyetlen vagy akár a legjobb lehetséges alternatíva.

98. (...) a legtöbb tárgyalópartner véleménye, akikkel a Velencei Bizottság találkozott a kisebbségi képviselők közül, hogy az államnyelv oktatásán és az államnyelven történő oktatáson javítani lehetne (...), a kisebbségi nyelveken oktató iskolákon belül, ami nem zárja ki az ukrán nyelv oktatásához rendelkezésre álló órák számának növelését. (...)

102. Ezenkívül a hagyományos kisebbségi iskolákat úgy kell tekinteni, mint amelyek Ukrajna történelmi örökségének részét képezik, és mint ilyeneknek, meg kell hagyni a hagyományos módon való működésüket, feltéve, hogy ez az ukrainai oktatás minőségének jelentős növekedését jelenti. Ez egy életképes megoldás lehet, amely jobban megfelel az arányosság követelményének és az interetnikus párbeszédnek, a tiszteletnek és a megértésnek.

103. (...) Az arányosság biztosítása érdekében a számszerűen jelentősebb kisebbségek számára, amelyek az unió hivatalos nyelveit beszélik, mint például a magyart és a román, ez azt jelentheti, hogy a középfokú oktatás lényeges részét kisebbségi nyelven biztosítanak. Különösen biztosítani kell, hogy az ukrán nyelv oktatásának megnövelése mellett elegendő hely maradjon a kisebbségi nyelven történő oktatás számára, amely lehetővé teszi a kisebbséghez tartozó diákok számára, hogy kielégítően magas szintű szóbeli és írásbeli nyelvi jártasságot érjenek el, amely lehetővé teszi számukra, hogy az összetett kérdéseket is az anyanyelvükön kezeljék.

(II) A 7. cikkelyt módosítani kell.

105. Végül meg kell jegyezni, hogy a 7. cikkely értelmében a kötelező államnyelven történő oktatás elvét illetően a magánoktatásra nem vonatkoznak kivételek. Ez az intézkedés nemcsak ellentmondásban van a 2012-es Nyelvi Törvény 20.6. cikkelyével (amely szerint az oktatási nyelv meghatározásáról az iskola alapítója/tulajdonosai döntenek), hanem sérti a Ke-

retegyezmény 13. cikkelyét is. Ajánlatos egy záradék beillesztése a 7. cikkelybe, felmentendő a magániskolákat az új szabályok alkalmazásától.

125. Tekintettel a fenti megfontolásokra, a megfelelő megoldás minden bizonnyal a 7. cikkely módosítása, és a rendelkezés kiegyensúlyozottabb és világosabb megfogalmazása. (...)

A fentiekből látható, hogy a kárpátaljai magyar szakértőknek az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatos álláspontja számos tekintetben egyezik a Velencei Bizottság szakértőinek hivatalos véleményével. A kárpátaljai szervezetek nyilatkozatának állítása – miszerint a Velencei Bizottság állásfoglalásában „jelentős részben visszatükröződnek” a 7. cikkellyel kapcsolatban felvetett „aggályok és kritikai észrevételek” – igazolást nyert.

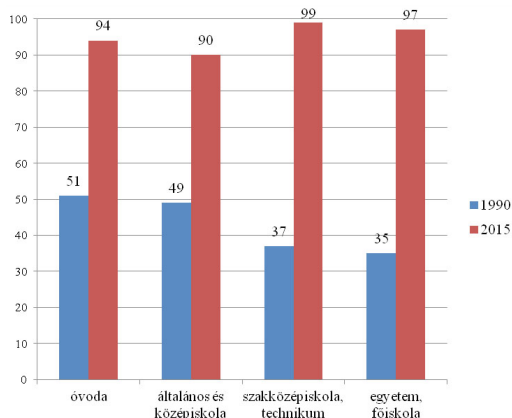
Az ukrainai oroszok érdekeit képviselő politikusoknak az Alkotmánybírósághoz benyújtott beadványában¹ – melyben arra kéri az Alkotmánybíróságot, hogy nyilvánítsa alkotmányellenesnek az új oktatási törvényt – a fenti érvek szintén megjelennek. Ez azt jelzi, hogy nemcsak a kárpátaljai magyarok tartják jogsértőnek a 7. cikkelyt.

Mivel magyarázható akkor, hogy Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa olyan törvényt fogadott el 2017. szeptember 5-én, amely nehezen összeegyeztethető az ország nemzetközi vállalásaival?

AZ OKTATÁSI TÖRVÉNY 7. CIKKELYÉNEK HÁTTERE

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna összetett politikai, gazdasági, társadalmi és nyelvi helyzetet örökölt a Szovjetunió széthullása után. Az identitását kereső államban a többségi társadalom nyelve, az ukrán sok tekintetben alárendelt helyzetben volt az oroszhoz képest. Ez volt a helyzet az oktatásban is. 1990-ben az ukrainai óvodásoknak csupán 51, az iskolai tanulóknak mindössze 49, a szakiskolák és technikumok diákjainak alig 35, az egyetemek és főiskolák hallgatóinak pedig csak 35 százaléka tanult ukrán nyelven (Kremen ed. 2017: 125). Éppen ezért az ukrán nyelvpolitika egyik legfontosabb, stratégiai területe az oktatás ukránosítása lett (Csernicskó–Ferenc 2010, Maksimtsova 2017). Ennek meg is lettek az eredményei: 2015-re az ukrán nyelven tanulók az oktatás minden szintjén elérték a 90 százalékos arányt (lásd az ábrán).

Az ukrán nyelven tanulók százalékos aránya Ukrajnában 1990-ben és 2015-ben az oktatás különböző szintjein (Kremen ed. 2017: 125 alapján)

Azonban a már negyedszázadnál is hosszabb függetlenséggel bíró állam korrupció és tehetetlen politikai elitje – részben az országot sok tekintetben megosztó törésvonalak miatt (Karácsonyi és mtsai 2014) – nagyon kevés eredményt tud felmutatni a nemzet- és államépítés területén: Ukrajna mára az eltérő lehetőségek országa lett (Fedinec–Halász–Tóth 2016), ahol 2004-ben és 2014-ben is forradalom révén került sor hatalomváltásra. Az elhúzódozó politikai, gazdasági és társadalmi válságokat átélő országot 2014 óta fegyveres konfliktus és területe egy részének megszállása is sújtja. Mivel az oktatás ukránosítása szinte az egyetlen sikertörténet az ukrán nemzetépítés folyamatában, és a méltóság forradalma után hatalomra került politikai elit mindenképp szeretne felmutatni valamit a válságok miatt elégedetlen, és az Oroszországgal szembeni konfliktus miatt nemzeti érzéseiben megerősödő társadalomnak, ismét ahhoz a területhez fordultak a politikusok, ahol könnyű és látványos eredményeket reméltek: az oktatás nyelve kérdéséhez. Ez a terület azért is fontosnak tűnt, mert a nyelvi kérdés közvetlen átalakítása (az ukrán nyelv egyedüli állam- és hivatali nyelvként való törvényi megerősítése, az orosz nyelv visszaszorítása) erősen átpolitizált az országban, különösen a 2014 tavaszi események óta (Csernicskó 2016). Az oktatás nyelvének szabályozásával, az oktatás szinte teljes ukránosításával azonban mégis ezen az érzékeny területen akartak sikereket felmutatni a hatalom képviselői, kiszolgálva a nemzeti érzelmű értelmiségi elitnek a homogén ukrán nemzetállam építésére vonatkozó igényeit. Azonban ezúttal nem várt ellenállásba ütköztek.

Az ellenállás egyik oka az, hogy – bár az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyének védelmezői ezt szeretnék láttatni – az államnyelven vagy anyanyelven folyó oktatás kérdése elsősorban nem a tananyagot közvetítő nyelvi kód problémája. „Az oktatás ugyanis közege és eszköze a kisebbség és többség között meglévő hatalmi egyenlőtlenség legitimációjának és fenntartásának az egyik oldalon, illetve e hegemonia megtörésének, az ellenállásnak, a szerepek újraelosztásának a másikon” (Bartha–Péntek 2011: 8). Az anyanyelven folyó oktatás révén közvetített értékrend, kulturális tudás, illetve az így újratermelt kisebbségi közeg egyik legfontosabb összetevője egy-egy kisebbségi nyelv és identitás fennmaradásának. Az oktatás nyelve az eszköze lehet az esélyegyenlőség megteremtésének vagy ellenkezőleg: a diszkriminációnak. Ezt a 2017 szeptemberében elfogadott új ukrán oktatási törvény körül kibontakozott vita kétséget kizáróan igazolja: „A nyelvi emberi jogok megsértése, különösen az oktatásban, etnikai konfliktusokat okozhat” (Skutnabb-Kangas 1998b: 21).

„A nyelv, az oktatás és az emberi jogok szorosan összefüggenek egymással” – írja Kontra (2001: 125), majd megfogalmazza, hogy a többnyelvű országokban az egyes (többségi, ill. kisebbségi) közösségek oktatáspolitikusainak sokféle, és igen eltérő, az adott közösségek és nyelveik jövőjét meghatározó céljaik lehetnek (Skutnabb-Kangas 1998a). „Alapvető érdekellentétéről van tehát szó, a nyelvmegtartás vagy a nyelvcsera dilemmájáról, a kétnyelvűsödés céljának és jellegének teljesen eltérő megítéléséről: úgy tartani meg az anyanyelvet, hogy ahhoz a környezeti nyelvek és más nyelvek megfelelő szintű ismerete társuljon, vagy azért mondani le az anyanyelvről (az anyanyelv elsődlegességéről), hogy sikeresebb legyen az érvényesülés? Emiatt válik az anyanyelvi oktatás az oktatáspolitikai, a nyelvpolitika, a kisebbségpolitika fő kérdésévé, az ezzel kapcsolatos jogok, korlátozások és hátrányos helyzetek pedig a többségi társadalom demokratikus jellegének fokmérőjévé” (Bartha–Péntek 2011: 9). Így válhat az oktatás egyes közösségek asszimilációjának vagy megtartásának, elnyomásának vagy támogatásának eszközévé. Ezzel magyarázható, hogy az államnyelven és/vagy a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás hosszú ideje konfliktusforrás Ukrajnában (Maksimtsova 2017).

A nemzeti érzelmű ukrán értelmiségi elit arra hivatkozva követeli az államnyelv erőteljes és határozott támogatását, illetve az oktatás ukránosítását, hogy a cári Oroszországban és a Szovjetunióban elnyomták az ukrán közösség jogait, és korlátozták az ukrán nyelv használatának lehetőségét, egyebek mellett az oktatásban is. Amint azt az ábrán láthattuk, mindezt nem minden alap nélkül teszik. Elgondolkodtató azonban, hogy az ukrán

értelmiségiek saját jogaik kiterjesztése érdekében mások jogainak visszaszorítását természetesnek és szükségszerűnek tartják. Arról azonban egyetlen szót sem ejtenek, hogy a Szovjetunióhoz tartozó Ukrán SZSZK-ban nemcsak az ukránok, hanem például a bukovinai románok vagy a kárpátaljai magyarok nyelvhasználati jogait is korlátozta a kommunista hatalom.

AKI NINCS VELÜK, AZ ELLENÜK?

Az állami hatalom és a többségi nemzet képviselői nem nézik jó szemmel, hogy a kárpátaljai magyar közösség nem fogadta szó nélkül az oktatási törvény 7. cikkelyét, és kiállt érdekeinek védelme mellett. Az államhatalom negatív sajtókampányt indított a kárpátaljai magyarok ellen. A sajtóban közvetített propaganda következtében a többségi társadalom jelentős része a kiélezett politikai helyzetben, egy gazdasági válsággal, valamint fegyveres konfliktussal sújtott országban nem azzal foglalkozik, hogy mit tesz vagy nem tesz a politikai elit a helyzet megoldása érdekében, hanem a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmasnak látszó törekvését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli. Kijev a hivatalos nyelv- és oktatáspolitikával szemben megfogalmazott ellenvéleményt az Ukrajnával szembeni lojalitás hiányának tekinti, külső erők aknamunkájaként jeleníti meg, és azt kommunikálja, hogy éppen ez az oka az agresszív és korlátozó jellegű nyelv- és oktatáspolitikának. Valójában azonban felcserélik az okot és az okozatot. A kárpátaljai magyarok nem az ukrán államiság vagy az ukrán nemzet és nyelv ellen, hanem a jelenlegi kijevi politikai hatalomnak a kisebbségi közösségek hagyományosan meglévő jogait fenyegető lépéseivel szemben fogalmaznak meg kritikát, a demokratikus jogállam kereteit kihasználva.

A Kijev által követett magatartásforma nem kivételes. Cseresnyési (2004: 151) szerint „Az államok a nyelvi asszimilációval való szembeszegülést és a normától való eltérést hagyományosan a hatalommal szembeni lojalitás hiányának tekintik, ezért, ha egy országnak van explicit nyelvpolitikája, akkor az általában agresszív és korlátozó jellegű.”

A nemzetközi tapasztalatok szerint a politikai és gazdasági válságok sora, a nemzetbiztonsági fenyegetettség, a társadalmi bizonytalanság gyorsan háttérbe szoríthatja az emberi jogokról, a kisebbségek és nyelveik támogatásáról szóló diskurzusokat (Kymlicka 2015: 12). A központi hatalom és a többségi társadalom ilyen helyzetben a kisebbségeket és azok bármilyen, a vélt vagy valós egység megbontására alkalmas szándékát, törek-

vését az állam integritására leselkedő veszélyként érzékeli, a kisebbségi eliteket pedig ötödik hadoszlopnak tekinti. Válságok idején a többségi nemzetek körében gyakran felerősödik a történelmi tapasztalatokra alapozott ellenségkép a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban. Csehországban a német, Szlovákiában és Romániában a magyar, Bulgáriában a török, Horvátországban a szerb, Észtországban, Lettországon és Litvániában az orosz kisebbség és a vele azonosított nyelv válik gyanússá, fenyegetővé (Kymlicka 2015: 21). Jó példája mindennek a 2014 utáni Ukrajna is, ahol a méltóság forradalma révén hatalomra jutott politikai elit épp a külső veszélyre hivatkozva tesz lépéseket az ukrán nyelv helyzetének megerősítéséért, a kisebbségi nyelvek – köztük a legnagyobb veszélyforrásnak tartott, az „agresszor nyelvének” tekintett orosz – háttérbe szorításáért. Az orosz nyelv megbélyegzése a legfelsőbb szinteken is természetes. Ukrajna elnöke például nemrégiben olyan nyelvnek nevezte az orosz, „amelyet a Verhovna Rada hivatalosan olyan állam nyelvéné nyilvánított, amely agressziót alkalmaz Ukrajna ellen” (idézi Maksimtsova 2017: 13).

Az ország területén élő kisebbségek – annak ellenére, hogy az adott állam állampolgárai – így válnak a hatalmi elit által generált és irányított diskurzusban külső hatalmak ügynökeivé, kiszolgálóivá, hazaárulóvá, nyelvük pedig negatív bélyeggé, amely alapján könnyen célponttá lehetnek (Öllös 2004: 31–37).

MEGVÉDENÉK-E BENNÜNKET A NEMZETKÖZI NORMÁK?

Kymlicka (2015: 8) rámutat arra, hogy bár a nyugat-európai államok nagy része elvileg egynyelvű ugyan, ám regionális szinteken számos nemzeti kisebbség nyelve rendelkezik már hivatalos státusszal, s nemcsak Svájcban, Belgiumban vagy Finnországban, hanem Németországban, Hollandiában, Spanyolországban, Olaszországban is. Azt is kiemeli ugyanakkor, hogy a nemzetközi jog elmarad a nyugat-európai államok gyakorlatától: egyetlen nemzetközi dokumentum sem tartalmazza a nemzeti kisebbségek autonómiájához, a kisebbségi nyelvek hivatalos státuszának elismeréséhez vagy az anyanyelvi oktatáshoz való jogot. A nemzetközi jog továbbra is csupán homályos minimumsztenderdek sorol fel, és azokat is csupán ajánlások formájában (Kymlicka 2015: 9). Ezért is van arra lehetősége az ukrán kormánynak, hogy figyelmen kívül hagyja a Velencei Bizottság állásfoglalását, amely szintén nem kötelező érvényű, hanem csak ajánlásokat fogalmaz meg.

Azért is megteheti Kijev, hogy ignorálja a nemzetközi testület ajánlásait, mert a nyugat, ahová Ukrajna integrálódni akar, szintén nem egységes a nyelvi és emberi jogok megítélésében. Kymlicka (2015: 4–5) a nemzetközi kisebbségi sztenderdek kapcsán megfogalmaz négy, a nyugat-európai demokráciák és a nemzetközi szervezetek körében az 1990-es években a posztoszocialista államokra vonatkozóan kialakult előfeltevést: (1) a nyugati demokráciákban léteznek bizonyos közös normák vagy modellek; (2) ezek a nyugati országokban jól működnek; (3) ezek alkalmazhatók Kelet- és Közép-Európára, és ott is jól fognak működni, ha elfogadják őket; (4) a nemzetközi közösségnek szerepe van e normák előmozdításában és bevezetésében. Hangsúlyozza azonban, hogy ezek mindegyike erősen vitatható, már csak azért is, mert maguk a nyugati államok sem egységesek saját kisebbségeik helyzetének kezelésében, és arról is vita folyik, vannak-e egyáltalán kodifikált nemzetközi normák e területen.

Kymlicka megállapítására rímelnek Pavlenko (2011: 44) szavai, aki azt írja: „A kezdeti nyugati próbálkozások, hogy megtanítsák az újonnan feltörekvő országoknak, hogy a »jó liberális demokráciák« miként döntenek a nyelvpolitikai dilemmákban, gyorsan ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy a Nyugat nagyon messze van az etnolingvisztikai kérdések »megoldásától«, és hogy valójában nincs a nyelvi jogoknak normatív elmélete”.

Hiába értünk tehát egyet Skutnabb-Kangas-szal (1997: 9) abban, hogy „A különböző nyelveket nem valamely nyelvi jellemzőjük miatt, hanem beszélőik hatalmi viszonyai alapján illetnek meg különböző politikai jogok. Vagyis a világ minden nyelvét, a jelnyelveket is beleértve, azonos jogok és elismerés illetné meg”. A nemzetközi jog a 21. század elején messze jár attól, hogy ezt kötelező érvénnyel kodifikálja.

Ma már azonban a nemzeti kisebbségek nem az állam és a többségi társadalom jóindulatára hivatkozva követelnek jogokat maguknak, hanem az általános emberi jogok, az emberek egyenlősége a legfőbb érv (Kymlicka 2015: 10). A jogegyenlőség pedig nemcsak a kisebbségek érdeke: a nyelvi emberi jogok biztosítása többség és kisebbség közös célja és érdeke kell legyen egy olyan fiatal, épülő demokráciában, mint Ukrajna.

„A nyelvi jogok biztosítása hozzájárulhat az egyes közösségek boldogulásához, megsértésük viszont konfliktusokhoz vezethet. A jogegyenlőség nyelvi téren csak a másság jogának elismerésével valósítható meg” – írja Kontra (2006: 1024). A nyelvhasználati jogok nem kisebbségi, hanem nyelvi emberi jogi alapon való rendezéséhez kiváló alapul szolgálhat a Szilágyi N. Sándor (1994) által kidolgozott nyelvtörvénytervezet, illetve az Andrassy György (1998, 2013) által a nyelvszabadság jogának nevezett elmélet.

A NYELVSZABADSÁG

Az anyanyelv szabad használatára vonatkozó jogok olyan jogok, melyek mind a többségi, mind a kisebbségi polgárokat – mint általános emberi jogok – egyformán megilletik, és nem csupán a kisebbségekre vonatkozó többletjogok. Azzal ugyanis, hogy az államok – rendszerint a kisebbségeket említő speciális jogszabályokban (pl. nyelvtörvényben, kisebbségi törvényben stb.) – külön kiemelik, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van saját kultúrájuk megőrzésére és fejlesztésére, bizonyos körülmények között nyelvük használatára, a saját nyelvükön való tanulásra az oktatás meghatározott fokozatain, azt sugallják, hogy ezek többletjogok, melyek kizárólag a gondoskodó és demokratikus állam jóindulata miatt illetik meg a kisebbségeket. Azáltal azonban, hogy a többségi elit uralta államok csak a kisebbségek vonatkozásában emelik ki ezeket a jogokat, azt sugallják, mintha a többségi nemzethez tartozókat nem illethné meg ugyanezen jogok (lásd Kontra–Szilágyi 2002, Kontra 2006: 1024–1025). A kijevei politikusok is a jogegyenlőségre hivatkoznak, amikor azt mondják, hogy mindenkinek egyenlő esélyeket teremt az új oktatási törvény 7. cikkelyének az a rendelkezése, mely biztosítja minden ukrán állampolgár számára, hogy az államnyelven tanuljanak. Az államnyelv azonban nem semleges nyelv: ez a nyelv az ukrán anyanyelvűek nyelve, vagyis ők egyértelműen előnyt élveznek azokkal szemben, akik arra kényszerülnek, hogy ne saját nyelvükön, hanem egy másik nyelven tanuljanak.

Látszólag tehát esélyegyenlőséget teremt a jogalkotó, amikor mindenkinek az államnyelven folyó oktatást kínálja fel, sőt: akár úgy is tűnhet, hogy a kisebbségek számára még pozitív diszkriminációt is biztosít az állam, amikor lehetővé teszi, hogy az 1–4. osztályokban ne az államnyelven, hanem saját anyanyelvükön tanuljanak a kisebbségek. „Holott nyilvánvaló, hogy nem a kisebbségekhez tartozó személyeknek vannak nyelvi előjogai, privilégiumai, hanem a többségnek – hiszen ők tulajdonképpen szabályozás nélkül bárhol és bármikor használhatják anyanyelvüket” (Ferenc 2012: 69). Könnyű belátni: ahhoz, hogy valamennyi állampolgár számára biztosítva legyen például saját nemzeti identitása, kultúrája, vallása vagy éppen nyelve megőrzésének és az anyanyelven való oktatásnak a joga, elegendő ezt a nemzeti kisebbségekre utalás nélkül, általános emberi vagy állampolgári jogként megfogalmazni.

A jelenlegi jogalkotási gyakorlat – amellet, hogy egyfajta többletjogként jeleníti meg a kisebbségi jogokat – arra is kiválóan alkalmas, hogy

burkoltan diszkrimináljon: mindazok a jogok, melyek a kisebbségek vonatkozásában nincsenek külön rögzítve, rendszerint nem is illetik meg a nemzeti kisebbségek képviselőit; illetve: a kisebbségek jogai általában csak olyan mértékben alkalmazhatók, amennyire azokat a speciálisan a róluk szóló külön passzusok megfogalmazzák. Amint azt fentebb láttuk, az új ukrán oktatási törvény 7. cikkelyével kapcsolatos kritikák egy része éppen ezzel kapcsolatos: azzal, hogy ez a cikkely olyan homályos, kétértelmű rendelkezéseket tartalmaz, amelyek megnyitják az utat az önkényes jogértelmezéshez, a kisebbségek negatív diszkriminációjához.

Andrássy szerint éppen ezért kell a nyelvi jogokat univerzális, mindenkit megillető jogként úgy megfogalmazni, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy anyanyelvét/saját nyelvét használja” (Andrássy 1998: 180). Ez a jog természetesen az oktatásra is vonatkozik.

„A nyelvi jogok kapcsolata az emberi jogokkal nyilvánvaló. A nyelv az emberi természet lényegi része. Nyelv nélkül nem volna ember az ember. Tehát az emberi mivolt egyik kétségbenvonhatatlan előfeltétele. Akik ellenzik a nyelvi jogok besorolását az emberi jogok közé, még azoknak is nyelvre van szükségük álláspontjuk kifejtéséhez. (...) A nyelv a közösségi identitás előfeltétele. Nélküle az ember nem válhatna társadalmi lénné, sem az emberiség törzsfelfordése során, sem pedig egyénenként a társadalmi szocializáció folyamatában” – írja Öllös (2013: 15). Ahogyan F. de Varennes megfogalmazza: „az egyének nyelvi elveinek tiszteletben tartása – adott esetben és ésszerűen – egy alapvető jogból ered, és nem valami különleges engedmény vagy kiváltságos bánásmód. Egyszerűen fogalmazva, az a jog, hogy megkülönböztetés nélkül egyenlő bánásmódban részesüljenek, amelyre mindenki jogosult” (1996: 117). Ez az elv egyértelműen alkalmazható az egyes nemzetállamok kisebbségi beszélőire is (May 2006: 266). Olyan helyzetet kell teremteni, amikor az a természetes, hogy mindenki a lehető legtöbb helyzetben használhatja saját anyanyelvét; többek között az oktatás minden szintjén.

A szeptember 7-én Kijevben elfogadott új oktatási törvény 7. cikkelye ezzel ellentétes helyzetet teremt. Nem véletlen, hogy mind azok, akiknek a jogait a törvény fenyegeti, mind pedig a Velencei Bizottság azon az állásponton van, hogy a 2017-es ukrán oktatási törvény nem egyeztethető össze a nemzetközi kisebbségvédelmi dokumentumok szellemével, Ukrajna Alkotmányával és több más hazai törvénnyel.

A törvény 7. cikkelyének további sorsa nemcsak Ukrajna belügye. Az általános emberi jogok, a nyelvi emberi jogok, illetve az anyanyelvi okta-

táshoz való jog vonatkozásában precedensértékű lesz az, hogyan viszonyul majd a kijevi hatalom a törvényhez, illetve az, miként reagál majd a nemzetközi közvélemény az ukrainai eseményekre.

Sajnos azonban jelenleg semmilyen nemzetközi egyezmény, semmilyen kötelező (nyelvi) jogi norma nem tiltja nyíltan és egyértelműen az ilyen, diszkriminációt szülő vagy az egyenlőtlenséget megerősítő nyelv- és oktatáspolitikai folytatását. Tény azonban az is, hogy semmi sem tiltja olyan nyelv- és oktatáspolitikai stratégia kidolgozását és megvalósítását sem, amely az általános emberi jogok felől közelítve a nyelvi jogokat és az emberek közötti egyenlőséget szolgálja. Az ilyen nyelvpolitika nemcsak a nemzetközi standardok szavaival, hanem azok szellemével is egyező módon folytatható (volna). Akár Ukrajnában is.

IRODALOM:

Andrássy György 1998. *Nyelvi jogok. A modern állam nyelvi jogának alapvető kérdései, különös tekintettel Európára és az európai integrációra*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Európa Központja.

Andrássy György 2013. *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

Bartha Csilla – Péntek János 2011. Bevezetés. In: Bartha Csilla – Nádor Orsolya – Péntek János szerk. *Nyelv és oktatás kisebbségben: Kárpát-medencei körkép*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 7–17.

Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Csernicskó István 2016. *Nyelvpolitika a háborús Ukrajnában*. Ungvár: Autor-Shark.

Csernicskó István – Fedinec Csilla 2017. Mi lesz velünk, magyarokkal? Új oktatási törvény Ukrajnában. *Közoktatás* XXII/4: 5–11.

Csernicskó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Jolán Róka ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*. Budapest: Budapest College of Communication and Business. 329–349.

Fedinec Csilla – Csernicskó István 2017. A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: a szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio* 25 (2017)/3: 278–300.

Fedinec Csilla – Halász Iván – Tóth Mihály 2016. *A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás és elsüllyesztett kincsek*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kalligram.

Ferenc Viktória 2012. Nyelvi jogok, nyelvpolitika a kisebbségek felsőoktatásában. *Educatio* 24/1: 67–86.

Karácsonyi Dávid – Kocsis Károly – Kovály Katalin – Molnár József – Póti László 2014. East–West dichotomy and political conflict in Ukraine – Was Huntington right? *Hungarian Geographical Bulletin* 2: 99–134.

Kontra Miklós 2001. Nyelv, oktatás, emberi jogok. In: Sándor Klára szerk. *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*, 125–132. Szeged: JGYTF Kiadó.

Kontra Miklós 2006. Nyelvi jogok. In: Kiefer Ferenc főszerk. *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1024–1037.

Kontra Miklós – Szilágyi N. Sándor 2002. A kisebbségeknek van anyanyelvük, de a többségnek nincs? In: Kontra Miklós – Hattyár Helga szerk. *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest: Teleki László Alapítvány. 3–10.

Kremen, Vasyi ed. 2017. *National Report on the State and Prospects of Education Development in Ukraine*. Kyiv: Pedahohichna dumka.

Kymlicka, Will 2015. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 14/4: 4–25.

Maksimovtsova, Ksenija 2017. Language Policy in Education in Contemporary Ukraine: A Continuous Discussion of Contested National Identity. *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 16(3): 1–25.

May, Stephen 2006. Language Policy and Minority Rights. In: Thomas Ricento ed. *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd. 255–272.

Öllös László 2004. *Emberi jogok – nemzeti jogok. Emberi és polgári jogok-e a nemzeti kisebbségek jogai?* Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.

Öllös László 2013. A nyelvi jogok és a nemzeti egyenlőség. In: Tóth Károly szerk. *Nyelvi jogok. A kisebbségi és nyelvi jogok helyzete Szlovákiában I*. Somorja: Fórum Társadalomkutató Intézet. 15–24.

Pavlenko, Aneta 2011. Language rights versus speakers' rights: on the applicability of Western language rights approaches in Eastern European contexts. *Language Policy* 10: 37–58.

Skutnabb-Kangas, Tove 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest: Teleki László Alapítvány.

Skutnabb-Kangas, Tove 1998a. *Linguistic Genocide in Education, or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.

Skutnabb-Kangas, Tove 1998b. Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad” piac. *Fundamentum: az emberi jogok folyóirata* II/1–2: 7–25.

Szilágyi N. Sándor 1994. Törvény az etnikai és nyelvi identitással kapcsolatos jogokról, valamint az etnikai és nyelvi közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről. *Korunk* 3: 131–158.

Varennes de, Ferdinand 1996. *Language, minorities and human rights*. The Hague: Kluwer Law.

JEGYZETEK:

¹ Закон України «Про освіту», ukránul elérhető: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; a törvény teljes szövege magyar fordításban: http://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185/pdf_160

² A 7. cikkely szövegét ukránul és magyar fordításban lásd itt: <https://kmsz.com.ua/2017/09/14/az-oktatasi-torveny-7-cikkelye/>

³ A 7. cikkely részletes elemzését lásd itt: Csernicskó–Fedinec 2017, Fedinec–Csernicskó 2017.

⁴ Член Венеційської комісії Головатий: Навчання виключно мовою нацменшин не допускає жодна країна Європи. <http://zakarpattia.net.ua/News/175502-Chlen-Venetsiiskoi-komisii-Holovaty-Navchannia-vyklyuchno-movoju-natsmenshyn-ne-dopuskaie-zhodna-kraina-IEvropy>

⁵ Joint statement by Federica Mogherini, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and Volodymyr Groysman, Prime Minister of Ukraine, following the 4th session of the EU-Ukraine Association Council. <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/08/joint-statement-following-the-4th-association-council-meeting-between-the-european-union-and-ukraine/#>

⁶ CDL-AD(2017)030-e. Ukraine – Opinion on the provisions of the Law on Education of 5 September 2017, which concern the use of the State Language and Minority and other Languages in Education, adopted by the Commission at its 113th Plenary Session (Venice, 8-9 December 2017) [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)030-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)030-e)

⁷ POSITION OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE REGARDING THE OPINION OF THE EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION) ON THE PROVISIONS OF THE LAW ON EDUCATION OF 5 SEPTEMBER 2017 (CDL-AD (2017) 030). <https://mon.gov.ua/ua/news/position-ministry-education-and-science-ukraine-regarding-opinion-european-commission-democracy-through-law-venice-commission-provisions-law-education-5-september-2017-cdl-ad-2017-030>

⁸ ПОЗИЦІЯ МОН ЩОДО ОПУБЛІКОВАНОГО ВИСНОВКУ ВЕНЕЦІЙСЬКОЇ КОМІСІЇ: МІНІСТЕРСТВО ДЯКУЄ ЗА РОБОТУ КОМІСІЇ ТА ГОТОВЕ ІМПЛЕМЕНТУВАТИ РЕКОМЕНДАЦІЇ. <https://mon.gov.ua/ua/news/poziciya-mon-shodo-opublikovanogo-visnovku-venecijskoyi-komisiyi-ministerstvo-dyakuye-za-robotu-komisiyi-ta-gotove-implementuvati-rekomendaciyi>

⁹ A Velencei Bizottság hivatalos véleménye és a kijeji reakció. <http://hodinkaintezet.uz.ua/velencei-bizottsag-hivatalos-velemenye-es-kijeji-reakcio/>

¹⁰ Парубий: Изменений в законе о языке не будет. <https://korrespondent.net/ukraine/3916091-parubyi-ymenenyi-v-zakone-o-yazyke-ne-budet>

¹¹ Сергій Головатий: Венеційська комісія не виявила у законі про освіту порушень, які Угорщина приписувала Україні. <http://zakarpattya.net.ua/News/177166-Serhii-Holovatyi-Venetsiiska-komisiia-ne-vyavyla-u-zakoni-pro-osvitu-porushen-iaki-Uhorshchyna-prypysuvala-Ukraini>

¹² Тарас Марусик: 2017 рік у мовній сфері: підстави для позитиву збільшуються. <https://www.radiosvoboda.org/a/28947735.html>; Тарас Марусик: Хочеться вірити, що у 2018 році процеси відновлення справедливості у мовній царині продовжаться. <http://uainfo.org/blognews/1514720647-hochetsya-viriti-shcho-u-2018-rotsi-protsesi-vidnovlennya-spravedlivosti.html>

¹³ Az ukrajnai magyar szervezetek állásfoglalása a Velencei Bizottságnak az ukrán oktatási törvény nyelvhasználati szabályozására vonatkozó ajánlásait illetően. <https://kmkszh.com.ua/2017/12/13/az-ukrajnai-magyar-szervezetek-allasfoglalasa-velencei-bizottsagnak-az-ukran-oktatasi-torvenynek-nyelvek-hasznalatanak-szabalyozasaval-kapcsolatos-ajanlasait-illetoen/>

¹⁴ Ukraines Law on Education from the point of view of the Hungarian minority in Transcarpathia. <https://kmkszh.com.ua/wp-content/uploads/2017/10/brossura.pdf>; illetve: Education Law of Ukraine: Why is Article 7 is Wrong? The viewpoint of the Hungarian national minority in Ukraine. <https://kmkszh.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/Why-is-wrong-the-Law-of-Education.pdf>

¹⁵ Ukrajna törvénye az oktatásról: miért rossz a 7. cikkely? Az ukrajnai magyar nemzeti kisebbség álláspontja. https://kmkszh.com.ua/wp-content/uploads/2017/11/Miert-rossz-a-7-cikkely_HUN.pdf

¹⁶ Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145–VIII. http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf

RIEGER TIBOR

FENYŐ FORMA A TÁJBAN

(MATL PÉTER MÉLTATÁSA A BETHLEN GÁBOR ALAPÍTVÁNY DÍJÁTADÓ ÜNNEPSÉGÉN)

Mi sem lenne természetesebb, mint fiatal kollégám, Matl Péter szobrász kitűnő képességeit elemezzem. Gazdag, magától értetődő formaalakítását, szimbólumteremtő képességét, az anyaggal való bánásmódban az anyag tiszteletét. De mégis itt valami hiányérzetem támadt. Mi az, ami mindezt megelőzi, mi az, ami ennél is fontosabb? Ez pedig a magyar sors és ezen belül is a legkegyetlenebb, a kárpátaljai sors, ahol a háború végén minden 18 és 50 év közötti magyar férfit módszeresen ki akartak irtani, és ez nagyrészt sikerült. Matl Péter ebből a világból jött és ezt a sorsot vállalja, mely egyben keresztényi sors: „Népek Krisztusa Magyarország”, ahol az ember számára az örök példa a Golgotai Áldozat.

Az örült trianoni diktátum után egy lehetőség még mindig van: felépíteni egy gyönyörű, szép szellemi Magyarországot, melyet nem tudnak elvenni tőlünk, mely nem függ fizikai határoktól. Ezt azonban csak hittel lehet. Matl Péter ehhez a szellemi Magyarországhoz tette le a maga építőkövét és ennek a szellemi Magyarországnak feladata, ami mindig is volt, védeni a keresztény értékeket, ami ma aktuálisabb, mint valaha.

Matl Péter egy rendkívül tehetséges szobrász, de nehogy azt higgyük, hogy a tehetségek csak úgy véletlenül születnek. Azt ki kell érdemelni. Tekintsük ezt egy nép szenvedéséből született ajándéknak, mert az igazán nagy művek a szenvedésből születnek. Életélvező jólétből, szórakozásból legfeljebb világhírű sztárok szülehetnek, melyek csillognak, mint az üveggyöngyök, de igazi értéket aligha jelentenek.

Diavetítések hiányában e gazdag életművet végigtekinteni most nincs mód, de mindenki által ismert főbb műveire kitérnék. Bár aki teheti, nézzen utána a mester kevésbé ismert, templomokban található plasztikáinak. Ezek a művek üdítő látványok a mára sokszor elfáradt és olykor kiüresedett egyházművészeti alkotások között. A művek közt gyakran megjelenik a család fontossága, és miközben magabiztosan és élvezettel alakítja szoborrá a fát,

követ, bronzot, és ha nem ezt teszi, akkor szenvedélyesen fest képeket. Hála bőséges alkotókedvének, szobrai eljutottak a világ számos helyére.

Matl Péternek megadatott, hogy a Kárpát-medence három szent helyére is készíthetett emlékművet. Ilyen az Ópusztaszeri Nemzeti Összetartozás Emlékműve, ahol is egy mésző oszlopon, mely ősi magyar díszítő motívumokkal ékesített, rajta a fenséges Turul, karmai között a „védő kard”. Sajnos az utóbbi években született turul szobrok nagy része méltatlanul dilettáns. Ezért is örülök ennek a szobornak, mert ez végre jó, és ilyen módon válik méltó emlékművé.

Másik szent helyünk a Vereckei-hágó, ahol honfoglaló őseink döntő része hazaérkezett, és ahol Péter megalkotta azt az emlékművet, amely mára nemzeti szimbólumunkká vált, amit persze az elvakult szélsőségesek nem értenek. Pedig, ahogyan Matl Péter fogalmazott: „Én békét terveztem bele a Vereckei Emlékműbe”. Hiszen szöveg sincs rajta, mert ez mindenkié. Az emlékmű békésen illeszkedik bele a gyönyörű tájba. Számos asszociációra ad lehetőséget. A fenyő forma a tájban nyitott kapu Galícia és Kárpátalja felé, mely egyaránt a barátság felkínálása. A hét emelkedő kőtömb a hét vezér szimbóluma. Alatta a kereszttel megjelölt gránit tömb mint oltárkő. Ne felejtsük, hogy mindkét oldalon keresztények élnek, ami ugyan realitás, csak éppen még nem realizálták. A lépcsősen emelkedő kőtömbök akár Jákob lajtorját is eszünkbe hozhatják, ami további asszociációkat indíthat el.

Ez a csodálatosan tájba illő absztrakt formákból létrehozott mű mégis beszédes és valamennyien szívünkbe zárhatjuk. Matl Péter tehetségét dicséri, hogy egy ilyen elvont, nonfiguratív alkotás mellett képes volt megalkotni egy teljesen reális, figuratív, lírai hangulatú szobrot is az ugyancsak számunkra szent helyen, a munkácsi várban. Zrínyi Ilona és fia, az ifjú Rákóczi Ferenc szobráról van szó. Egy öntudatos, gyönyörű nagyszony és a serdülő, elhivatottságára ráébredő fenséges ifjú. Anya és fia megrendítően szép együttléte, melyet csak fokoz történelmünk ismerete és elborzaszt a tudat, hogy ezen a helyen néhány évtizede még traktorokat javítottak, beszenyezve a szent földet. Adjon nekünk reménységet, hogy hála Matl Péter szép szobrának, újra ünnepélyes áhítattal léphetünk a munkácsi várba, és lelkünkben bontsuk ki a zászlót: „**CUM DEO PRO PATRIA ET LIBERTATE**”

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2017. DECEMBER – 2018. JANUÁR

ELISMERÉSEK

* December 7-én a Kárpátaljai Megyei Állami Adminisztráció átriumában az önkormányzati képviselők napját méltatták. **Barta József**, a megyei tanács első helyettese, a KMKSZ alelnöke a Legfelső Tanács oklevelében részesült.

* A Magyar Tudományos Akadémia **Dupka Györgyöt** 2017. november 30-i hatállyal felvette az MTA köztestülete külső tagjának.

2018. január folyamán:

* A 2017-ben nyújtott kiemelkedő művészi teljesítményéért **ifj. Vidnyánszky Attila** vehette át a *Ruttkai Éva-émlékgyűrűt* a Vígyszínházban.

* A Magyar Kultúra Napján a *Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia* elismerő díszoklevelét **Móritz László** alelnök nyújtotta át Beregszászban és Ungváron az alábbi személyeknek, akik a magyar társadalmi és kulturális élet fejlesztése érdekében eredményes tevékenységet fejtettek ki az elmúlt évek során: **Gálfi**

Dezső szervezőpedagógus, a Nagyberegi Református Líceum magyar nyelv és irodalom szakos tanára, **Kulin Ágnes** festőművész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanára, a Kárpátaljai Magyar Festők és Iparművészek Révész Imre Társaság elnöke, **Jakab Eleonóra**, a beregszászi Keresztény Értelmiség Szövetsége, KÉSZ elnöke, **Hegedűs Csilla** újságíró, a *Kárpáti Igaz Szó* munkatársa, **Ignác Mária**, a Téglási Művelődési Ház igazgatója, a községi tanács képviselője, **Szikora Csilla**, a Téglási Művelődési Ház Rózsa népdal-együttesének művészeti vezetője, **Dalmay Árpád**, a Beregszásziért Alapítvány kuratórium elnöke, **Nick Ferenc**, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány kuratóriumának elnöke részesült elismerésben.

* A *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet* oklevelével lett kitüntetve:

Bakancsos László, az UMDSZ általános alelnöke, **Molnár Dzsanda Adriána**, a Somi általános iskola igazgatóhelyettese, **Marosi Anita**, a *Kárpátalja.ma* hírportál újságírója,

Tarpai Viktória, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház művésznője, **Barta Miklós**, a Pulzus Rádió ügyvezető igazgatója. **Bíró Tibor**, a jánosai Helikon Hotel tulajdonosa, **Cserniga Gyula**, a Bereg Alkotóegyesület elnöke.

* Az *Együtt Nívódíját* **Shrek Tímea** író kapta, aki a folyóirat aktív szerzője.

* 2018. január 20-án a budapesti Stefánia-palotában megrendezett Magyar Kultúra Napi Gála keretében a Falvak Kultúrájáért Alapítvány Kuratóriuma a *Magyar Kultúra Lovagjává* avatta **Dupka Györgyöt**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet igazgatóját.

2017. DECEMBER

* Az Ungvári várban tartotta meg éves közgyűlését a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács. A KMAT 2017. évi közgyűlését **Spenik Ottó** akadémikus, a KMAT elnöke nyitotta meg, köszöntve a kárpátaljai magyar tudósokat, valamint a vendégeket: **Kocsis Károly** akadémikust, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság elnökét, **Tarnóczy Mariannt**, az MTA Határon Túli Magyarok Titkárságának nyugalmazott osztályvezetőjét, valamint **Morvai Tündét**, aki november 1. óta tölti be ezt a beosztást. Ezt követően

Spenik Ottó elnök megállapította, hogy a regisztrációs adatlapok alapján az MTA 150-nél több főt számláló ukrainai külső köztestületéből 79 fő van jelen a teremben, s ezzel a közgyűlés határozatképes. **Kocsis Károly** köszöntő szavai és bevezető gondolatai után a KMAT jelen lévő tagjai meghallgatták, majd elfogadták a KMAT elnökének és alelnökének beszámolóját a Tanács 2017-ben végzett tevékenységéről, valamint a 2018. évre szóló vázlatos munkatervet. Ezt követően **Spenik Ottó**, a KMAT elnöke a kiemelkedő tudományos, illetve tudományszervezői munkásságért átadta a KMAT 2017. évi díjait. A humántudományok képviselői közül **Györke Magdolna**, a természettudósok közül **Tarics Zoltán**, az élet-tudományok kategóriában pedig **Szircsák Erzsébet** részesült elismerésben. A kutatómunkában elért eredményekért a humántudományok művelői között **Talabircsuk Oxána**, a természettudományok képviselői közül **Lovász Gábor**, az élet-tudományok kategóriában pedig **Kolozsvári István** vehette át a díjat. A szakmai előadások után **Zubánics László** tartott rövid előadást az Ungvári várban nemrégiben megnyitott kiállításról, amely a VIII. századtól egészen 1920-ig mutatja be a mai Kárpátalja területének történetét. A rövid, ám szak-

szerű előadást követően a KMAT közgyűlésének résztvevői megtekintették a kiállítás anyagát.

* *Sütő Kálmán* és *Kecskés Béla*, a kárpátaljai magyar irodalom kiemelkedő alkotói emlékére 10. alkalommal rendeztek szavalóversenyt a két költő szülőfalujában. A versenyzőket és a vendégeket **Molnár Dzsanda Adriána** igazgatóhelyettes, **dr. Erdei Péter** diplomata, a Beregszászi Konzulátus konzulja, **Tóth Győző**, a járási oktatási osztály helyettes vezetője, **Bakancsos László**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség általános alelnöke, **Halász László**, a járási művelődési osztály vezetője, **Marczák Gergely** a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke köszöntötte és kívánt jó versenyzést a gyerekeknek. A versenyzők a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet díjait, illetve okleveleit vehették át.

* A beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola átriumában konferenciát rendezett *dr. Linner Bertalan* születése 130. évfordulója tiszteletére. A konferencián előadást tartott **Nedbál Klára**, a Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium történelemtanára, **Török Orsolya**, a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének (KÉSZ) tagja, tanár, **Dr. Nagy Károly**, egykori osztályvezető főorvos,

Ukrajna Érdemes Orvosa, **Jakab Sándor**, a Beregszászi Szent Vencel Borrend főpohárnoka, **Jakab Eleonóra**, a KÉSZ elnöke, valamint **dr. Kész Margit**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docense, néprajzkutató. A rendezvény záró akkordjaként *a Linner doktor, egy nem mindennapi orvos története* című dokumentumfilmet mutatták be. A filmet **Bundáné Fehér Rita** és **Bunda Szabolcs** készítette.

* A reformáció 500. évfordulója, a magyar református egyház létrejöttének 450. évfordulója és a beregszászi zsinat 465. évfordulója alkalmából a beregszászi református templom falán emléktáblát avattak a 460 esztendeje elhunyt Kálmáncsehi Sánta Márton reformátornak, beregszászi és munkácsi lelkésznek. Az emléktáblát a Beregszászért Alapítvány adományozta az egyházközségnek.

* A Kárpátaljai Magyar Nagycsaládosok Egyesülete **Marosi Anita** *Hit és megmaradás* című, a kárpátaljai nagycsaládokról szóló interjúkötetét mutatta be Beregszászban, a Pásztor Ferenc Közösségi Házban. A *Kárpátalja.ma* hírportál népszerű sorozatából készült kötetének megjelenését a Nemzetstratégiai Kutatóintézet támogatta.

* Az Előretolt Helyőrség Íróakadémia tagjai – **Csender Levente**, **Csornyij Dávid**, **Horváth Máté**, **Kertész Dávid**, **Laczó Bence**,

Lőrincz P. Gabriella, Marcsák Gergely, Shrek Tímea – Kárpátaljai felolvasókörucón vettek részt. Beregszászban, Nagyberegen, Nagydobronyban, Beregdédán, Somban, Haranglábbon, Makkosjánosiban és Záp-szonyban olvasták fel műveiket, beszélgettek a közönséggel a művészet-ről, az irodalomról.

* Vereckén felavatták és felszen-telték a honfoglalási emlékmű új ol-tárkövét, amely Budapest VII. kerü-leti önkormányzata Fidesz-frakciója támogatásával készült. Ünnepi beszé-det mondott **Bajkai István**, Buda-pest VII. kerületének alpolgármes-tere, **Brenzovics László**, a Kárpátal-jai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnöke, az ukrán parla-ment képviselője, **Zubánics László**, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szö-vegség (UMDSZ) elnöke, **Matl Pé-ter**, szobrászművész, a honfoglalási emlékmű alkotója és oltárköveinek készítője.

* A budapesti Uránia Nemzeti Filmszínházban bemutatták a Nagy Zoltán Mihály azonos című művé-ből készült *A Sátán fattya* című nagyjátékfilmet. A filmet a Dunatáj Alapítvány megbízásából **Zsigmond Dezső** rendezte. Tóth Eszter **Tarpai Viktória**, a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház művésznő-je, szüleit **Szűcs Nelli** és **Trill Zsolt** alakítja, emellett több beregszászi színész – köztük **Ferenci Attila**,

Fornosi D. Júlia, **Ivaskovics Vik-tor**, **Kacsur Andrea**, **Kacsur And-rás**, **Melnyicsuk Oleg**, **Orosz Ibo-lya**, **Orosz Melinda**, **Sótér István**, **Szabó Imre**, **Vass Magdolna** – is szerepet kapott az alkotásban.

* A kiváló népzene kutató, zene-pedagógus és zeneszerző, Kodály Zoltán születésének 135. évforduló-ja alkalmából adtak közös koncertet a Beregszászi Kodály Zoltán Művé-szeti Iskola és a Kecskeméti M. Bodon Pál Alapfokú Művészeti Is-kola tanárai és diákjai Beregszászban.

* **Harangozó Miklós** születésé-nek 80. évfordulója alkalmából ju-bileumi kiállítást szervezett a Bere-gszászi Római Katolikus Egyházköz-ség a Pásztor Ferenc központban. A megjelent vendégeket **Molnár János** beregszászi esperes-plébános köszön-tötte. Ezt követően **Kovács László** műgyűjtő, a rendezvény megszerve-zésének kezdeményezője ismertette a jelenlévőkkel Harangozó Miklós életrajzát. A Pásztor Ferenc Ház ter-mében közel húsz festményt csodál-hattak meg az érdeklődők.

* A Kárpátaljai Képző- és Ipar-művészek Révész Imre Társaság idei Téli tárlatát Ungváron, a Kárpátal-jai Megyei Boksay József Szépmű-vészeti Múzeum kiállítótermeiben tekinthetik meg az érdeklődők ja-nuár közepéig.

* A Beregszászi Református Egy-ház gyülekezeti termében nyílt meg

a Bereg Alkotóegyesület tárlata. A megnyitóünnepség a Beregszászi Művészeti Iskola népdalegyüttesének előadásával kezdődött, majd az alkotóegyesület vezetője, **Cserniga Gyula** festőművész köszöntötte a jelenlévőket, és osztotta meg gondolatait. A tárlaton képek, festmények és szöttesek láthatók. A művészeket méltatta **Békésyné dr. Lukács Angéla**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának konzulasszonya, valamint **Taracközi Ferenc**, beregszászi vezető lelkipásztor.

* A GULÁG-GUPVI Emlékév keretében, a Gulág Emlékbizottság támogatásával Ungváron, a Duhnovics-házban megnyílt a Sztálinizmus Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeuma. A kárpátaljai kis Terror Házában a levéltári dokumentumok, túlélők, kutatók, magánszemélyek és mások anyagaiból összeállított 48 nagyméretű színes tabló magyarul, ukránul, németül mutatja be Kárpátalja soknemzetiségű népének szenvedéstörténetét, az egyházi és polgári elit üldözését az 1944-1955 közötti kommunista diktatúra időszakában. A *Magyarok a Szovjetunió táboraiiban 1944-1956-ban* című kiállítás külön teremben került bemutatásra, anyagának összeállítása a VERITAS Történetkutató Intézet nevéhez fűződik. Felavatták **Matl Péter** munkácsi szobrászművész Bródy András és a meghurcolt magyar kép-

viselőtársainak emléktábláját is. **Beleny Mihajlo** szobrász a mártíru ngi római katolikus főesperes Haklik Sándor domborműves emléktábláját, az 1946. december 7-én kivégzett ruszin miniszterelnök Bródy András képviselő, az 1947. november 1-jén orvul meggyilkolt, boldoggá avatott Romzsa Tódor görög katolikus püspök, az 1945. július 19-én a KGB moszkvai börtönében elhunyt Avgusztin Volosin görög katolikus pap, a Karpatszka Ukrajna államfőjének és a szovjet rezsim által üldözött, magyar polgárjogi aktivista, Kovács Vilmos író mellszobrát. A kiállítás anyagát, az emlékjeleket, szobrokat **Szkoropádszky Péter** görögkatolikus atya szentelte meg és imát mondott a GUPVI-GULÁG áldozatainak lelki üdvéért. Az ünnepélyes megnyitón **dr. Zubánics László** történész, a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány elnöke, projektgazda és **dr. Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára mondtak beszédet, továbbá Magyarország Ungvári Főkonzulátusának képviselőjében **Kovácsik Antónia** konzul asszony, **Viktor Mikulin**, a Kárpátaljai Megyei Közigazgatási hivatal elnökhelyettese, **Fülöp Lajos** történész, az Ungvári Duhnovics Társaság vezetője, továbbá **Korszun Alekszej** történész és a 85 éves **Jurij Csóri** GULÁG-túlélő, ruszin író és történész.

* Könyv- és filmbemutatót tartottak az Ortutay Elemér Szakkollégium és a GörögKör szervezésében a beregszászi Rákóczi-főiskolán. A kulturális programon Bertók László és Szarka Sándor magyarországi újságírók két munkáját, *A hit parazsa* című könyvet és a *Legázolt egyház* című dokumentumfilmet mutatták be – első alkalommal a nagyközönség előtt –, melyek a görögkatolikus egyház kommunizmus alatti megpróbáltatásait és túlélésért folytatott küzdelmeit jelenítik meg. A könyv Ortutay Elemér hitvalló görögkatolikus pap életét és munkásságát dolgozza fel interjúbeszélgetések formájában. A köszöntők után **Marosi Anita**, a *Kárpátalja.ma* újságírója moderálásával családias hangulatú beszélgetés vette kezdetét, melyben a könyv szerzői, **Bertók László** és **Szarka Sándor**, valamint az interjúalanyok közül **Szabó Konsztantin**, a Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia prefektusa, **Ortutay Csaba**, Ortutay Elemér legkisebb gyermeke, valamint **Dupka György** író vett részt.

* Hét ország 18 fiatal írója olvasott fel műveiből Kolozsváron a hét-főtől szerdáig tartó Kolozsvári Kikötő szépirodalmi rendezvénysorozaton, melyet harmadik alkalommal szervezett meg az Erdélyi Magyar Írók Ligája, a bukaresti Balassi Intézet, a Helikon irodalmi folyóirat és a Szépirodalmi Figyelő. A Kolozs-

vári Kikötő keretében a magyarországi, az erdélyi, a vajdasági, a szlovákiai, az ausztriai, a moldovai költőkön kívül a kárpátaljai **Kertész Dávid** és **Csorniy Dávid** olvasott fel műveiből. **Karácsonyi Zolt**, a *Helikon* irodalmi folyóirat főszerkesztője, az Erdélyi Magyar Írók Ligájának elnöke az MTI-nek elmondta, az volt az eredeti céljuk, hogy bemutatkozási, ismerkedési lehetőséget teremtsenek a Kárpát-medence fiatal magyar íróinak.

2017. JANUÁR

* Petőfi Sándor születésének 195. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak az év első napján Ungváron. Dél előtt a szobornál **Fülöp Andrea**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Dupka György**, a MÉKK elnöke koszorúzott.

* Megszervezte nemzetközi konferenciáját „*Nyelvek, irodalmak és kultúrák kölcsönhatása a globalizáció korában*” címmel az UNE Hungarológiai Központja, fennállásának 30. évfordulója alkalmából, melynek a Hungarológiai Központ adott otthont Ungvár történelmi várnegyedében.

* Megemlékezés és koszorúzási ünnepség zajlott a beregszászi Kölcsey-emléktáblánál a Himnusz megírásának 195. és a költő halálának 180. évfordulója alkalmából. Beszé-

det mondott **Beke Mihály András**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának első beosztott konzulja, aki ünnepi beszédében a kultúra ápolásának fontosságára hívta fel a figyelmet.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban került sor a hagyományos értelmiségi fórumra. A vendégeket **Szabó Tibor**, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet közművelődési részlegének vezetője köszöntötte. Szólt azokról az évfordulós rendezvényekről, amelyek meghatározzák a 2018-as kulturális évadot. 2017 decemberében a Nemzetpolitikai Államtitkárság 2018-at Mátyás király emlékévként nyilvánította, ebből az alkalmából a KMMI számos programot kíván megvalósítani Kárpátalja szerte. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit **Móritz László**, a Kárpátaljai magyar Művelődési Intézet okleveleit **Dupka György** igazgató, az *Együtt folyóirat Nívódíját Vári Fábián László és Csordás László adtak át. A fellépéseket zenés-irodalmi összeállítások színesítették. A beregszászi Kodály Zoltán Művészeti Iskola összeállítását **követően Dupka György és Marcsák Gergely** mutatták be új kiadványaikat. A *Különjárat* című műben 13 kárpátaljai költő és 13 képzőművész mutatkozik be. A „Mert kezdet nincs, csak*

folytatás van” című gyűjtemény a KVIT tagjainak munkáit közli. Záróakkordként **Deák Alexandra** szavalatában Kovács Vilmos *A munkácsi várban* című versét hallgathattuk meg. Az ünnepség dedikálásokkal és állófogadással ért véget.

* A Nagyberegi Református Líceumban **Gálfi Dezső** magyar szakos tanár szervezésében író-olvasó találkozón vett részt **Lőrincz P. Gabriella** költő, **Erős Kinga**, a Magyar Írószövetség titkára, valamint **Pánczél András**, a Gutenberg Pál Népfőiskola elnöke, akik megosztották gondolataikat a diákokkal, meséltek irodalmi munkásságukról.

* **Veres Ágota** beregszászi festőművész „*Lehunyt kertek*” címmel nyílt önálló tárlata Budapesten, a Forrás Galériában.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusán **Glück Gábor** alkotásaiból nyílt kiállítás. A tárlat a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Művelődési Igazgatóságának és a magyar külképviselet együttműködésének köszönhetően jöhetett létre.

* A Hunyadi Mátyás emlékévként nyírórendezvénye keretében koszorúzást rendeztek a munkácsi várban Mátyás király emléktáblájánál az UMDSZ és a KMMI szervezésében. **Deák Alexandra** szavalatában elhangzott Kovács Vilmos *A munkácsi várban* című verse. Ünnepi beszédet tartott **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Móritz**

László Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia alelnöke, akik egyben a megjelent szervezetek képviselőivel emléktábla megkoszorúzták a Mátyás király emléktáblát.

* A magyar kultúra napja alkalmából a beregszászi Pásztor Ferenc Községi Ház nagytermében *Exspiráció* címmel nyílt meg **ifj. Hidi Endre** egyéni kiállítása a beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége szervezésében.

* A KMKSZ január 22-én, a magyar kultúra napja alkalmából a Főiskola átriumában bemutatta *A Sátán fattya* című nagyjátékfilmet, amely **Nagy Zoltán Mihály** azonos című regénye alapján készült kárpátaljai színészek közreműködésével. A beregszászi szakmai bemutatóra a film elkészítésében közreműködő szakemberek és a benne szereplő színészek is ellátogattak. A közönség hosszú csenddel, majd kitörő tapsal fogadta az alkotást. A filmvetítés után **Vári Fábián László** beszélgetett a film két főszereplőjével, a tragikus sorsú *Tóth Eszter* alakító **Tarpai Viktóriával** és az édesanyját, *Ágnes*t megformáló **Szűcs Nellivel**, valamint a film rendezőjével, **Zsigmond Dezsővel**.

* Népes közönsége volt a IX. CARPATICA ART EXPO nyitóünnepségének az Ungvári Néprajzi és

Népi Építészeti Múzeumban. Az eseményen több mint száz magyar, ukrán, ruszin, szlovák és orosz alkotó értelmiségi vett részt. Elsőként a házigazda, **Kocan Vaszil**, a Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeum igazgatója köszöntött és tájékoztatta a közönséget a Carpathica Art Expo indulásáról, s az elért eredményekről. **Fuchs Andrea**, a MÉKK alelnöke köszöntötte a megjelenteket. Ezt követően **Kovács Emília** – a 19. Himnusz-mondó Verseny győztese szavalt el Kőlcsey Ferenc örökbecsű költeményét, majd **Dupka György**, a MÉKK elnöke, **Rezes József** a megyei közigazgatási hivatal nemzetiségi és vallásügyi főosztályának vezetője, **Borisz Kuzma**, az Ukrán Képzőművészeti Szövetség kárpátaljai szervezetének elnöke, **Zubánics László**, a KMMI elnöke, **Fülöp Andrea**, az Ungvári Főkonzulátus konzulja és mások tartottak ünnepi beszédet. **Dupka György** a magyar kultúra napja alkalmából átadta a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia okleveleit azon közéleti személyiségeknek, akik az elmúlt években sokat tettek a közönség szolgálatában. Ezúttal **Ignác Mária**, a Téglási Művelődési Ház igazgatója, a községi tanács képviselője, **Szikora Csilla**, a Téglási Művelődési Ház Rózsa népdal-együttesének művészeti vezetője vet-

te át az oklevelet. Elhangzott, hogy a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesület festőtáborai és más műhelyek képviselőjében 21 művész mintegy 60 alkotása került bemutatásra. Kiállítók: **Balogh Sándor** (Ungvár), **Beleny Mihajlo** (Ókemenca), **Bodó Attila** (Ungvár), **Canyko Sándor, if. Habda Vladisláv**, (Ungvár), **Homoki Gábor** (Péterfalva), **Klisza János, Klisza Krisztina, Kurucz Adriána** (Ungvár), **Matl Péter** (Munkács), **Nigriny Edit** (Ungvár), **Pauk Andrea** (Ungvár), **Puhlik-Beleny Magda** (Ókemenca), **Réti János, Soltész Gabriella, Soltész Martin, Soltész Péter** (Ungvár), **Sütő Miklós, Turák Angéla, Vaskovics Beáta** (Ungvár).

A rendezvényen felléptek a Téglási Kultúrház hagyományőrző csoportjai: a Rózsa népdalegyüttes, a Csalogány asszonykórus, az Orchidea táncscsoport, a Pergettyű citerazenekar. Vezetőik: **Szikora Csilla, Ignác Mária, Várad Emese, Gerber Anzselika**. Zenei kíséretet biztosított **Szabó Júlia** gitáron és **Szabó Eszter** fuvalán.

Az Ung-vidéket képviselő eszenyi hagyományőrök (vezető: **Szabó Tibor**) jóvoltából a vendégek ízelítőt kaptak a magyaros vendégszeretetből és megköstölhatták a népi gasztronómia finomságait, remekeit.

* Közös olvasást szervezett Brenzovics Marianna emlékére a

Fiatal Írók Szövetsége (FISZ) és a Kalligram Kiadó a budapesti Nyitott Műhelyben. A megjelenetek közösen olvasták fel a kárpátaljai szerző *Hasadás* című regényét, emlékezve ezzel az írónőre, akit a kortárs magyar irodalom tavaly novemberben veszített el. Az emlékestet **Gondos Mária Magdolna** irodalomtörténész, a Fiatalkorok Szövetségének tagja szervezte.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Kovács Elemér: *Vasfüggönyön innen. Kárpátaljai magyar anekdotakincs*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 271. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018. In: http://kmmi.org.ua/uploads/books/books-pdf/271_anekdota_001-173.pdf

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: dr. Dupka György. Szerkesztette: és a fotókat készítette: Kovács Sándor. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017.

A Szolyvai Emlékpark névlistája (A gránitlapokra felvéselt II. világháború és a sztálinizmus áldozatai: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok). Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. – Ungvár-Budapest: Szolyvai

Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

A kereszt/ty/én egyház üldözése Kárpátalján a kommunista rezsim alatt, 1944-1991. Az állandó kiállítás katalógusa. Összeállította: Dupka György. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

Szolyva. 1944-ben ez történt... Tájékoztató füzet magyar, ukrán, német nyelven. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Dupka György: A nagy háború (kollektív) emlékezete Kárpátalján. Kárpátaljai Magyar Könyvek

260. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2018.

Kárpátaljai GULÁG Lexikon. (Bővített második kiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 268. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2018.

Dupka György: Emlékút a magyar rabok nyomában (Oroszország, Baskíria, Csecsenföld, Kaukázus, Ázsia régióiban). Kárpátaljai Magyar Könyvek 265. – Ungvár-Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2018.

Összeállította: Dupka György

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:
<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

ÁPRILY LAJOS – (1887–1967)
 BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
 CSERNICSKÓ ISTVÁN – 1973 (Beregszász)
 CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
 CSORNYIJ DÁVID – 1991 (Beregszász)
 DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
 HIDI TÜNDE – 1982 (Kisdobrony)
 KÉSZ RÉKA – 1997 (Salánk)
 LENGYEL JÁNOS – 1973 (Beregszász)
 MATL PÉTER – 1960 (Munkács)
 MARCSÁK GERGELY – 1990 (Kincseshomok)
 RIDEG ISTVÁN – 1942 (Karcag)
 RIEGER TIBOR – 1940 (Budapest)
 SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
 VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
 ZALÁN TIBOR – 1954 (Budapest)

Lapszámunkat Matl Péter munkáival illusztráltuk.